

ZBORNIK

Beogradske otvorene škole

Radovi studenata

OBRAZOVNI PROGRAM STUDIJE BUDUĆNOSTI

Generacija 2019/2020

BOŠ

BEOGRADSKA
OTVORENA
ŠKOLA

XXVII GENERACIJA

ZBORNIK
BEOGRADSKÉ OTVORENE ŠKOLE
RADOVI STUDENATA
OBRAZOVNI PROGRAM STUDIJE BUDUĆNOSTI
GENERACIJA 2019/2020

COLLECTION OF ESSAYS
STUDENTS' ESSAYS
EDUCATIONAL PROGRAMME FUTURE STUDIES
GENERATION 2019/2020

Izdavač

Beogradska otvorena škola
Beograd, Bulevar oslobođenja 177
Tel: +381 11 30 65 800
Faks: +381 11 36 13 112
Imejl: bos@bos.rs
www.bos.rs
www.facebook.com/bos.rs

Za izdavača

Vesna Đukić

Lektor i korektor

Mina Kuzminac

Urednik

Marinko Vučinić

Tehnički urednik

Pavle Nedić

Dizajn

Ivana Jevtić

ISBN
978-86-81402-13-9

Beograd, 2021.

Sadržaj

Predgovor	6
Damir Dizdarević	
Koncept šure i demokratski potencijal islama	8
Nemanja Anđelković	
Deliberativni konstitucionalizam	17
Mina Simić, Luka M. Aničin, Ivana Krpić	
Prilagođavanje frilensinga poslovanju u Srbiji	29
Luka Blagojević, Ivana Rudinac	
Promenom institucionalnog okvira do veće informacione bezbednosti digitalne infrastrukture Republike Srbije	38
Marija Živanović, Jelena Novaković	
Akademski čestitost kao čuvar poverenja u visokoobrazovni sistem	51
Katarina Kovačević, Tamara Kitić	
Rak grlića materice kao gorući problem u Srbiji: Zašto ga ne gasimo kada nam je voda tik pred nosom?	60
Lazar Subotić, Anđela Trkulja	
Inoviranje i modernizacija sadržaja na sajtu Studija budućnosti	70
Milica Matanović, Neda Trifunović	
Hub Beogradske otvorene škole - BOHUB	72
Aleksa Tešić	
Kad istina utihne	75
Dina Bošković	
Uticaj muzičke kulture na mlade	76
Jana Stanojević	
Word of mouth: Koliko je marketing zaista evolvirao?	78

Katarina Silvia Udovičić	
Na gozbi kod neolitskog trgovca	79
Natalija Stojiljković	
Vazdušni saobraćaj i klimatske promene	82
Stefan Kurandić	
AR - Digitalna transformacija sledeće decenije	83
Tamara Ristić	
Penzije budućnosti	85
Biografije/ Biographies	87

Predgovor

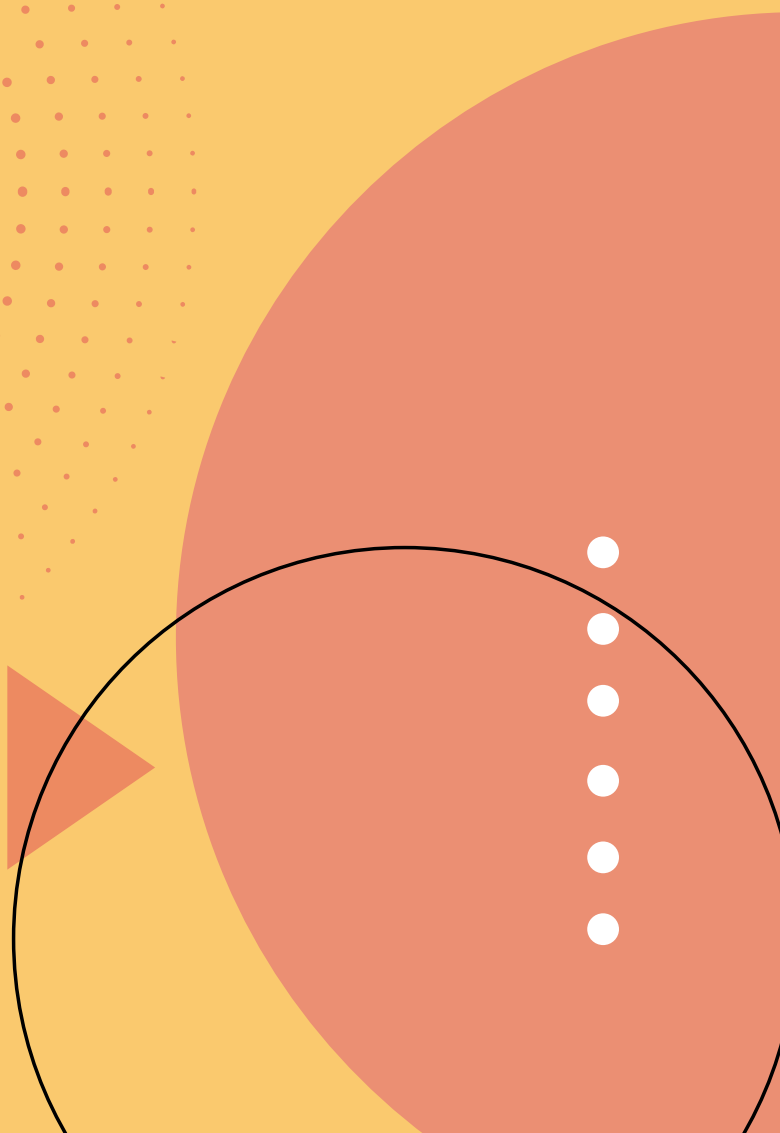
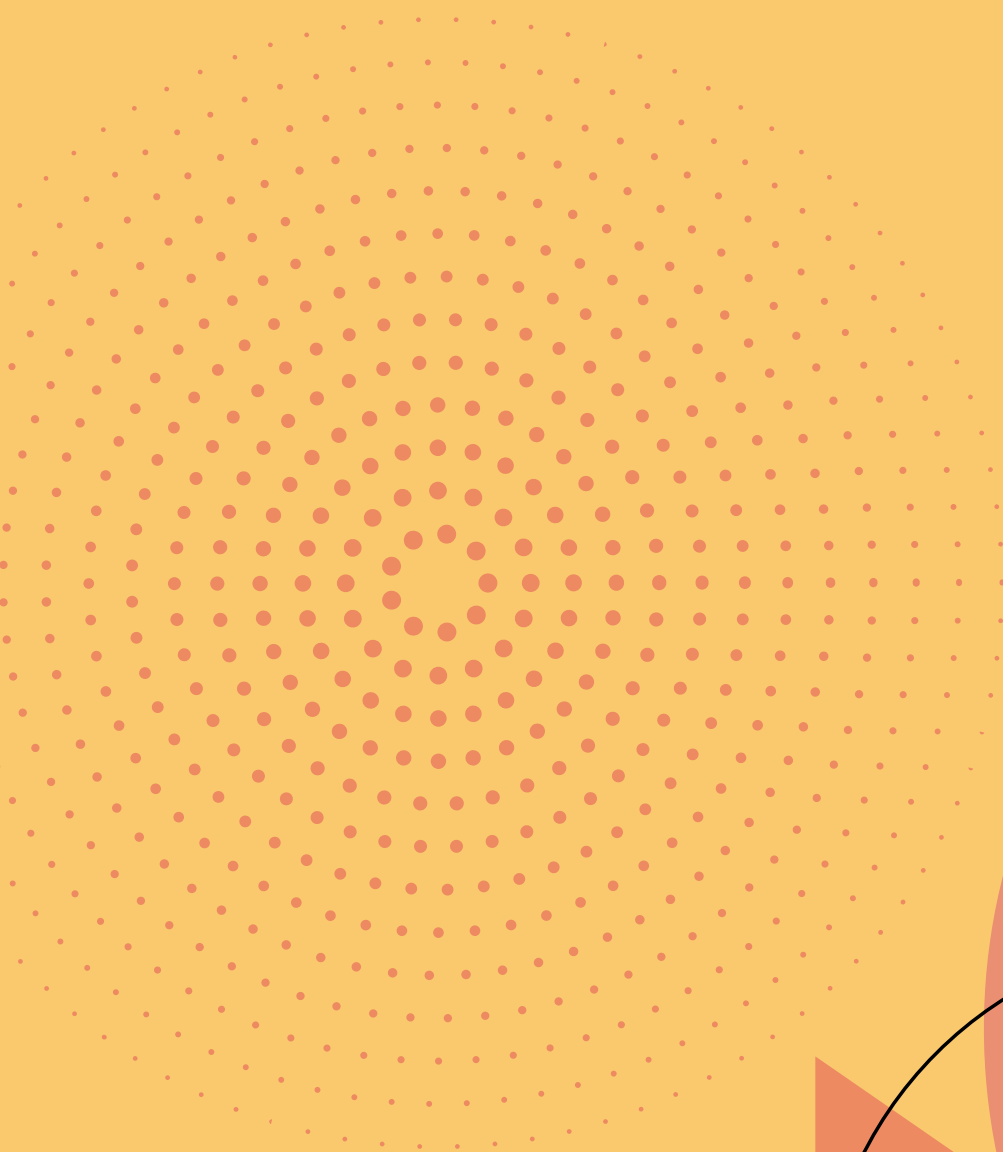
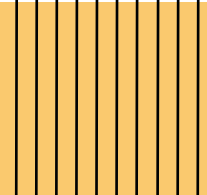
Studije budućnosti zamišljene su kao stalni izvor programskog inoviranja i unapređivanja nastave u Beogradskoj otvorenoj školi. Živimo u vremenu velikih, i za nas, nesagledivih društvenih promena koje zahtevaju izuzetnu kreativnost i stalno praćenje novih tokova i ideja koje preoblikuju savremeno doba. U tome i jeste suština koncepta otvorenosti u programu Studija budućnosti, jer on nije statičan, već ide u susret novim izazovima nadolazeće digitalne civilizacije i nove tehnološke revolucije.

Nove generacije studenata upravo svedoče koliko su promene u senzibilitetu i načinu tumačenja sveta brze i izazovne. Te promene su, ne samo izazov, već i stalna inspiracija za programsko osvežavanje i preoblikovanje tema kojima se bavimo na Studijama budućnosti. Tome svakako doprinose i radovi studenata koji su zastupljeni u Zborniku radova XXVII generacije Beogradske otvorene škole. Oni jasno svedoče o otvorenosti i inovativnosti programa Studija budućnosti, jer ovi studentski radovi nisu rutinski urađeni seminarSKI zadaci, već su izraz ozbiljnog i teorijski zasnovanog pristupa temama. Raznovrsnost tema i argumentovano obrađivanje problema savremenog društva posebno odlikuju radove objavljene u ovom Zborniku. U njemu su sadržane i studije slučaja, kao i podkast. O tome nam svedoče teme koje su u njemu zastupljene: Deliberativni konstitucionalizam, Koncept šure i demokratski potencijal islama, Prilagođavanje frilensinga poslovanju u Srbiji, Akademska čestitost kao čuvar poverenja u visokoobrazovni sistem, Rak grlića materice kao gorući problem u Srbiji, Inoviranje i modernizacija sadržaja na sajtu Studija budućnosti, Na gozbi kod neolitskog trgovca, Penzije budućnosti, Digitalna transformacija sledeće decenije...

Marinko Vučinić

Predsednik skupštine Beogradske otvorene škole

AKADEMSKI ESEJ

Student: Damir Dizdarević

Mentor: dr Marko Veković

Institucija: Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu

Koncept šure i demokratski potencijal islama

Sažetak: Šura, u islamu, predstavlja proceduru konsultacije pri donošenju odluka. Prema nekim shvatanjima ona predstavlja pandan zapadnoj demokratiji. Ovaj se koncept često navodi kao direktan odgovor kritičarima koji smatraju da su islam i demokratija inkompatibilni. Svakako, empirijski podaci su jasni. U dominantno muslimanskim zemljama postoji uočljiv demokratski deficit. Ali islam nije monolitan i u njemu postoje različita tumačenja. Šura je svakako jedan od najčešće navođenih koncepata koji povezuje islam i demokratiju. Iako se ne može smatrati pojmom koji je identičan demokratiji, svakako da može predstavljati unutrašnji razvojni potencijal islama za demokratizaciju.

Ključne reči: *šura, islam, demokratija, izbori, multivokalnost.*

1. Uvod

U ovom radu baviću se pitanjem odnosa islama i demokratije i pitanjem da li koncept šure predstavlja osnovu demokratskog potencijala islama. U muslimanskim zemljama postoji uočljiv demokratski deficit što je navelo neke autore da označe islam kao jednu od glavnih prepreka demokratizaciji. U naučnoj zajednici se vodi ozbiljna debata o odnosu ova dva fenomena. Ja ću u ovom radu pokušati da odgovorim na istraživačko pitanje koje glasi: „Da li je islam *a priori* inkompatibilan sa demokratijom?“ Svakako, ovo su složeni pojmovi, kao i njihov odnos, tako da ih ne mogu analizirati u celosti. Zato bih u radu analizirao princip šure (konsultacije). Moja teza je da šura predstavlja razvojni demokratski potencijal islama. Kroz analizu literature relevantnih autora, ali i Kurana, pokušaću da potvrdim svoju tezu.

2. Islam i autoritarizam

U naučnoj zajednici se sa zabrinutošću gleda na stanje u islamskim zemljama. Empirijski podaci nam govore da države sa pretežno muslimanskom populacijom imaju veliki demokratski deficit. Recimo, prema izveštaju Freedom House-a iz 2013. godine,

56 procenata zemalja sa preko 200.000 stanovnika jesu demokratije, ali ako gledamo samo dominantno muslimanske zemlje, ta brojka pada na 20 procenata (Kuru, 2014). Debata o razlozima takvog stanja vodi se decenijama u naučnoj zajednici. Mnogi politikolozi i istoričari nisu u razmatranje uzimali uticaj islama, već su navodili razne razloge. Sa druge strane, neki naučnici su uzrok za to tražili u religiji, odnosno islamu. Jedan od najjemenitnijih iz te grupe bio je američki politikolog Semjuel Hantigton. On napominje značaj hrišćanstva u oblikovanju zapadne civilizacije i demokratije, gde ukazuje na značaj odvajanja crkve i države, za razliku od islama, gde je Bog Cezar (Huntington, 1997). Upućuje na inkompatibilnost islama sa demokratijom i tekovinama zapadne civilizacije i upozorava na opasnost islama. Kako Hantigton kaže: „problem Zapada nije islamski fundamentalizam, već sam islam“ (1997, str. 207). Iako su neki njegovi zaključci upitni, njegov rad ostaje veoma uticajan u promatranju odnosa ova dva fenomena. Značajni doprinos u ovoj raspravi dao je Stiven Fiš u svom istraživanju „Islam i autoritarizam“ iz 2002. godine. Pokušao je da otkrije postoji li statistička veza između islama i autoritarizma. Rezultati otkrivaju da postoje tri varijable koje utiču na takvo stanje u muslimanskim zemljama. Prva jeste ekonomska (ne)razvijenost, druga je posedovanje prirodnih bogatstva, a pokazatelj toga jeste članstvo u OPEC-u, a treća varijabla je varijabla islama (Fish, 2002). Ovim je dokazao vezu između islama i tipa režima. Ali to nije govorilo mnogo o uzroku takvog stanja. U nastavku analize dao je odgovor na to pitanje. Istovremeno je uspeo osporiti neke Hantingtonove tvrdnje. Naime, došao je do zaključka da „muslimanska društva nisu ništa manje sklona političkom nasilju od nemuslimanskih... ali jedan faktor pomaže objašnjenju demokratskog deficita: potčinjenost žena“ (Fish, 2002, str. 4-5). U ovom radu ja neću sporiti niti empirijske podatke, niti Fišovu analizu. Ona na dobar način opisuje stanje koje danas vlada u muslimanskom svetu. Moj cilj jeste da dokažem da islam kao religija, nije *a priori* inkompatibilan sa demokratijom, već da u njemu postoje neki elementi, koji je mogu potpomognuti. Nešto više o takvim mogućnostima pišaću u sledećem poglavlju.

3. Religija i demokratija

U ovom delu ću se baviti odnosom religije i demokratije. Pokušaću da otkrijem da li bilo koja religija, pa i islam, jeste *a priori* demokratska snaga ili ne.

Za početak bih prvo naveo hipotezu multivokalnosti Alfreda Stepana. On navodi da su „sve velike religijske civilizacije multivokalne, pa iako islamski fundamentalisti pokušavaju da usklade politički islam, postoje i drugi glasovi u učenjačkom tumačenju Kurana, kao i među značajnijim savremenim islamskim političkim liderima“ (Stepan, 2000, str. 48). To znači da postoje različite struje mišljenja, koje se međusobno „bore“ kako bi predstavile svoje tumačenje, kako svetih spisa, tako i političke organizacije,

kao legitimno. Naravno, ne smemo zaboraviti otvoreno protivljenje nekih islamskih učenjaka demokratiji, ali moramo u vidu imati i one koji govore suprotno (Stepan, 2000). Oni svakako mogu predstavljati pozitivnu snagu promene. Takođe, treba napomenuti da „oko 600 miliona muslimana žive u demokratijama, što u Bangladešu, Turskoj, Pakistanu, Indoneziji, a i Indiji, gde su kao manjina značajno doprineli demokratiji i jedni su od najvažnijih glasova u multivokalnoj islamskoj kulturi“ (Stepan, 2000, str. 48-49). Svakako da se za 20 godina situacija promenila. Ali to ne menja činjenicu da su neke islamske zemlje stigle do određenog stepena demokratičnosti. Trebalo bi pomenuti i dve zablude o odnosu religije i demokratije koje navodi Stepan. Prva je pretpostavka jednostranosti koja govori da su religije doktrinarno i u suštini demokratske ili antidemokratske, a druga je zabluda o jedinstvenim uslovima nastanka, koja govori da uslovi koji su postojali pri nastanku jednog fenomena, na primer demokratije, moraju biti prisutni u svim slučajevima kako bi se on razvio (Stepan, 2000). Svakako da se odnos religije prema demokratiji može menjati tokom vremena zbog različitih faktora. Takođe, ne bismo mogli očekivati da demokratija koja je nastala na zapadu, nastane pod istim uslovima u drugim delovima sveta, koji su kulturno različiti od tog regiona.

Za moj rad bitan je i koncept političke ambivalentnosti religije Danijela Filpota. On je želeo da otkrije koji faktori utiču na političke težnje verskih aktera, a kao odgovor je ponudio diferencijaciju, odnosno stepen autonomije između verskih aktera i države, a drugi je politička teologija (Philpott, 2007). Više pažnje ću posvetiti poslednjem konceptu, tako da se na prvi neću osvrutati u velikoj meri. Politička teologija se može definisati kao „skup ideja koje verski akteri imaju o političkoj vlasti i pravdi“ (Philpott, 2007, str. 505). One se se svakako mogu menjati tokom vremena. Na njih, prema Filpotu, utiču mnogi faktori, poput „osnivačkih učenja, ali i istorijski razvoj u vremenu i prostoru“ (2007, str. 508). U istorijskom međudejstvu diferencijacije i političke teologije se oblikuje stav verskih aktera prema demokratiji. On raspoznaje četiri obrasca njihovih međusobnih odnosa, a ja ću navesti jedan, najbitniji za moj rad, koji Filpot opisuje kao „model u kom su verski akteri preuzeli političku teologiju čija sama logika vodi u preoblikovanje odnosa sa državom“ (2007, str. 509). Ovo pokazuje da promena u sferi ideja može značajno uticati na odnos verskih aktera prema demokratiji. Čist primer jeste Drugi vatikanski koncil (1962-1965), gde je Katolička crkva, koja je vekovima pre toga bila snažna podrška velikom broju autoritarnih režima, prihvatila političku teologiju liberalizma i ljudskih prava i time dala ogroman doprinos u trećem talasu demokratizacije (Philpott, 2007). Iz svega ovoga sledi da promena u političkoj teologiji može dovesti do povećanja izgleda za demokratizaciju u muslimanskim zemljama.

U ovom delu sam pokušao da pokažem da su velike religije multivokalne. Ne postoji samo jedna interpretacija, već više glasova, koji se takmiče za legitimitet njihovog

shvatanja vere. A pojava nove političke teologije može uticati na promenu odnosa prema demokratiji, što, trebalo bi napomenuti, može ići u oba smera.

4. Koncept šure u islamu

U ovom delu rada ću analizirati šuru, koja označava princip konsultacije u muslimanskoj zajednici (*umma*). Na taj način ću dobiti uvid u tačnost moje teze. Prvo bih obradio njen značaj za današnji islamski svet, kao i njeno utemeljenje u svetim spisima. Zatim bih detaljno obradio neka modernija shvatanja šure, nakon čega bih je uporedio sa pojmom demokratije, kako bih mogao dobiti valjan zaključak.

4.1. Značaj i skripturalna uporišta

Kako sam ranije naveo, postoji ozbiljan demokratski deficit u islamskim zemljama, kao i veza između islama i autoritarizma. U muslimanskoj zajednici se godinama vodi debata o odnosu islama i demokratije. Na osnovu podataka iz Svetske Galupove ankete, muslimani se zalažu za veći stepen demokratizacije, a odgovori na pitanja pokazuju da posebno cene poštovanje slobode govora, ljudskih prava, kao i samu demokratiju (Esposito, 2011). Ipak, muslimani žele da na svoj način stignu do tog cilja. Bolje rečeno, teže da pomire šerijat i modernizaciju, islam i demokratiju (Tanasković, 2018). To proističe iz vekovima neprijateljskih odnosa sa zapadom i kolonijalnog perioda nakon završetka Prvog svetskog rata. Uvideli su potrebu za modernizacijom, koja je zapadnjacima donela nadmoć nad njihovim snagama. Istovremeno, kod određenog broja ljudi nastala je odbojnost prema zapadnom modelu modernizacije, a samim time i težnja da pronađu svoj, autentični put. Odgovor su često tražili u svojoj prošlosti. Modernizacija za mnoge muslimane ne predstavlja raskid sa prošlošću, već upravo ponovno uspostavljanje veze sa njom (Tanasković, 2018). U prošlost gledaju ka slavnim dinastijama Umajada i Abasida, kada je nauka cvetala i kada su ta carstva bila najrazvijenije teritorije na svetu. Kako kaže Tanasković: „oni ne teže inovativnom progresu, već renesansi” (2018, str. 315). U okviru tih težnji se razmatra i o demokratiji. Pokušavaju se pronaći određeni argumenti u svetim spisima, koji idu u prilog demokratiji. Najčešće se pominje šura, ali i *idžma* (konsenzus) i *idžtihad* (interpretacija). Upravo je u tome značaj šure. Ona bi trebalo da predstavlja vezivno tkivo koje povezuje islam i demokratiju, kao i dokaz da ta dva fenomena nisu protivrečna.

Što se tiče skripturalnog utemeljenja mogu se pronaći određeni ajeti u Kuranu koji govore o šuri. Prvi primer je ajet iz sure pod imenom Šura, koji glasi: „Za one koji se Gospodaru svome odazivaju, i koji molitvu obavljaju, i koji se o poslovima svojim dogovaraju, a dio od onoga čime smo ih opskrbili udjeljuju” (Kur’an, 42:48). U ovom ajetu se jasno vidi princip šure i naglašava se konsultacija kao metod odlučivanja.

Al-Sulami primećuje da „lingvistički, činjenica da se šura pominje odmah nakon molitve, znači da se i ona smatra kao čin pobožnosti...s jedne strane muslimani obožavaju Allaha molitvom, ali i iznošenjem mišljenja sa druge strane” (2003, str. 42). Drugi put se pominje u trećoj suri. Ona glasi: „Samo Allahovom milošću ti si blag prema njima; a da si osoran i grub razbjegli bi se iz tvoje blizine; zato im praštaj i moli da im bude oprošteno i dogovaraj se sa njima; a kada se odlučiš, onda se pouzdaj u Allaha, jer Allah zaista voli one koji se uzdaju u njega” (Kur’an, 3:159). I ovde se jasno može videti značaj konsultacije. Ovaj ajet opisuje odluku Muhameda da poslušna muslimansku većinu i da se bori protiv neprijatelja izvan Medine, što je dovelo do njegovog poraza, ali je Allah naredio Muhamedu da nastavi sa konsultacijom sa svojim saborcima uprkos rezultatima bitke (Al-Sulami, 2003). Ova dva ajeta smatraju se osnovama šure i prema nekim shvatanjima, predstavljaju način donošenja odluka u zajednici vernika. Možemo zaključiti da šura ima dobro skripturalno utemeljenje.

4.2. Reprezentativna demokratija

Pre nego što počnem sa detaljnim opisom nekih elemenata šure, trebalo bi reći par reči o modernoj reprezentativnoj demokratiji. Demokratija jeste vladavina naroda. Ona počiva na ideji o narodnoj suverenosti, gde narod, preko svojih predstavnika, donosi zakone koji se poštuju u političkoj zajednici. Ključna stvar demokratije jeste mogućnost naroda da bira vlast (Michael, 2004). To se postiže regularnim, slobodnim i poštenim izborima gde narod glasa po principu “jedan čovek jedan glas”. Mandat i izbori su jedno od najvažnijih ograničenja vlasti, ako politika vlasti nije prihvaćena u narodu, vlast će biti “kažnjena” na izborima. Pošto je konsenzus nemoguć kod biranja vlasti i kod donošenja odluka, uglavnom se primenjuje većinsko pravilo odlučivanja. Tako da se demokratija često označava kao „vladavina manjine izabrana od strane većine i koja deluje u interesu svih, ili bar većine građana” (Orlović, 2008, str. 48-49). Svakako da je bitan element demokratije i pluralizam mišljenja i preferencija, koji je najčešće izražen u partijskom sistemu. Treba imati u vidu da demokratija sadrži još elemenata koje nisam naveo, ali smatram da je za potrebe mog rada ovo sasvim dovoljno.

4.3. Šura

Za razumevanje šure bitno je objasniti pojam *tevhida*. On označava jedinstvo i nedeljivost Boga i on je apsolutni nosilac suverenosti (Parray, 2012). Kako norme šerijata izvire iz Kurana i drugih svetih spisa, pravo ima posebno mesto u religijskom i političkom sistemu. Samim time, prema islamskom učenju, muslimani jesu božiji zastupnici koji na Zemlji treba da stvore pravedno društvo (Parray, 2012). Šura se opisuje kao princip konsultacije, gde se konsultuju strane oko neke odluke koja može uticati na njih. Proširenjem tog koncepta dolazimo do specifičnog političkog

sistema, gde vlast mora konsultovati *ummu*, odnosno zajednicu vernika, kako bi donela odluku. Zapravo, šura predstavlja „deliberaciju sa ciljem iznošenja različitih mišljenja o određenoj temi, kako bi se došlo do valjane odluke” (Parray, 2012, str. 72). Ovakav način donošenja odluka svakako predstavlja demokratsku tendenciju. Jako je interesantno i Sulajmanovo shvatanje, pošto smatra da „između demokratije i šure ne postoji suštinska razlika... oba koncepta se zasnivaju na argumentu da će kolektivna deliberacija verovatnije dovesti do poštenijeg rezultata, kako za opšte dobro, tako i za individualne preferencije” (Sulaiman, 1996, str. 98).

U direktnoj vezi sa suverenitetom Boga jeste i zakonodavstvo. Često se smatra da zakonodavno telo nije potrebno, pošto je sam Bog vrhovni zakonodovac. Međutim, Kuran i ostali verski spisi, uglavnom nude samo opšte principe, dok je zadatak zakonodavne vlasti da definiše detalje zakona (Osman, 2015). Postoje i slučajevi gde su detalji uređeni u samim spisima, ali i slučajevi gde su i opšti principi slabo definisani. U prvim slučajevima moguće su različite interpretacije koje zavise od odnosa sa drugim delovima svetih tekstova, a zakonodavno telo treba utvrditi koja je valjana, dok u drugom slučaju treba doneti, praktično, nove zakone (Osman, 2015). Samom činjenicom da se neki zakoni mogu donositi, neki detaljnije određivati, a da je moguća i određena interpretacija božijih zakona, pokazuje da je zakonodavna aktivnost prilično raširena i moguća. Svi ovi elementi umanjuju krutost šerijatskih propisa i omogućavaju njihovo prilagođavanje savremenom svetu.

4.4. Način donošenja odluka i pluralizam

Cilj šure jeste postizanje *idžme* (konsenzusa), što predstavlja centralnu tačku donošenja odluka (Al-Sulami, 2003). Ali, u praksi, izgledi za postizanje konsenzusa su jako mali. Tako da glavni metod postaje odlučivanje super-većine, a ako nju nije moguće postići, onda se prelazi na odlučivanje prostom većinom (Al-Sulami, 2003). Često se smatra da težnja ka konsenzusu negira pluralizam. Međutim, to nije slučaj. Islam garantuje slobodu okupljanja i udruživanja, a formiranje grupa i stranaka neće naštetiti jedinstvu naroda, ako se sa njima bude postupalo objektivno i moralno (Osman, 2015).

4.5. Reprezentacija i izbori

U šuri ceo narod ima obavezu da učestvuje u procesu (Osman, 2015). Međutim, kao i kod direktne demokratije, to nije moguće. Iziskuje previše vremena, previše je komplikovano i skupo. Uopšte nije nemoguće zamisliti rešenje gde se u tu svrhu formira parlament, kao predstavnička institucija. Način na koji bi predstavnici bili “regrutovani” nije precizno određen. To se može ostvariti preko izbora, kockom ili nekom drugom metodom. Svakako da izbori nisu stran koncept u islamskoj istoriji. Nakon što je ranjen,

pravoverni halifa Omer je predložio odboru koji treba odlučiti o njegovom nasledniku, da se glasa i koristi pravilo “jedan čovek jedan glas” (Osman, 2015). Ovo proističe iz ideje jednakosti ljudi koja je često promovisana u islamu. Bazira se na shvatanju da je i čovek koji nije naročito obrazovan, sposoban da odlučuje o stvarima od javnog značaja, kao i na shvatanju da je veća verovatnoća da većina bude u pravu, mada to svakako ne mora uvek biti slučaj (Osman, 2015). Sada ostaje pitanje kako ograničiti moć vladara, bilo da je to kolektivno telo ili jedna osoba. Standardni mehanizam za to u demokratijama jeste mandat. U šuri se ograničenje postiže ugovorom između izabranog vladara i *umme*, koji se naziva *bej'a*, a koji podrazumeva da vladar obezbedi suverenitet božijih zakona koji garantuju ljudsko dostojanstvo, a narod je dužan da pruži podršku vladaru i pokorava se tim zakonima (Osman, 2015). Naravno, *umma* nije dužna da podržava vladara koji se ne pridržava svojih funkcija i šerijata. Ipak, pitanje je da li je ova mera dovoljna da spreči zloupotrebu vlasti. Ni u ovom slučaju nije nemoguće da se prihvati mandat, kao vremensko ograničenje vlasti, u praktične svrhe.

4.6. Šura i demokratija

Na osnovu svega navedenog može se zaključiti da su šura i demokratija slični fenomeni. I jedan i drugi imaju isti cilj, postizanje najboljeg rezultata za društvo kroz deliberaciju. Glavni metod odlučivanja jeste većinsko odlučivanje. Primenjuje se zbog nemogućnosti postizanja konsenzusa u stvarnom političkom životu. Pluralizam se u šuri, kao i u demokratiji, odobrava zbog smatranja da neće narušiti jedinstvo naroda. U šuri je predviđeno da svi članovi zajednice učestvuju u procesu, ali zbog realnih poteškoća moguće je videti da se formira reprezentativno telo, poput parlamenta u predstavničkoj demokratiji.

Postoje i neke ključne razlike. Nosilac suverenosti u demokratiji je narod, a u šuri Bog. Ta situacija smanjuje pravne domete u šuri u odnosu na demokratiju. Međutim, izvesna zakonodavna aktivnost stavljena je na raspolaganje zakonodavcima, čime je oslabljena krutost šerijata. Ipak, neki autori ističu ovu razliku kao osnovnu i nepremostivu. Ali bi se moglo reći i da je to stavljanje božije volje iznad ljudske samo filozofsko, a sama demokratija deluje unutar uspostavljenih ideoloških, kulturnih i psiholoških okvira, što govori da narod neće prihvatiti odluku koja nije u skladu sa njihovim verovanjima (Osman, 2015). Teško da bi zakoni, koji su u potpunoj suprotnosti sa verskim spisima bili doneti i u slučaju da se prihvati koncept narodne suverenosti u islamskim zemljama.

Druga razlika je u izborima. Islam svakako poznaje instituciju izbora, kao i neke metode ograničenja vlasti. Međutim, mandat ne spada u takve metode. Da bi neki sistem bio demokratski u njemu se moraju održavati redovni, fer i slobodni izbori. Bez mandata, odnosno vremenskog ograničenja vlasti, nema ni redovnih izbora. Iako mandat, kao

vremensko ograničenje, nije deo tradicije šure, nije nemoguće da se takva praksa, zajedno sa redovnim izborima počne primenjivati, kao dodatno ograničenje vlasti.

5. Zaključak

Na osnovu svega navedenog mogu se izneti određeni zaključci. Muslimanske zemlje jesu pretežno autoritarne, a uloga islama u takvom sistemu postoji. Ali islam, kao i svaka velika religija nije monolitan. Postoje različiti stavovi unutar njega koji govore o demokratskoj prirodi šure, pa čak i poistovećuju ta dva pojma. Ipak bi trebalo naglasiti da šura nije demokratija, najviše zbog nepostojanja redovnih izbora. Ali, to je, kako sam naveo, podložno promeni. Međutim, moj cilj nije bio da predstavim šuru kao alternativni sistem, već da steknem uvid u to da li ona može predstaviti potencijal za demokratizaciju. Na osnovu brojnih sličnosti sa demokratijom, mišljenja sam da može. Time sam dao odgovor i potvrdio tezu rada. Smatram da nije nemoguće, da ako politička teologija koja na ovaj način definiše šuru dobije veći legitimitet u društvu, može pozitivno uticati na odnos prema demokratiji, pa i pospešiti samu demokratizaciju. Svakako treba imati u vidu da šura nije dovoljan uslov da bi jedno društvo bilo demokratsko. I sam pojam demokratije je složeniji nego što sam ga opisao u ovom radu. Takođe, trebalo bi navesti da se proces šure, odvija unutar zajednice vernika, tako da je pitanje kakav status imaju ljudi druge vere. Ove elemente nisam obrađivao u ovom radu, tako da će oni biti ostavljeni za neki sledeći poduhvat.

Literatura

Al-Sulami, M. (2003). *The West and Islam: Western liberal democracy versus the system of shura*. London: Routledge Courzon.

Esposito, J. (2011). *What everyone needs to know about Islam*. Oxford: Oxford University Press.

Fish, S. (2002). Islam and Authoritarianism, *World Politics*, Vol. 55, No. 1, 4-37.

Huntington, S. (1997). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. Simon Schuste Inc.

Kuru, A. (2014). Authoritarianism and Democracy in Muslim Countries: Rentier States and Regional Diffusion. *Political Science Quarterly*, Vol. 123, No. 3, 399-427.

Orlović, S. (2008). Klasična i savremena shvatanja demokratije. *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, god. 2, br. 2, 47-73.

Osman, F. (2015). Moderna demokratija i koncept šure. U I. E. Kostić (ur.) (2015). *Savremena islamska misao* (str. 205-221) Beograd: Balkanski centar za Bliski istok.

Parray, A. (2012). "Islamic Democracy" or Democracy in Islam: Some Key Operational Democratic Concepts and Notions. *World Journal of Islamic History and Civilization*, 2 (2), 66-86.

Philpott, D. (2007). Explaining the Political Ambivalence of Religion. *American Political Science Review* Vol. 101, No. 3, 505-525.

Sodaro, M. (2004). *Comparative Politics, A Global Introduction*. New York: McGraw-Hill.

Stepan, A. (2000). Religion, Democracy, and the Twin Toleration. *Journal of Democracy*, Vol. 11, No. 4, 37-57.

Sulaiman, S. (1996). Democracy and Shura. In C. Kurzman (ed.) (1998). *Liberal Islam A Source Book* (pp. 96-98). Oxford: Oxford University Press.

Tanasković, D. (2018). *Islam, Dogma i život* (3. Izd.). Beograd: Sprska književna zadruga.

Abstract: Shura, in Islam, represents a procedure for decision-making. According to some understandings, it is a counterpart to Western democracy. This concept is often cited as a direct response to critics who see Islam and democracy as incompatible. Certainly, the empirical data are clear. There is a noticeable democratic deficit in predominantly Muslim countries. But Islam is not monolithic, and there are different interpretations in it. Shura is certainly one of the most frequently cited concepts that connects Islam and democracy. Although it cannot be considered a concept that is identical to democracy, it can certainly represent the internal development potential of Islam for democratization.

Key words: *shura, Islam, democracy, elections, multivocality.*

Student: Nemanja Anđelković

Mentorka: dr Biljana Đorđević

Institucija: Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu

Deliberativni konstitucionalizam

Sažetak: U ovom radu ću ispitati da li je deliberativni proces građana upotrebljiv i opravdan kao inovativan proces donošenja novog ustava, koji predstavlja izazov tradicionalnim načinima donošenja najvažnijih odluka. Pokazaću koje su mane i prednosti pomenutog procesa za one zajednice koje žele da stvore autentičan ustav koji će reflektovati potrebe građana i kulturno-istorijske specifičnosti, pritom legitimizirajući svoje institucije i poredak.

Ključne reči: *deliberacija, Ustav, demokratija, građani, konstitucionalizam.*

1. Uvod

Kada govorimo o donošenju ustava jedne zajednice, obično se taj proces zamišlja kao onaj u kome mali broj pripadnika elite tog društva (ekonomske, intelektualne ili političke) raspravlja o glavnim načelima i odredbama budućeg ustava iza zatvorenih vrata (Hélène, Landemore, 2014:1). Pitanje na koje ću dati odgovor ovde je: da li se taj proces može zamisliti drugačije? U tu svrhu ovaj rad ću podeliti u više odeljaka u kojima ću ispitivati elemente koje sa sobom nosi deliberativni konstitucionalizam. Oni će služiti kao argumenti i potvrda za moju tvrdnju da deliberativni konstitucionalizam, uz određena poboljšanja, jeste moguć i da on obezbeđuje neke prednosti koje konvencionalni način donošenja ustava ne poseduje.

2. Definisane osnovnih pojmova

Ovde ću ukratko objasniti ključna dva pojma za ovaj rad, a to su pojmovi ustava i konstitutivne moći jer nam definisanje prvog pojma daje odgovor na pitanje *zašto je važno postaviti donošenje, ali i raspravu o sadržaju novog ustava kao cilj i objekt deliberacije*, a definisanje drugog na pitanje *koja je polazna osnova za tvrdnju da građani uopšte imaju pravo da učestvuju u donošenju Ustava*.

Ustav, kao najviši pravni akt jedne zajednice, definiše pravila funkcionisanja te zajednice. Tako u pravnoj teoriji razlikujemo pravila prvog i drugog reda. Pri čemu se pod prvim

podrazumeva „definisanje prava i obaveza svih društvenih i političkih aktera“, dok se pod drugim, pak podrazumeva uređivanje dizajna političkih institucija (Dimitrijević, 2016:29). Zatim, važno je još istaći i ono svojstvo koje Projs (Preuss) pripisuje ustavu, a to je njegovo transformativno svojstvo koje se oličava u tome da ustav „mnoštvu omogućava da prigrabi kapacitet sopstvenog konstituisanja kao političkog Sebe i koji ga ovlašćuje da deluje kolektivno i da razvije kapacitet samoopredeljenja“ (Preuss, 2010:101). Gledajući samo ova navedena svojstva, jasno je koliko je ustav važan i uolikoj meri on određuje samu bit zajednice, te je ne manje važan i način na koji je on donesen, jer ako je on donesen na način koji podrazumeva učešće građana, onda za tu zajednicu sa određenom sigurnošću možemo reći da je demokratska.

Za nas je važan i pojam konstitutivne moći i za njegovo definisanje ću koristiti definiciju koju daje Biljana Đorđević, a koja smatra da se „konstitutivna moć shvata kao ono što je uzrok političkog poretka i taj se uzrok vidi u narodu kao u sekularnoj moći koja autorizuje ustav političkog društva“ (Đorđević, 2018:294; Preuss, 1994:143). Ovo znači da je narod (mada ne isključivo i nužno) predustavni politički entitet sa pravom da konstituiše vlast, odnose između institucija, kao i same vrednosti zajednice (dakle, pravila prvog i drugog reda).

3. Deliberativni proces

Kada smo završili sa definisanjem ova dva važna pojma valja utvrditi šta deliberacija jeste i za to ću se poslužiti definicijom koju daje Mark Volters (Mark D. Walters): „Deliberacija se odnosi na kolektivno donošenje odluka kroz proces dijaloga ili diskursa u kome ljudi koji donose odluku razmenjuju razumne argumente u duhu jednakosti, kritičke refleksije i pročišćavanja njihove uvažene pozicije sa namerom da se prati i produbi pojam javnog dobra“, u nastavku definicije on dodaje: „oni traže odluku koja će biti doneta na bazi najšire moguće inkluzivnosti i preklapajućeg konsenzusa različitih mišljenja i koja će s toga biti razumna i prihvaćena od strane svih razumnih učesnika deliberacije“ (Volders, 2018:169). Ova duga definicija nam na dobar način oslikava na čemu se bazira deliberacioni proces: učešću građana, njihovoj argumentovanoj raspravi i uvažavanju tuđeg mišljenja baziranog na jednakosti svakog od učesnika rasprave. Habermas ističe da je prednost ovakvog procesa to što on podrazumeva da učesnici teže ka harmonizaciji svih svojih gledišta sa pogledom uprtim ka opštem dobru zajednice, lišeni egoističnih preferenci (Habermas, 1984: 286). I zaista je teško zamisliti da takve preference mogu dobiti podršku šire zajednice, te kao najrazumnije rešenje se stvarno nameće neka vrsta konsenzusa cele ili barem najvećeg dela zajednice, jer često sam konsenzus nije moguć. Kao jedna od glavnih prednosti deliberacije se uzima transformacija preferencija (Mladenović, 2012:174), to znači da ljudi pri raspravi mogu da pod uticajem boljih argumenata promene svoje

izvorne predeliberativne preference i samim tim omogućće da se dođe do nekog vida približavanja preferenci učesnika procesa. Tim približavanjem bližimo se i konačnim odlukama koje crpe legitimnost iz autentične rasprave i participacije građana koji sad ove odluke u velikoj meri mogu posmatrati kao svoje i pravedne. Nadalje, ova vrsta procesa donošenja odluka vodi i refleksiji okrenutoj ka svojim početnim stavovima, što sa sobom uglavnom nosi i tendenciju ka boljem informisanju i sticanju makar osnovnih znanja o problemu i temi deliberacije. Jon Elster razrađuje ovu tezu i govori o tome da ovakav proces donosi informisane preference kod građana koje uzimaju u obzir i mišljenja drugih ljudi (Elster, 1986:112). Tu dolazimo do pitanja empatije u deliberaciji – ona utiče na pojavu ili produbljivanje empatije za druge ljude, odnosno njihove pozicije i viđenja, osobine jako važne za razumevanje drugih, ali i stvaranje nekog oblika konsenzusa jer empatija vodi ka tome da naše preference preispitujemo u odnosu na interese drugih, čime se smanjuje verovatnoća egoističnog postavljanja preferenci.

Kako konsenzus često nije u potpunosti moguć, postavlja se pitanje da li to znači da je deliberacija nepotrebna i neefikasna. Smatram da je odgovor „ne“ iz dva razloga. Jedan je da čak i ako konsenzus nije moguć, ipak deliberacijom možemo makar bolje strukturirati problem, odrediti prihvatljive alternative i u kolikoj-tolikoj meri napraviti neko rangiranje prihvatljivih preferenci. Strukturiranje problema je izuzetno važno za kreiranje javnih politika ili, u našem slučaju, donošenje konstitucionalnih pravila zajednice jer korišćenje dobrog leka na pogrešnom mestu može ili ostaviti problem netaknutim ili ga pogoršati. Na tragu ovoga, Kristijan List (Christian List) navodi tri stvari važne za postizanje nekog vida metasaglasnosti u odsustvu konsenzusa: identifikovanje problema, raspoređivanje prihvatljivih alternativa, prečišćavanje i internalizovanje prihvatljivih preferenci kao svojih (List, 2002:74). Drugi razlog je da nam konsenzus i nije potreban, već kompromis, koji „obuhvata i neke elemente konsenzusa i neke elemente trampe“ (Weinstock, 2018:185). Kompromis kao cilj deliberacije ne znači postizanje optimalnog rešenja za svakog pojedinačno, već optimalno rešenje za sve skupa u datoj situaciji i kontekstu. To omoguććava da se lakše utvrde opšta načela i vrednosti zajednice koje će ući u ustav.

Dalje, Ejmi Gutman (Amy Gutmann) i Denis Tomson (Dennis Thompson) navode da deliberacija pomaže u onome što ću biti slobodan da nazovem „odvajanje žita od kukolja“, odnosno razlikovanju moralnog od nemoralnog, kompatibilnog od nekompatibilnog (Gutman i Tomson, 1996). Mogućće je zamisliti da u raspravi ne budu prihvaćeni maliciozni argumenti zasnovani na rastističkim stavovima ili oni stavovi koji lišavaju marginalizovane grupe ikakvih prava.

Međutim, postavlja se pitanje da li to ugrožava slobodu govora jer kritičari navode

da svako mišljenje mora biti uzeto u obzir, pa čak i ako je ksenofobično, rasističko ili homofobno, jer to podrazumeva slobodnu deliberaciju.

Kao jedan od poslednjih argumenata zašto je deliberacija adekvatan instrument donošenja ustava je i taj da ustav određuje dizajn političke zajednice i njihovih institucija, on određuje i značenje, smisao i prihvatljivost mnogih pojmova i vidova delovanja u okviru date političke zajednice (opet se vraćamo na pravila prvog i drugog reda), a upravo deliberacija kao predmet svog procesa može imati raspravu o dizajnu zajednice, ali i o značenju ili smislu važnih pitanja za tu istu zajednicu (Volters, 2018:170).

Na kraju, valja ukratko podsetiti na to kako Habermas gleda na sadržaj deliberacije u idealnom smislu, što u dobroj meri sumira ono što je prethodno rečeno. Dakle, on smatra da u deliberaciji mora pobeđivati onaj argument koji je bolji u svojoj čistoj formi, lišen moći koja uz njega ide, a koja je uzrokovana odlukama iznosioca tog argumenta (Ricer, 2011:293). To znači da status koji pojedinac uživa u zajednici ne sme da određuje jačinu argumenta, već samo logična i činjenična tačnost argumentacije. Pogled na realnost nas vraća na zemlju, jer vidimo koliko je teško to postići, posebno u uslovima sve veće ekonomske nejednakosti, koja sa sobom nosi i veću ili manju mogućnost uticaja na javnost ili pristup boljem obrazovanju. Ostaje mi samo još da, pre no što pređemo na pitanje kapaciteta građana potrebnih za ovaj proces, otklonimo moguću zabunu praveći jasnu razliku između deliberacije i participacije jer dok participacija odgovara na pitanje *koliko* građana učestvuje, deliberacija odgovara na pitanje *na koji način* (Suteu i Tierney, 2018:291).

4. Kapacitet građana

Nakon opših izlaganja o odlikama deliberacionog procesa, valja napraviti kratak osvrt na pitanja sposobnosti građana da učestvuju u samom procesu. Već na samom početku se može opravdano postaviti pitanje da li su građani sposobni za deliberaciju i donošenje kolektivnih odluka, posebno ako se tiču ustava. Za odgovor na to pitanje obratićemo pažnju na ono o čemu piše Sara Sorial (Sarah Sorial).

Ona navodi da deliberacija zahteva aktivne i informisane građane, koji su svesni svojih prava i obaveza, kao i znanja kako funkcioniše vlada, uprava, donošenje zakona ali i sama deliberacija (Sorial, 2018:324). Iz tih razloga jedna zajednica koja ima nameru da koristi deliberaciju kao proces donošenja ustavnih pravila mora raditi na obrazovanju svojih građana – to obrazovanje je u tesnoj vezi sa svim strukturalnim nejednakostima i nepravdama koje postoje u jednom sistemu, posebno što se tiče marginalizovanih grupa i pojedinaca.

Kao jedan od glavnih uzroka građanskog deficita, nedostatka motivacije za učestvovanjem u deliberaciji, ali i nedostatka javnog poverenja u vlast, javlja se nejednak pristup kvalitetnom obrazovanju (Sorial, 2018:325).

Ono što konkretno predstavlja problem za deliberaciju je to što usled nedostatka dovoljno dobrog obrazovanja i strukturalne nejednakosti učesnik se može osetiti inferiornim u odnosu na one sa boljim obrazovanjem, elokventnošću i položajem u društvu, te se može jednostavno zatvoriti i povući u sebe, što smanjuje samu delotvornost procesa. Kao rešenje vidim (pored poboljšanja obrazovanja) svedočenje i izlaganje više stručnjaka iz datih oblasti o kojima se raspravlja (poželjno različitih ili suprotnih stavova), kao i jednostavno razumljive sažetke, ne previše dugi, o samom problemu i potencijalnim rešenjima. Jedno istraživanje rađeno u SAD-u kao problem ističe retko ili nikakvo sučeljavanje suprotstavljenih političkih stavova, zaključuje da se građani uglavnom nalaze u svom „balonu“ koji čine istovetna politička mišljenja, te da nije čest slučaj susretanja sa suprotnim i različitim stavovima (Mutz, 2006:49-54).

Treba istaći i da sama deliberacija ima edukativni karakter. Učestvujući i slušajući druge, sami učesnici poboljšavaju svoja izlaganja, uz pomoć moderatora konkretizuju svoje argumente, te iako se njihovi argumenti ne odlikuju svim tehnikalijama jednog stručnjaka, ipak su dovoljnoj meri koherentni i jasni. Edukativna funkcija deliberacije se pokazala u Južnoafričkoj Republici u tamošnjim deliberativnim procesima 1994. godine pri razmatranjima završnog nacrtu novog ustava. Tada su građani, od kojih su se mnogi prvi put susreli sa liberalnom demokratijom nakon pada režima aparthejda, uspešno priveli kraju sam proces razmatranja završnog nacrtu, nakon čeka je istraživanje pokazalo da su učesnici iz njih izašli sa većim i potpunijim znanjem o pitanjima o kojima se raspravljano, no pre deliberacije (Sorial, 2018:332).

5. Mini-javnosti

Sada bi bilo dobro preći sa sadržaja na formu deliberativnog procesa. U ovom odeljku ću pisati o načinima na koje se sprovodi deliberacija. Ona se bazira na telima poput građanskih porota, skupova, saveta građana, konsenzusnih konferencija, a koje se sastoje od određenog broja građana koji su ili izabrani nasumično iz nacionalnog registra, uz uslov da prate princip reprezentativnosti ili su izabrani na posebnim izborima, obično na lokalnom nivou ili po regionima (Coote i Mattinson, 1997:4). Mini-javnosti su nam važne iz razloga što u novije vreme sve više bivaju povezane sa *grass-roots* pokretima, te imaju veliki potencijal za izražavanje autentične građanske inicijative i interesa.

Stiven Elstub (Stephen Elstub) i Đanfranko Pomato (Gianfranco Pomatto) kada pišu o mini-javnostima kao neke od osnovnih odlika navode, pored već pomenutih, to da

su građani obično plaćeni za učestvovanje, da se rasprave održavaju u nekoj od institucija ili ustanova, da stručnjaci dostavljaju dokaze i informacije, da nakon toga građani imaju pravo da stručnjake ispitaju, ali i da su mini-javnosti u većini slučajeva konsultativne (Elstub i Pomato, 2018:298). Već pomenuti Jon Elster sistematski daje optimalne postavke koje se tiču tela kroz koje se deliberacija praktikuje (on ovde ne misli konkretno na ona deliberativna tela koja služe u svrhu ustavne deliberacije). On najpre polazi od veličine tog tela i trudi se da tom veličinom izbegne fragmentiranost, kao i cenkanje, a poveća što više interakciju i kvalitet deliberacije, te kao optimalan broj učesnika određuje 50- 100 građana, mada u stvarnosti broj učesnika dosta varira, što će nam kasniji primer Islanda i pokazati. Dalje, ta tela moraju biti posebno sastavljena i odvojena od drugih postojećih institucija kako bi se sprečio neželjeni uticaj. Zatim, mini-javnosti ne smeju imati pravo da sebe umetnu u budući ustav, kao ni da regulišu svoje buduće ingerencije, kako bi se izbegla pristrasnost. Dalje, proces se mora sastojati od delova koji su javni, ali i delova koji su tajni, zatim da su te mini-javnosti demografski reprezentativne sa određenom mobilnošću i fleksibilnošću po pitanju lokacije događaja usled mogućih nepredviđenih okolnosti i na kraju mini-javnost prethodi građanskom referendumu (Elster, 1998).

Na kraju ovog odeljka treba pomenuti kakve su efekte i poteškoće ove mini-javnosti imale u realnosti. Ono što Elstub i Pomato navode na osnovu procesa sprovedenih u Italiji, jeste da je rasprava protekla u jednom pristojnom tonu sa iskazanim poštovanjem među učesnicima. Kao važno pitanje se postavilo balansiranje u toku rasprave, jer je bilo evidentno da su neki učesnici bili pasivni, dok su drugi bili možda i previše aktivni. Pasivnost i aktivnost su u ovom slučaju imale dosta veze sa nivoom obrazovanja, društvenim sposobnostima i ličnim osobinama. Na kraju, istaknut je i sam kvalitet rasprave i argumenata u ime opšteg dobra, tu je analiza pokazala da su rasprava i govor bili povezani sa temom deliberacije, ali da su učesnici imali problema da formiraju u potpunosti koherentne argumente, ali sve u svemu, mini-javnost i deliberacioni proces su imali svog uspeha i pozitivnih efekata i pokazali potencijal (Elstub i Pomato, 2018:303-310).

6. Studija slučaja: Island

U ovom odeljku ću opisati kako je deliberacioni konstitucionalizam ovaploćen u stvarnosti na primeru Republike Island. Island ima odlične početne pozicije što se tiče primene deliberacije u donošenju Ustava zbog visoke obrazovanosti stanovništva, stabilne demokratije, relativno homogenog stanovništva po pitanju etniciteta (93% Islandčana), kao i relativno male teritorije (103,000 km²) i ne prevelikog stanovništva (360,390).

Za potrebe ovog dela rada koristiću analizu Helen Lendmor (Hélène Landemore) sa Univerziteta Jejl, a koja se bavi inkluzivnošću koju je doneo deliberativni konstitucionalizam primenjen na ovoj ostrvskoj zemlji (Landemore, 2014).

Nakon velike svetske krize 2008. godine i sloma finansijskog sistema na Islandu izbili su protesti i revolucija „šerpi i tiganja“ (Pots and Pans Revolution) u kojoj su se istakli samonikli pokreti poput *Mravinjaka* (The Anthill) koji su bili od velikog značaja za inicijativu i sprovođenje deliberacionog procesa. Samim tim je obezbeđen neki vid nadzora nad procesom od strane građana, kao i iskazivanje autentičnih građanskih interesa. Ono što je zanimljivo za ovaj proces jeste to što je on išao u oba smera i odozdo nagore i odozgo nadole i bio izuzetno inkluzivan i otvoren za predloge građana (Landmore, 2014:3). Ovo, ipak nije značilo da je mogao svako sa ulice da dođe na mesto održavanja građanske deliberacije i da svoj predlog, no samo nasumično odabrani građani. Međutim, bilo je moguće da svako (uključujući i strance koji su mogli savladali jezičku barijeru) na Fejsbuk stranici ostavi svoj predlog u komentaru objave sa nacrtom opštih ustavnih načela. Proces je otpočeo formiranjem Nacionalnog foruma od strane *grass-roots* pokreta koristeći se nacionalnim registrom stanovnika pomoću kojih je stvorena nasumično izabrana grupa od 1500 pojedinaca, pritom vodeći računa o reprezentativnosti (srazmeran broj žena i muškaraca, pripadnika manjina, kao i strukovnih profesija u odnosu na celu populaciju Islanda). Oni su se skupili i raspravljali u opštim crtama i karakteristikama novog Ustava. Za prvim, sledio je i drugi Nacionalni forum, ovog puta formiran od strane vlasti po istom principu, ali sa 950 učesnika, koji je radio na isti način kao prethodni. Učesnici su plaćani za svoje učestvovanje. Zanimljivo je i to da su i ostali građani mogli da učestvuju u tom procesu putem društvenih mreža ostavljajući komentare i doprinoseći procesu rasprave. Zaključci sa oba foruma su dalje prosleđeni telu koje se zvalo Ustavni komitet (Constitutional Comittee), novonastalom telu koje je formirano od 25 izabranih građana, koji su mahom bili iz viših klasa (ovde se vraćamo na problem strukturalnih nejednakosti). Problem sa ovim telom je to što on nije bio obavezan zaključcima nacionalnih foruma, a i ti zaključci su bili previše opšti. Zatim, izbori za komitet nisu medijski bili praćeni. Na kraju, komitet je imao možda premali broj učesnika, koji, uzgred, nisu srazmerno predstavljali stanovništvo Islanda (Landmore, 2014). Nacrt stvoren od strane komiteta je prosleđen na neobavezni referendum gde je i potvrđen i izglasan, nažalost, trenutak je bio pogrešan za dalje izglasavanje u parlamentu, jer je morao biti potvrđen dva puta, pre i posle izbora, a i ekonomska situacija se dosta popravila, te on više nije bio prioritet i nije ni bio izglasan kasnije u parlamentu. Ipak, najvažnija lekcija ovog pokušaja donošenja Ustava je neuspeh velikim delom prouzrokovan od strane političke elite, koji su se osećali izostavljeno iz samog procesa. Kao dodatni problem se javio sukob Ustavnog suda i Parlamenta, gde je Parlament jednostavno ignorisao odluku Ustavnog suda o raspuštanju Ustavnog komiteta zbog neregularnosti pri izboru samih članova tog

tela, što je dovelo u određenoj meri pitanje legitimiteta samog procesa. Na kraju, ovaj eksperiment je pokazao svu snagu i mane deliberativne demokratije. Pokazao je da je ona moguća, ali i da treba otkloniti mnoge nedostatke poput nedovoljnog uključivanja političkih elita u sam proces, zatim manjak inkluzivnosti u forumima (nije mogao svako da učestvuje u mini javnostima), nedovoljnu obaveštenost građana o samom procesu i nedovoljno dobru ispraćenost svih delova procesa od strane medija.

7. Zaključak

U ovom poslednjem segmentu rada hteo bih da na osnovu svega napisanog zaključim da sam proces deliberacije kao proces donošenja novog ustava zahteva još dorađivanja i razrađivanja. Možda ne toliko na teorijskom koliko na empirijskom nivou putem pokušaja i pogrešaka da bi se sa sigurnošću moglo reći da je u potpunosti primenljiv u praksi. On premošćava krizu legitimiteta, jer ma koliko postojalo opravdanih kritika da ovi forumi, iako reprezentativni, i dalje ne uključuju većinu građana, važno je setiti se da je do sada praksa nalagala da ustav piše uzak krug stručnjaka i pripadnika političke elite. Tako gledano, ovaj nov način jeste svakako veliki napredak sa naravno dosta mesta da se poboljša i poveća inkluzivnost.

Napomenuću da domet ovog procesa u pogledu uređivanja načela Ustava nije neograničen. Dakle, kako Dimitrijević navodi, „treba razlikovati situacije u kojima se mogu donositi većinske demokratske odluke od situacija u kojima se ne može demokratski odlučivati (Dimitrijević, 2016:24). Smatram da pitanje osnovnih ljudskih prava i prava manjina moraju biti *a priori* i predeliberativno ubačena u sam ustav, pod ovakvim pravima kao obavezne podrazumevam ona koja se bave odnosom građana i države (civilna i politička), kolektivna (prava manjina) i određena ekonomska i socijalna prava.

Osvrnuo bih se na moguće načine koje smatram pogodnim za poboljšanje samog procesa. Najpre, važno je raditi na obrazovanju građana od što ranijeg perioda, to bi uključivalo možda uvođenje građanskog obrazovanja kao obaveznog predmeta u školama gde bi se školarci učili svojim pravima i obavezama kao građana, toleranciji i umeću slušanja i debatovanja. Zatim, mogli bi se stvoriti uslovi za korporativnu stranu deliberativnog procesa koji bi uključivao učestvovanje raznih udruženja i predstavnika NVO sektora i raznih strukovnih asocijacija (Lončar, 2011:102).

Sada bih se vratio na gorepomenutu kritiku o nedovoljnom brojčanom učestvovanju građana u samom procesu i pokušao da ponudim rešenje koje vidim u infrastrukturi koju poseduju organi lokalne samouprave. Pomenuta infrastruktura bi igrala ključnu ulogu u procesu koji bih bio slobodan da nazovem *procesom malih boginja*, koji bi

značio simultanu ili u kratkim periodima održavanu deliberaciju u velikom broju institucija lokalnih samouprava (mesnih zajednica), sa ciljem uključivanja većeg broja građana u deliberativni proces. Ako bismo uzeli mapu teritorije date političke zajednice i njome označili crvenim tačkicama mesta održavanja deliberacija, onda bismo imali dobro popunjenu mapu crvenim „boginjama“, tj. tačkama održavanja deliberacije (otuda i naziv za sam proces). Kao preduslovi za ovaj proces potrebni su dovoljan nivo samostalnosti lokalne od centralne vlasti, dovoljno infrastrukturnog i stručnog kapaciteta i naravno dovoljno finansija za ostvarivanje samih deliberacionih procesa. Deliberacija nije jeftin instrument kolektivnog donošenja odluka, te se sa razlogom do sada uglavnom praktikovao u razvijenijim zemljama (Kanada, Island, Italija...). On zahteva finansije za plaćanje učesnika, stvaranje deliberativnog okruženja (adekvatno mesto održavanja, moderatori, stručnjaci, informativni materijal...) kao i za masovno informisanje svih građana. Ukoliko budemo imali sve ove uslove ostvarene, možemo se nadati da će deliberativni proces kao način donošenja Ustava postati srž svakog demokratskog uređenja u kome će građani imati i prvu i poslednju reč i gde će oni u najvećoj meri biti odgovorni za izgled svoje zajednice, tada priča o krizi legitimiteta demokratije i najvažnijih institucija više neće biti zastupljena u meri u kojoj jeste danas, bićemo sigurni da svi građani ustav svoje zemlje prihvataju kao svoj, te da on predstavlja njihovu autentičnu artikulaciju preferenci.

Literatura

Coote, Anna, Mattinson, Deborah, : *Twelve Good Neighbours*, Fabian Society, London, 1997.

Dimitrijević, Nenad, *Uvek iznad prava? Još jednom o opravdanju sudskog tumačenja ustava; u Demokratija na ivici: rasprave o krizi i alternativama*, Beograd: Fabrika knjiga, 2016.

Đorđević, Biljana, *Problem konstituisanja političkog tela u demokratskim teorijama*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, 2018.

Elster, Jon, *Deliberation and Constitution Making*; u Elster, Jon, *Deliberative Democracy*, Cambridge University, 1998.

Elster, Jon, *The Market and the Forum: Three Varieties of Political Theory*; u Elster J. And A. Hylland; *Foundations of Social Choice Theory*, Cambridge University Press, 1986.

Elstub, Stephen; Pomatto, Gianfranco, *Mini-publics and Deliberative Constitutionalism*; u *The Cambridge Handbook of Deliberative Constitutionalism*, Cambridge University Press: 2018.

Gutmann, Amy; Thompson, Dennis, *Democracy and Disagreement*, Harvard University Press, 1996.

Habermas, Jürgen, *The Theory of Communicative Action*. Vol. 1, *Reason and the Rationalization of Society*. Boston: Beacon Press.

Landemore, Hélène, *Inclusive Constitution Making: The Icelandic Experiment*; u *The Journal of Political Philosophy*, John Wiley and Sons Ltd: 2014.

Levy, Ron; Kong, Hoi; Orr, Graeme; King, Jeff, *The Cambridge Handbook of Deliberative Constitutionalism*, Cambridge University Press: 2018.

List, Christian, *Two Concepts of Agreement*, The Good Society, 2002.

Lončar, Jelena, *Uloga civilnog društva u javnoj deliberaciji*; u *Politički život br 2*, Centar za demokratiju; Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu; JP Službeni Glasnik, 2011.

Mladenović, Ivan, *Smisao i značaj deliberacije u teoriji demokratije*; u *Filozofija i društvo XXIII*, Beograd: 2012.

Mutz, Diana, *Hearing the other Side: Deliberative versus Participatory Democracy*, Cambridge University Press, 2006.

Preuss, Ulrich, "Constitutional Powermaking for the New Polity: Some Deliberations on the Relations between Constituent Power and the Constitution", in *Constitutionalism, Identity, Difference, and Legitimacy: Theoretical Perspectives*, ed. Michel Rosenfeld (Duke University Press, 1994)

Preuss, Ulrich, *Konstitucionalizam i demokratija; u Država i demokratija*, ured. Milan Podunavac, Beograd: FPN, 2010.

Ritzer, George, *Sociological Theory- 8th Edition*, McGraw-Hill, 2011.

Sorial, Sarah, *Constitutional Reform and the Problem of Deliberation: Building a Civic Infrastructure for Meaningful Debate*; u *The Cambridge Handbook of Deliberative Constitutionalism*, Cambridge University Press: 2018.

Suteu, Silvia; Tierney, Stephen, *Squaring the Circle? Bringing Deliberation and Participation Together in Processes of Constitution-Making*; u *The Cambridge Handbook of Deliberative Constitutionalism*, Cambridge University Press: 2018.

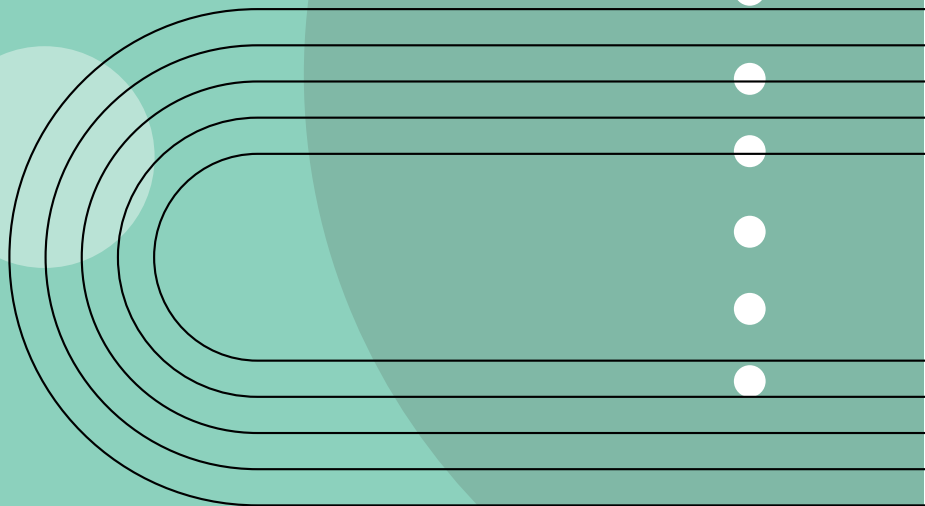
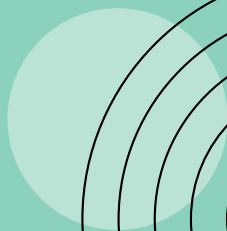
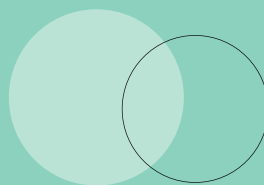
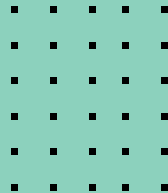
Walters, D. Mark, *Deliberating about Constitutionalism*; u *The Cambridge Handbook of Deliberative Constitutionalism*, Cambridge University Press: 2018.

Weinstock, Daniel, *Compromise in Deliberative Constitutionalism*; u *The Cambridge Handbook of Deliberative Constitutionalism*, Cambridge University Press: 2018.

Abstract: In this paper I will try to examine if deliberative process of citizens is applicable and justified as innovative constitutional-making process, which represents a challenge to the traditional decision-making processes regarding the most important issues. I will try to highlight all the bad-sides and good-sides of the mentioned process for those political communities that strive to create an authentic constitution, which will reflect citizens' needs and cultural-historic specifics, while at the same time legitimizing their institutions and system.

Key words: *Deliberation, constitution, democracy, citizens, constitutionalism.*

PREDLOG PRAKTIČNE POLITIKE

Studenti: Mina Simić, Luka M. Aničin, Ivana Krpić

Mentori: Aleksandra Đurović, Vladimir M. Pavlović

Institucija: Beogradska otvorena škola

Prilagodavanje frilensinga poslovanju u Srbiji

Rezime: Frilenseri predstavljaju sve značajniji deo srpske ekonomije. I pored toga, položaj frilensera u Srbiji do sada nije bio adekvatan, naše rešenje objašnjava neophodnost i predlaže regulaciju njihovog statusa. Ideja je da se legalizuje način njihovog poslovanja i definišu njihove obaveze i prava. Frilenseri predstavljaju sve značajniji procenat zaposlenih u Srbiji, ali Srbija još uvek nema odgovarajući pristup ovakvom načinu poslovanja. Zakonodavstvo Srbije ne poznaje frilensera kao entitet stoga oni nisu ravnopravni sa zaposlenima koji imaju ugovor o delatnosti sa poslodavcem. Zbog ovoga frilenseri nisu u mogućnosti da plaćaju zdravstveno, ni penziono osiguranje kao zaposleni. Ujedno, nemaju ni pravo da se sindikalno organizuju i zastupaju svoja prava. Usled ovakvih okolnosti, većina frilensera se nalazi u prikrivenoj zaposlenosti. Država ne pokazuje nikakvu inicijativu da reši problem u kom se nalaze frilenseri, već naprotiv, vidi ih samo kao potencijalni priliv novca u državnu kasu. Naše rešenje ogleda se u tome da omogućimo frilenserima mogućnost registracije kao pravno lice koje bi odgovaralo njihovom položaju. Ujedno bi bili stepenasto oporezivani tako što bi normirani trošak bio prilagođen visini njihovog primanja.

Ključne reči: *Frilensing, oporezivanje, zdravstveno osiguranje, registrovani slobodnjak, normirani troškovi.*

1. Biti frilenser u Srbiji

Pod uticajem globalizacije i sve veće povezanosti sveta, internet je omogućio razne načine da se dođe do novca. U skladu sa tim, javljaju se novi načini poslovanja koji ne odgovaraju postojećim zakonima. Danas se većina zemalja nalazi u problemu definisanja i regulisanja ovakvog poslovanja. Srbija je među prvih deset zemalja po rastućem broju frilensera, a ujedno predstavlja i pogodno tlo za frilensere iz svih delova sveta. Po poslednjim statistikama u Srbiji na hiljadu ljudi 3,52 su digitalni radnici. Ovo se uočava i na jednom od najposećenijih i priznatih frilens sajtova - *nomadlist.com*.

Naime, Srbija je ocenjena kao zemlja sa malim troškovima, brzim internetom i dobrim noćnim provodom, što pogoduje životu frilensera.

Postoje različite definicije frilensera, a mi ćemo se složiti sa onom koju je izneo Senad Jašarević, koji kaže da je: "Termin frilenser stranog porekla, ali se gotovo odomaćio u našem jeziku usled činjenice da kod nas ne postoji adekvatan prevod". Sam termin frilenser koristi se za označavanje lica (radnika) koja svoj radni vek provode bez uspostavljanja dugoročne obaveze rada prema (samo) jednom poslodavcu. Zbog toga se neretko nazivaju i samozaposlenima, nezavisnim ili slobodnim radnicima, ali ni jedan od tih termina ne vidimo kao odgovarajući da bi se između nekog od njih i termina frilenser stavio znak jednakosti. Takođe, termin frilenser (ili digitalni radnik u daljem tekstu) koristi se i za označavanje fizičkih lica koja posao obavljaju, odnosno pronalaze posredstvom digitalne platforme. Rad posredstvom digitalnih platformi (tzv. grupni ili masovni rad; engl. crowdwork) predstavlja jednu od najvećih novina na polju rada koja je nastala upravo zahvaljujući razvoju informacionih tehnologija." (2020, str. 17)

Najpopularnija frilens zanimanja u Srbiji

1. *Programiranje*
2. *3D i CED Dizajneri*
3. *Video produkcija*
4. *Digitalni marketing*
5. *Grafičko dizajniranje*

Najpopularniji sajtovi za pronalazak frilens poslova

1. *Upwork*
2. *Freelancer*
3. *Fiverr*
4. *Peopleperhour*
5. *Toptal*

Kako je ova definicija preširoka i obuhvata veliki broj ljudi koji se ne mogu regulisati jedinstvenim načinima ili već postojećim mehanizmima, svi dosadašnji pokušaji bili su neuspešni. Naš pristup ovom problemu je nov u smislu toga da se fokusiramo samo da određeni tip frilensera, koje država postojećim mehanizmima može na lakši način regulisati. Pre svega mislimo na frilensere koji primaju novac elektronskim putem, preko računara.

Relevantnost ovog problema je svakako u broju ljudi koji se bave ovim poslom. Svaki četvrti zaposleni pripada ovoj vrsti. Sve veći broj mladih ljudi nalazi posao na ovaj način, zbog mnogobrojnih prednosti koje ovakav način poslovanja donosi, kao što su fleksibilno radno vreme i slično. Takođe, u ovom trenutku, zbog aktuelnih dešavanja sa virusom covid-19, sve veći broj ljudi će posao nalaziti preko interneta.

1.1. Budućnost bez rešenja

Ukoliko se to pitanje ne reši, ti ljudi će se okrenuti drugim načinima privređivanja. Zakon ne ide u njihovu korist, država svesno ili nesvesno destimuliše frilensere. Sa sadašnjim načinom poslovanja država je u stanju da uzme 50% zarade frilensera, što svakako predstavlja destimulišući faktor, jer se u tom slučaju određenim oblastima ne vredni baviti.

Na osnovu iznetih podataka i činjenica, smatramo da neadekvantni pravni status frilensera ima dve ključne posledice:

1. odlazak mladih i destimulisanje tog posla;
2. korupcija (siva ekonomija).

Uzrok ovih posledica je što naše zakonodavstvo ne poznaje frilensere, oni se uopšte ne vode kao zaposleni i kao takvi nemaju mogućnost uplaćivanja penzionog, invalidskog i zdravstvenog osiguranja. Sistem frilensere ne poznaje kao radnike, i ne mogu da se udruže u sindikate i da se bore za svoja prava. S obzirom da nemaju mogućnost plaćanja zdravstvenog osiguranja na osnovu njihovog zaposlenja, frilenseri se snalaze tako što se osiguraju preko roditelja ili supružnika, što znači da su na teretu države.

Kao što smo već napomenuli, prethodne praktične politike su pokušavale da reše problem frilensera u celosti, što je u suštini nemoguće i zato su se pokazale neuspešne. Naš cilj je da omogućimo legitiman rad frilensera sa stepenastim oporezivanjem, koji bi donosio obostranu korist, kako državi tako i frilenserima.

2. Frilensing u statusu quo

Načela koja zastupamo u našem predlogu praktične politike su:

- Pravo na rad;
- Pravo na sindikalno okupljanje;
- Pravo na zdravstveno osiguranje.

Uzimajući u obzir da ne postoje predlozi praktične politike koji se bave ovakvim problemom, moramo se osvrnuti na analizu *statusa quo*. Kada posluju u Srbiji, usled nedostatka mogućnosti, frilenseri se registruju kao preduzetnici. Postoje tri tipa preduzetnika.

2.1. Kako to danas funkcioniše

Prvi tip preduzetnika su paušalci. Za njih je karakteristično da državi plaćaju porez fiksno u iznosu od 20.000 – 30.000 dinara mesečno, zavisno od lokalne zajednice u kojoj su registrovani. Najveći problem je visina paušalnog oporezivanja, jer su svi digitalci stavljeni u grupu koja je dosta skupa, a u obavezi su da plate poreze bez obzira koliko zarade. Uprkos svim ovim manama, ovo je najpopularnija opcija kod frilensera, jer najmanje “košta”. Ovakvom opcijom mogu slobodno da raspolažu svojim novcem, i u prednosti su oni frilenseri koji zarađuju veću sumu novca. Ali je apsolutno neisplativa opcija za frilensere koji manje zarađuju, samim tim je i destimulišuća za frilensere početnike.

Drugi tip preduzetnika je preduzetnik - knjigaš (samooporezivanje). Njegova obaveza je da plaća 9000 dinara mesečno državi, bez obzira da li ima prihode i na svu neto dobit se plaćaju socijalni doprinosi i porez. Nedostatak ovakvog poslovanja je što frilenser mora da vodi knjige, a samim tim (ukoliko ne može to sam da radi) mora platiti knjigovođu.

Treći tip preduzetnika je preduzetnik - knjigaš (lična zarada). On mesečno mora da plati 14.000 dinara i obračunavaju mu se porezi i doprinosi oko 60 – 63%, nezavisno koliko iznosi prihod. Takođe, njegova obaveza je da vodi knjige, što znači da mora imati knjigovođu. Za oba tipa preduzetnika knjigaša je glavna negativna stvar to što moraju da vode knjige, ne samo zbog troškova knjigovođa već zbog toga što oni uglavnom nemaju troškove poslovanja i žele da slobodno raspolažu svojim novcem, a ne da uče veliki broj pravila kako i šta smeju da rade. Ovakvo vođenje administracije, pored toga što ih košta, oduzima im mnogo vremena.

Za frilensere je otvorena i opcija da posluju kao fizičko lice, međutim ta opcija je neisplativa, zato što moraju državi da daju 50% svoje zarade.

2.2. Legalan frilensing bez opcija

Frilenseri su se godinama unazad registrovali kao preduzetnici, bez obzira što im ovaj entitet nije odgovarao i na taj način su legalno poslovali, iako taj entitet nije prilagođen njihovom načinu poslovanja. U martu 2020. godine država za preduzetnike uvodi Test samostalnosti, gde je neophodno ispuniti pet (5) od devet (9) kriterijuma, da bi preduzetnici zadržali status preduzetnika. Problem nastaje zbog toga što frilenseri ne mogu zadovoljiti ove kriterijume i samim tim onemogućeni su da se registruju kao preduzetnici. Posledica ovoga je da se ili moraju registrovati kao DOO, što je nepovoljno zbog većih troškova, ali i vođenja knjiga. Druga opcija je da budu zaposleni, što je u većini slučajeva nemoguće ako rade za inostrane firme.

Dodatan izazov predstavlja neophodnost registrovanja za projekte koji zahtevaju rad sa pravnim licem, a uvođenje testa samostalnosti im to onemogućava.

Zbog svih navedenih ograničenja, sve više frilensera bira rad na crno kao opciju. To znači da oni ne mogu sebi da obezbede zdravstveno osiguranje, već ga obezbeđuju preko supružnika ili roditelja. Pored toga, nedostatak je što nemaju radni staž, nemaju nikakav osnov za kredite i dozvoljene minuse u banci. Takođe, ne mogu da se sindikalno organizuju i zastupaju sopstvene interese.

3. Put do rešenja

3.1. Prvi korak rešenja

Prvi deo našeg predloga rešenja problema se odnosi na otvaranje mogućnosti frilenserima za jednim posebnim načinom registrovanja poslovnog angažmana, koji bi se nazivao "registrovani slobodnjak" i koji bi bio stepenasto oporezivan u odnosu na normirane troškove. On bi podrazumevao svakog frilensera koji novac prima preko bankarskog računa, *PayPal-a*, *Payoneer-a* i drugih platformi za takva isplaćivanja. Razlog je to što su ovakve isplate lako proverljive i dostupne. Ujedno se pozivamo na predlog Međunarodne organizacije rada, koja poziva države da razmotre uvođenje pojma "radnik" (*worker*), kojim bi bila obuhvaćena sva lica koja rade (po bilo kojem osnovu ili čak bez njega) i žive od svog rada. Time bi im bio obezbeđen status koji je ekvivalentan zaposlenom, tj. korišćenje najvažnijeg prava iz radnog odnosa. U ta prava spadaju pravo na nediskriminatoran tretman, zabrana radne eksploatacije, ograničeno radno vreme, odmori, zaštita zdravlja i bezbednosti na radu, pravedna zarada, pravo na profesionalno udruživanje i kolektivno pregovaranje i socijalno osiguranje. Ovo bi frilenserima omogućilo legitimno poslovanje, koje bi bilo prilagođeno njihovim interesima.

3.2. Drugi korak rešenja

Drugi deo našeg predloga rešenja problema odnosi se na stepenasto oporezivanje. Na osnovu računice, koju koriste i državni organi Republike Srbije, došli smo do sledećih podataka:

- Prosečan broj radnih sati u mesecu iznosi 174,6 radnih sati;
- Minimalna cena rada iznosi 172,54 dinara po satu.

Minimalni neto doprinos (kolokvijalno - minimalac) iznosi 30.125,48 dinara mesečno. Doprinosi na teret zaposlenog su: penziono i invalidsko osiguranje (PIO) 14%, zdravstveno osiguranje 5,15%, osiguranje u slučaju nezaposlenosti 0,75% i porez na zaradu 10%. Sve ukupno ovi porezi se nazivaju bruto 1. Na njih se dodaju doprinosi koji su na teretu poslodavca koji je u obavezi da za svakog radnika plati 11,5% za PIO i 5,15% za zdravstveno osiguranje. Porezi koje su dužni da plate poslodavci nazivaju se bruto 2.

Minimalni bruto dohodak kada se dodaju svi porezi iznosi 45.127,94 dinara.

Vodeći se ovom logikom, mi smatramo da frilenseri koji zarađuju manje od minimalca treba da plaćaju samo porez na zaradu koji bi iznosio 10%, ujedno oni ne bi imali mogućnost uplaćivanja penzionog, invalidskog i zdravstvenog osiguranja. Takođe, uzimajući u obzir prosečno vreme dolaska do prvih klijenata i dolaska do prvog doprinosa, naš predlog je da prvih godinu dana od dana registracije frilenseri ne budu oporezivani.

Nakon tog perioda predlažemo stepenasto oporezivanje uz priznavanje normiranih troškova ukoliko je njihova zarada ekvivalentna ili veća od iznosa minimalnog dohotka. Onog trenutka kada zaradi minimalac, smatramo da frilenserima treba da se odbije normirani trošak. Normirani troškovi su troškovi koji se ne oporezuju, što znači da tek kada se od zarade odbiju normirani troškovi onda se ta suma oporezuje. Naša ideja je da poreske stope za frilensere budu ekvivalentne poreskim stopama koje plaćaju zaposleni tj. bruto 1. To znači da će za PIO poreske stope frilensera iznositi 14%, za zdravstveno osiguranje 5,15% i porez na zaradu 10%. Frilensere bismo oslobodili poreza za nezaposlenost, uzimajući u obzir širinu tržišta na kojem mogu da rade.

Ugledajući se na rešenja drugih zemalja, naš predlog je da stepenasto oporezivanje, u odnosu na normirane troškove, bude definisano ovako:

- za frilensere koji zarađuju od 45.000 - 100.000 dinara normirani troškovi su 20%, stope oporezivanja za PIO su 14%, za zdravstveno osiguranje 5,15% i za porez na zaradu 10% zarade;

- za frilensere koji zarađuju od 100.000 - 150.000 dinara normirani troškovi su 15%, stope oporezivanja za PIO su 14%, za zdravstveno osiguranje 5,15% i za porez na zaradu 10% zarade;
- za frilensere koji zarađuju preko 150.000 dinara normirani troškovi su 10%, stope oporezivanja za PIO su 14%, za zdravstveno osiguranje 5,15% i za porez na zaradu 10% zarade.

U nastavku se u Tabeli br. 1 objašnjava kako izgleda oporezivanje za frilesera koji zarađuje 45.000 dinara ukoliko je registrovan kao paušalac i kako bi to izgledalo ukoliko bi se primenio naš sistem oporezivanja sa priznavanjem normiranih troškova.

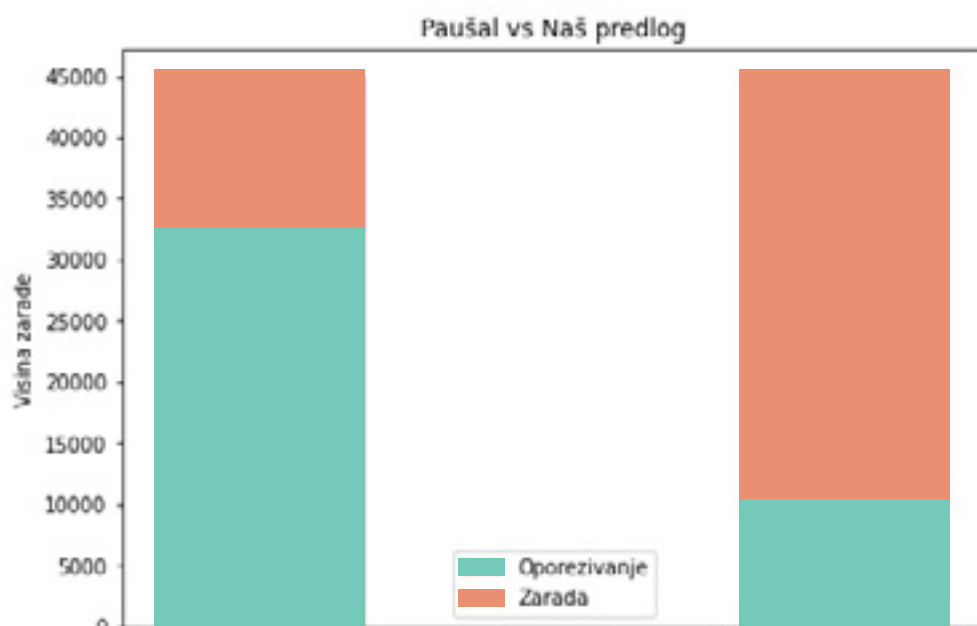

Tabela br. 1: Oporezivanje frilensera

3.3. Šta naše rešenje nudi?

Primenom našeg predloga, omogućili smo mnogobrojne prednosti. Pre svega, omogućili smo legitimno poslovanje frilensera, koje će olakšati njihov način rada i pomoći zakonodavstvu da ih prepozna kao zaposlene. Ujedno smo stepen oporezivanja uz normirane troškove prilagodili primanjima i omogućili im da imaju sve beneficije zaposlenih u skladu sa njihovom zaradom. Takođe, frilenserima koji imaju manju zaradu smo omogućili plaćanje poreza na zaradu koji bi bio prilagođen visini njihovog primanja.

Ovakvim pristupom frilenserima obezbedili smo zdravstveno osiguranje i samim tim sprečili njihovo osiguranje preko roditelja ili supružnika. Na taj način pomogli smo državi da ne budu na njenom teretu kada je u pitanju zdravlje. Ujedno smo omogućili frilenserima da budu penziono osigurani i da im teče radni staž. Jedna od bitnijih stavki

je da bi ovakvim pristupom problemu frilenseri mogli da se sindikalno organizuju, što znači da bi mogli da zastupaju svoje interese i da se bore za svoja prava. Ovakvim promenama u regulisanju poslovanja frilensera, država bi napravila veliki pomak u smanjenju sive ekonomije, a ujedno i uvećavanju priliva novca u državnu kasu.

Nedostatak ove opcije je to što frilenseri koji zarađuju manje od minimalca i dalje nemaju pravo na osiguranje. Takođe, ograničenje našeg pristupa je u tome što ne može da obuhvata sve frilensere, već samo one koji primaju novac sa računa. Olakšavajuća okolnost je ta što je nemoguće sve frilensere objediniti jednim rešenjem. Još jedan nedostatak našeg predloga je što ne omogućava frilenserima osiguranje u slučaju nezaposlenosti.

4. Realizacija ideje

- Da bi se ispunio naš predlog, neophodno je da se u Zakon o porezu na dohodak građana doda entitet „registrovani preduzetnik”, koji bi podrazumevao frilensere koji primaju novac preko računa.
- Ovom članu Zakona o porezu na dohodak građana treba dodati objašnjenje načina oporezivanja za ovakav entitet. Pre svega, to se odnosi na oporezivanje registrovanog slobodnjaka u odnosu na bruto 1, tj. 14% za PIO, 5,15% za zdravstveno osiguranje i 10% za porez na zaradu. U okviru ovog člana treba dodati da frilenseri koji posluju sa zaradom manjom od propisanog minimalca treba samo da plate porez na zaradu 10%.
- Ovom članu Zakona o porezu na dohodak građana treba dodati da prvih godinu dana poslovanja od dana registracije svi registrovani slobodnjaci su oslobođeni plaćanja poreza.
- Dodatno, smatramo da je neophodno da se organizuju obuke novih registrovanih samostalaca, u prvoj godini od registracije jer su tada oslobođeni poreza. Time bi im objasnili funkcionisanje novog zakona i kako da preračunaju svoje troškove.

5. Zaključak

Ovakvim pristupom problemu smatramo da će se postići „win-win” situacija. S jedne strane, država će imati veći priliv novca državnoj kasi i smanjiće se siva ekonomija. Takođe, frilenseri se neće voditi kao nezaposleni i neće biti na teretu države kada je u pitanju zdravstvo. S druge strane, ovakva vrsta poslovnog angažmana za frilensere im omogućava legitimno poslovanje, u kojem će biti u stanju da plaćaju penziono i zdravstveno osiguranje, i u tom smislu budu osigurani u budućnosti. Još jedna prednost je što će frilenseri moći da se kolektivno udruže i zastupaju svoje interese.

Uzimajući u obzir popularnost frilensinga u Srbiji, ovakvim pristupom problemu država će podstaći zainteresovane da se bave ovakvim vidom poslovanja.

Literatura

Nomadlist (2020, 02/06) - Nomad List — Best Places to Live and Work Remotely for a Digital Nomad - <https://nomadlist.com>

Luftika (2019, 26/06) - frilens-poslovi-Srbija - 5 najplaćenijih freelance zanimanja <https://luftika.rs/frilens-poslovi-srbija/>

Marković M. (2019, 11/19) StartIt, Freelance poslovi — prednosti i mane najpopularnijih sajtova za digitalni rad - <https://bit.ly/2zSCHhg>

Paragraf (2020, 01/01) - dnevne vesti - Odluka o visini minimalne cene rada za period januar-decembar 2020. godine: Minimalna cena rada po satu iznosi 172,54 dinara - <https://bit.ly/3dqyPc1>

Rezon Srbija (2020) - kalendari - Kalendar radnih dana i časova rada <https://bit.ly/2MnDQgc>

Jašarević S., Božičić D. (2020). „Kratka analiza domaćeg radno- pravnog okvira sa osvrtom na status digitalnih radnika (frilensera) i predlog rešenja za nacionalnog zakonodavca”, str. 17-25. U T. Jakobi, B. Anđelković, *Predvodnici promena na tržištu rada: Prototipovi dostojanstvenog rada za Srbiju u digitalnom dobu*. Centar za istraživanje javnih politika: Beograd.

Summary: Due to a recent shift in the demand for online jobs, freelancers are representing a more significant part of the Serbian economy. Unfortunately, the supply of freelancers was not followed by proper governance. On top of that, Serbia does not recognize a freelancer as a legal entity, which leads to several shortcomings. Freelancers cannot register and pay for medical insurance and defend their positions with the union. The current attempts to address the situation do not solve the root cause of the problem – freelancer equality. We propose two innovative changes, adding a freelancer as a legal entity, recognized by the Serbian law and progressive tax system according to their salaries. Our solution allows freelancers to legally register as a newly proposed entity and solve most of the issues addressed.

Key words: *Freelancing, tax system, medical insurance, registered freelancer, nominal cost.*

Studenti: Luka Blagojević, Ivana Rudinac

Mentori: Aleksandra Đurović, Vladimir Pavlović, Adel Abusara

Institucija: Beogradska otvorena škola

Promenom institucionalnog okvira do veće informacione bezbednosti digitalne infrastrukture Republike Srbije

---

Rezime: Razvoj digitalne infrastrukture u Republici Srbiji, zajedno sa porastom broja sajber napada na globalnom nivou sa sobom donosi sve veće izazove po informacionu bezbednost države i njenih građana. Istraživanja i primeri ukazuju da se aktuelni Zakon o informacionoj bezbednosti ne primenjuje dovoljno na nivou lokalnih samouprava, koje su bitan deo državne digitalne infrastrukture. To bi značilo da podaci bitni za državu i građane nisu adekvatno zaštićeni od različitih vrsti sajber napada, koji mogu da uzrokuju veliku štetu. Trenutno postoji više različitih državnih organa koji imaju podeljene nadležnosti u vezi sa informacionom bezbednošću na nacionalnom nivou. Smatramo da ovakva raspodela nadležnosti unutar institucija i trenutni zakonski okvir nisu pokazali dobre rezultate u implementaciji zakona i nadzoru sprovođenja istih, pa samim tim da je potrebna i promena. Ako bi se zakon menjao i dopunjavao, a institucionalni okvir ostao isti, i dalje ne bi imao ko da ga adekvatno implementira i da vrši nadzor, te ova opcija ne bi stvarno rešila aktuelne probleme. Kako bi se problem rešio u srži, potrebno je da ova tema dobije veću prioritetnost, sa kojom bi usledila veća izdvajanja iz budžeta, kao i mogućnost angažovanja potrebnog broja eksperata. Da bi se ovo postiglo, potrebna je promena institucionalnog okvira, koja bi podrazumevala prebacivanje nadležnosti i resursa svih relevantnih tela na jedno jedinstveno telo u okviru Kancelarije za informacione tehnologije i elektronsku upravu, koje bi takođe preuzelo sve njihove tadašnje funkcije. Nakon toga, ovo telo bi se pravno uskladilo i bila bi formirana strategija zapošljavanja kao i potreban budžet za sprovođenje svih potrebnih aktivnosti. Ovo rešenje bi prevazišlo izazov nedostatka prioritetnosti, eksperata i finansijskih sredstava, što bi se osetilo u praksi kroz bolju implementaciju i nadzor, a to bi dovelo do višeg stepena informacione bezbednosti na državnom nivou.

Ključne reči: *informaciona bezbednost, sajber bezbednost, informaciono-komunikacioni sistemi, CERT, hakeri.*

1. Simbiotski rast tehnologije, korisnika i bezbednosnih pretnji na globalnom nivou

Globalna digitalna infrastruktura neprestano raste zajedno sa napretkom tehnologija. Sve više ljudi koristi internet, pa je i broj korisnika porastao sa [413 miliona 2000. godine na 3.4 milijardi 2016](#)¹. Procenjuje se da će investicije u globalnu IT industriju dostići [5200 milijardi dolara u 2020. godini](#)².

Ovaj rast je sa sobom doneo i novu vrstu „sajber” - cyber pretnji, koje podrazumevaju razne oblike napada i prevara koji za cilj imaju krađu novca, podataka, identiteta, obustavu infrastrukture ili drugi vid nanošenja štete. Bezbednost od ovih oblika napada na međunarodnom nivou se naziva sajber bezbednost – cybersecurity, dok bi na nacionalnom nivou to bila informaciona bezbednost – information security.

Ovi napadi su vrlo česti i po nekim istraživanjima, na prosečnom računaru, [hakerski napad se odigrava na svakih 39 sekundi, odnosno 2224 puta u toku dana](#)³, a trendovi ove vrste se pojačavaju iz godine u godinu i napreduju zajedno sa tehnologijom.

Svi ovi napadi nanose određenu štetu građanima, organizacijama i državama. Po nekim procenama, na globalnom nivou, [ova šteta je 2015. godine iznosila 3000 milijardi, a procenjuje sa da bi za 2021. godinu mogla da iznosi i do 6000 milijardi dolara](#)⁴.

Porast pretnji je sa sobom doneo i jačanje sektora sajber bezbednosti, a procenjeno je da je u njega na globalnom nivou [2019. godine uloženo 124 milijarde dolara](#)⁵.

Prikazane informacije jasno ukazuju na trenutni trend rasta sajber pretnji širom sveta. Da bi se izbegle sve veće štete po ekonomski i bezbednosni sektor države, potrebno je hitno adresiranje ovog problema.

2. Internacionalni hakeri na domaćem terenu

Republika Srbija prati trendove sve veće digitalizacije, te su 2019. putem [Projekta za unapređenje usluga elektronske uprave](#)⁶ dobijeni krediti od Svetske banke u vrednosti od 50 miliona dolara za digitalizaciju usluga, kao i proširenje i unapređenje državnih informacionih sistema javne uprave.

Novi [portal e-uprave](#)⁷ koji omogućava onlajn pristup, zabeležio je blizu milion korisnika. Velika ulaganja u digitalnu infrastrukturu, kao i veliki broj korisnika ukazuju na veličinu i kompleksnost državnih informacionih sistema. Oni sa sobom nose velike bezbednosne izazove, jer svaki deo sistema (zajedno sa svojim konekcijama) može služiti kao pristupna tačka napada na čitav sistem.

Rast pretnji po informacionu bezbednost na globalnom nivou povećava rizik i za Srbiju, kao korisnika velike i povezane internet mreže, na kojoj se napadi odigravaju onlajn i u tom smislu nema geografskih prepreka. Prema istraživanju [NALED-a](#)⁸ iz 2020. godine, 46% lokalnih samouprava zabeležile su neki vid napada na informacioni sistem. Najčešći su napadi na elektronsku poštu pomoću spam mejlova, malicioznih softvera, kao i na veb prezentacije, ruter i wifi mrežu. Većina lokalnih samouprava (58%) nije vršila nikakvu procenu bezbednosti i/ili rizika informacionih sistema⁸.

Ovi statistički podaci ukazuju na propuste u informacionoj bezbednosti lokalnih samouprava, što povećava rizik od napada na informacione sisteme. Jedan veći incident se odigrao u martu 2020. u lokalnoj samoupravi Novog Sada¹⁸.

Novi Sad: Hakerski Napad Paralisao Gradsku Upravu

Informacioni sistem novosadskog Javnog komunalnog preduzeća „Informatika” od vikenda je paralisao zbog hakerskog napada koji je zaključao datoteke na više servera gradskih preduzeća i uprava za čije se otključavanje zahteva otkupnina u bitkoinima, javlja Anadolu Agency.

Ovu informaciju potvrdili su i u JKP „Informatika“, ali i novosadski gradonačelnik Miloš Vučević, koji je rekao da su serveri gradskih uprava i nekolicine drugih javnih službi koji su u JKP „Informatika” hakovani tokom vikenda.

„Hakeri iz inostranstva izvršili su ozbiljan napad na gradske službe u Novom Sadu sa učenjivačkim zahtevom“, naveo je novosadski gradonačelnik, ne precizirajući kolika se suma traži za otključavanje kriptovanih i zaključanih servera na kojima se nalaze i vredne baze podataka.

„Reč je o novom tipu 'ransomware' virusa koji napada antivirusnu zaštitu i 'backup' sisteme i na taj način zaključava fajlove i čini ih nedostupnim. Ovakvi napadi nisu lokalnog karaktera, već su dijagnostifikovani širom sveta, a veoma teško ih je sprečiti i ukloniti nakon aktiviranja virusa“, saopštili su iz JKP „Informatika“.

Zbog ovog napada miruju i internet sajtovi gradskih službi, uključujući i sajt grada na koji od vikenda nije postavljena ni jedna nova vest ni najava, a onemogućen je i pristup video-nadzoru sa gradskih kamera. JKP „Informatika” u saopštenju danas navodi kako će gradski video-nadzor početi s radom do kraja nedelje.

Paralisanjem sistema „Informatike“ koja isporučuje i naplaćuje račune objedinjene naplate komunalnih troškova zatvoreni su i šalteri tog preduzeća, ali građani svoje komunalne troškove mogu da plate na šalterima pošte i drugih banaka.

Preuzeto sa: <https://www.aa.com.tr/ba/balkan/novi-sad-hakerski-napad-paralisao-gradsku-upravu/1753376>

Spomenuti napad se desio u informaciono-komunikacionom (IKT) sistemu lokalne samouprave, koji je od posebnog značaja za državu, a specifičnije spada u jedinstvenu IKT mrežu e-uprave.

Cilj ovog dokumenta je da putem analize institucija i zakonodavnog okvira informacione bezbednosti u Republici Srbiji i njegove implementacije, preporuči mere donosiocima odluka koje će dovesti do unapređenja informacione bezbednosti IKT sistema koji su od posebnog značaja za državu i sprečiti buduće incidente koji mogu da nanesu veliku štetu građanima i državi.

3. Šta je zapravo bitno za građane i državu?

Kako bismo odabrali najbolju opciju, vodićemo se sledećim načelima, vrednostima i principima:

- Da je bezbednost ustavno pravo svakog građanina, a samim tim i jedan od prioriteta države;
- Da opcija treba da bude ekonomski isplativa i pravno usklađena, naročito na duže staze;
- Da opcija kao osnov ima istraživanja i validne statističke podatke;
- Da opcija ima potvrdu iz prakse drugih zemalja koje imaju dobra rešenja u ovoj oblasti;
- Da opcija bude realistična za implementaciju.

4. Ko čuva digitalnu infrastrukturu Republike Srbije?

[Zakon o informacionoj bezbednosti](#)⁹ uređuje bezbednosni okvir državne digitalne infrastrukture i njime je jasno određena obaveza lokalnih samouprava, kao i drugih državnih institucija, da primene odgovarajuće mere zaštite svojih informacionih sistema. Nadležnost nad informacionom bezbednošću IKT sistema od posebnog značaja imaju:

- Ministarstvo za trgovinu, turizam i telekomunikacije ([MTTT](#)¹⁰), odnosno njegov sektor za informaciono društvo i za informacionu bezbednost;
- Nacionalni centar za prevenciju bezbednosnih rizika u IKT sistemima Republike Srbije ([Nacionalni CERT](#)¹¹);

- Centar za bezbednost informaciono komunikacionih sistema organa ([CERT republičkih organa](#)¹²) koji je pri [Kancelariji za informacione tehnologije i elektronsku upravu](#)¹³ i nadležan je za jedinstvenu IKT mrežu e-uprave.

4.1. Ko vrši nadzor?

U sastavu MTTT-a se nalazi [Inspekcija za informacionu bezbednost](#)¹⁴, koja utvrđuje da li su IKT sistemi lokalnih samouprava ispunili uslove informacione bezbednosti propisane zakonom. U ovom trenutku postoji veoma mali broj inspektora (čak jednocifren), koji su zaduženi za sve IKT sisteme od posebnog značaja.

Po [izveštaju o radu inspekcije iz 2019. godine](#)¹⁵, izvršeno je samo 8 redovnih inspeksijskih nadzora, a po [planu inspeksijskog nadzora za 2020.](#)¹⁶, planirano je nadziranje svega 24 IKT sistema. Nijedan od ovih sistema nije IKT sistem lokalne samouprave. Uzimajući u obzir da postoji na stotine IKT sistema od posebnog značaja, nadzor nad njima zahteva mnogo veći broj inspektora.

4.2. Ko daje preporuke?

Nacionalni CERT – Computer Emergency Response Team je telo koje obavlja poslove koordinacije prevencije i zaštite od bezbednosnih rizika u IKT sistemima u Republici Srbiji na nacionalnom nivou. To radi pre svega praćenjem incidenata, ranim upozorenjima, pružanjem ekspertskih saveta, kao i istraživanjem i analizom potencijalnih rizika.

On je osnovan u naporima da se Republika Srbija usaglasila sa dobrom praksom na svetskom nivou i pravnim tekovinama Evropske unije, konkretnije sa NIS Direktivom o merama za visok nivo bezbednosti mrežnih i informacionih sistema država članica. Osnovan je u okviru RATEL-a, koji je nezavisna agencija za telekomunikacije. Nadzor nad njegovim radom vrši MTTT, najmanje jednom godišnje, pri čemu proverava da li Nacionalni CERT raspolaže odgovarajućim resursima, vrši poslove u skladu sa zakonom i kontroliše učinak uspostavljenih procesa za upravljanje sigurnosnim incidentima.

Deluje da je Nacionalni CERT nastao pre svega zbog formalne potrebe usaglašavanja zakona Republike Srbije sa EU, što je dovelo do daljih komplikacija. MTTT ima nadležnost nadzora iako se telo nalazi u okviru RATEL-a. Pošto Nacionalni CERT u svom sastavu treba da ima eksperte iz oblasti informacione bezbednosti (a u Srbiji nema puno eksperata iz te oblasti), njegova savetodavna uloga deluje kao neefikasno korišćenje ljudskih resursa, s obzirom da bi ti eksperti mogli da vrše mnoge aktivnosti koje rade druga tela vezana za informacionu bezbednost, a zahtevaju ekspertizu. Takođe, iako istraživanja i preporuke koje ovo telo sprovede imaju svoju korist,

one nisu dovoljno podržane zakonom i drugim institucijama. To bi značilo da iako Nacionalni CERT sprovede istraživanje i da određene bezbednosne preporuke, ne postoji zakonska obaveza da se one striktno poštuju, već su na nivou korisnih saveta koji ne moraju da se uzmu u obzir.

4.3. Ko treba da reaguje na napade?

CERT republičkih organa je formalno osnovan, ali po svim dostupnim informacijama, nije još operativan, s obzirom da ne postoje nikakvi izveštaji ili podaci o radu. Takođe, incidente u njegovoj nadležnosti su do sada rešavali Ministarstvo unutrašnjih poslova i Ministarstvo odbrane.

4.4. Kako se vrši nadzor?

Važan deo zaštite informacionih sistema lokalnih samouprava čini operator IKT sistema čija je nadležnost da donese Akt o bezbednosti u kome definiše mere zaštite sistema i način njihovog sprovođenja, kao i da jednom godišnje podnosi izveštaj o usklađenosti primenjenih mera sa samim Aktom. U zakonu je navedeno da operator IKT sistema treba da angažuje eksperte koji će mu pomoći pri proceni usklađenosti akta i primenjenih mera. Takođe bliži sadržaj akta, proveru IKT sistema i sadržaj izveštaja o proveri uređuje Vlada na predlog Ministarstva nadležnog za poslove informacione bezbednosti. Potreban nivo ekspertize za procenu usklađenosti akta i mera nije definisan, što ostavlja mogućnost za nekvalitetnu i nedovoljno dobru procenu. Finalno, postoji velika zakonska neodređenost u odnosu između nadležne institucije odgovorne za nadgledanje čitavog procesa i obaveza operatora, jer iako zahtevi verovatno postoje, oni nisu sistematično i zakonski definisani i uređeni.

U praksi, operator IKT sistema bi trebalo da bude IT administracija u okviru lokalne samouprave, a rukovodilac operatora šef službe. Rukovodilac je odgovorno lice u slučaju nepoštovanja zakonskih odredbi. Međutim, rukovodioci su u tom slučaju samo prekršajno odgovorni, osim kada se dese ozbiljniji propusti kada mogu i krivično i građanski odgovarati. Takođe, kazne za operatore IKT sistema od posebnog značaja su relativno finansijski blage i kreću se u opsegu od 50000 do 2000000 RSD u zavisnosti od vrste prekršaja. Kada se uzme u obzir koliko često i kvalitetno se vrši nadzor koji može dovesti do kažnjavanja kao i cena angažovanja eksperata, unapređenje, provera i održavanje čitavog IKT sistema, nekim institucijama se ne isplati da striktno sprovede zakon i da održavaju visok nivo informacione bezbednosti.

4.5. Od institucionalnih neusklađenosti do praktičnih problema

Sve ove neusklađenosti dolaze do izražaja u praksi, gde je [svega 19% \(13 od 69\) lokalnih samouprava navelo da imaju akt o informacionoj bezbednosti i da se striktno primenjuje](#)⁸.

Uzevši u obzir trenutni zakonski i institucionalni okvir, kao i praktičnu implementaciju zakona, verovatno će doći do prirodnog razvoja zakona i standarda u informacionoj bezbednosti, što zbog rasta digitalne infrastrukture i incidenata koji nastaju, što zbog političke potrebe usklađivanja zakona sa Evropskom unijom. Ova opcija iako najjednostavnija i naizgled ekonomski povoljna, u sebi nosi pretpostavku da Republika Srbija može da pretrpi štetu nanесenu sajber napadima, da se napadi neće događati, da neće biti uspešni ili da Srbija neće biti meta. Međutim, zbog jasne statistike koja ukazuje na porast učestalosti i sofisticiranosti napada, kao i štete koju nanose, ova opcija nije ekonomski i bezbednosno povoljna na duže staze. Jedan ozbiljan i veliki napad bi mogao da parališe infrastrukturu grada ili države i ugrozi bezbednost građana i njihovih podataka.

5. Koliko god da se zakon menja, nema ko da ga implementira

Pošto Zakon o informacionoj bezbednosti reguliše ovu oblast, postoje potencijalne zakonske promene koje bi donele bolje rezultate:

- Definisane znanja, ekspertize i akademskih zvanja potrebnih za obavljanje relevantnih delatnosti (provere, preporuka i sprovođenja bezbednosnih mera) u oblasti informacione bezbednosti IKT sistema lokalnih samouprava (novi član zakona);
- Veće i strože kazne za nepoštovanje propisa o informacionoj bezbednosti (članovi 30 i 31);
- Da preporuke Nacionalnog CERT-a postanu zakonski obavezujuće za IKT sisteme lokalnih samouprava (član 18).

Definisanje ekspertize potrebne za delatnosti u oblasti informacione bezbednosti bi moglo da dovede do poboljšanja, jer bi adekvatno edukovani ljudi obavljali te poslove kvalitetnije. Međutim, zbog loše implementacije svih zakona u ovoj oblasti, postoji opravdavana sumnja da to neće biti poštovano.

Propisivanje strožih kazni i zakonsko obavezivanje IKT sistema od posebnog značaja da poštuju preporuke Nacionalnog CERT-a zahteva stručnjake koji bi morali da rade na edukaciji o sprovođenju preporuka i samoj nadležnosti, što je trenutno neizvodljivo.

Aktuelni zakon je usaglašen sa standardima Evropske unije u ovoj oblasti. Na osnovu istraživanja koje je radila [Agencija EU za sajber bezbednost](#)¹⁷, došlo se do zaključka da su ovi standardi doveli do unapređenja stanja informacione bezbednosti u evropskim državama.

Takođe, promena zakona ne adresira glavni problem prioriteta na državnom nivou, koji dovodi do nedostatka resursa (finansijskih i ljudskih u vidu eksperata) i implementacije zakona (usled slabog nadzora inspekcije).

6. Kako doći do nivoa Estonije promenom institucionalnog okvira?

Ugledajući se na primer Estonije koja ima [BDP blizak nivou Republike Srbije](#)¹⁹ i kojoj je informaciona bezbednost visoko prioritarna, reorganizacija institucija i formiranje jedinstvenog tela za ovu oblast se pokazalo kao adekvatno rešenje. Slično kao i u Srbiji nadležnost za pitanje informacione bezbednosti je imalo odeljenje u okviru Ministarstva saobraćaja i veza, da bi kasnije evoluiralo u današnji [Estonski organ za informacioni sistem](#)²⁰. Ovo telo danas se nalazi u okviru Ministarstva za ekonomiju i komunikacije i nadležno je za informacioni sistem države i njenih organa, za odgovore na sajber pretnje, kao i za prevenciju istih. Pored toga, bavi se implementacijom projekata namenjenih daljem podizanju kapaciteta u ovoj oblasti i u njegovom sastavu je CERT. U 2019. godini [investirano je 4,1 miliona eura](#)²¹ za unapređenje informacione bezbednosti kroz rad ovog tela. Danas okuplja najbolje stručnjake iz oblasti sajber/informacione bezbednosti koje zadržava kompetitivnim zaradama, inovativnim uslovima za rad i redovnim edukacijama i treninzima.

Preraspodela nadležnosti i konsolidacija institucija u Srbiji zahteva mnogo posla, promeni ulaganja. Kratkoročno gledano, ova opcija zahteva usvajanje novih zakona, premeštanje resursa i određen vremenski period implementacije i usaglašavanja institucija.

Dugoročno gledano, zbog rasta digitalne infrastrukture i bezbednosnih pretnji, efikasno funkcionisanje institucija zaduženih za informacionu bezbednost je neophodno kako bi se održao adekvatan nivo državne bezbednosti, a i ekonomski je isplativo zbog prevencije štete koja bi nastala.

Zbog potencijalnih promena zakona EU o informacionoj bezbednosti, sa kojom Srbija treba da se usaglasi, sprečilo bi se dalje cepkanje institucija i nadležnosti, što je bezbednosni rizik za čitav sistem. Finalno, sa boljim institucionalnim okvirom, koji je dobio veću prioritetnost od strane države, nadležno telo bi moglo da angažuje više eksperata i drugih resursa koji su potrebni za ovu oblast. To bi olakšalo sprovođenje istraživanja, postavljanje bezbednosnih standarda, podršku IKT sistemima u

implementaciji zakona kao i nadzor nad njima, jer bi imalo dovoljno stručnih ljudi koji mogu i ovlašćeni su da obavljaju taj posao, kao i finansijskih sredstava koja su potrebna za sve navedene aktivnosti.

7. Uzeti najbolje od svega i formirati jedinstvenu instituciju

S obzirom da tela u okviru trenutnog institucionalnog okvira nisu usklađena, smatramo da bi bilo dobro udružiti nadležnosti i resurse svih relevantnih tela. CERT republičkih organa je relativno skoro formiran i nije operativan, a dobio je prioritetnost resursa zbog projekata vezanih za elektronsku upravu. To ga čini dobrim kandidatom za nadležno telo oko kojeg bi se udružila sadašnja nadležna tela, rezultujući jedinstvenim nadležnim telom koje se bavi informacionom bezbednošću na državnom nivou, koje bi bilo u nadležnosti Kancelarije za informacione tehnologije i elektronsku upravu. To bi se izvelo na sledeći način:

- Formirati radnu grupu koja bi se sastojala od relevantnih eksperata iz oblasti informacione bezbednosti i koja bi vodila ceo proces, sve do poslednje preporuke, nakon čega bi jedinstveno nadležno telo postalo operativno;
- Formirati jedinstveno nadležno telo u okviru Kancelarije za informacione tehnologije i elektronsku upravu koje bi se bavilo informacionom bezbednošću na državnom nivou, a koje bi nastalo spajanjem CERT-a republičkih organa, Nacionalnog CERT-a i Sektora za informaciono društvo i informacionu bezbednost u okviru MTTT-a. To bi podrazumevalo donošenje zakonske uredbe i poslovnika koji uređuju rad ovog tela i njegove nadležnosti, obuhvatajući sve dotadašnje nadležnosti CERT-a republičkih organa, Nacionalnog CERT-a i Sektora za informaciono društvo i informacionu bezbednost u okviru MTTT-a;
- Obaviti celokupno usklađivanje zakona kako bi ovo telo bilo pravno regulisano i operativno. To bi prvenstveno podrazumevalo promenu Zakona o informacionoj bezbednosti, kojim su definisane uloge Nacionalnog CERT-a, CERT-a republičkih organa i inspekcije unutar Sektora za informaciono društvo i preneti sve uloge na novonastalo telo. Zatim, potrebno je i promeniti zakone koji su uređivali funkcionisanje dotadašnjih nadležnih tela, kako bi se celokupna nadležnost, budžetiranje i regulisanje prenelo sa MTTT-a i RATEL-a na Kancelariju za informacione tehnologije i elektronsku upravu;
- Uskladiti strukturu trenutno zaposlenih koji su radili u prethodnim telima, definisati potrebna znanja i ekspertize, a zatim napraviti strategiju zapošljavanja eksperata koji su neophodni za njegovo dalje kvalitetno funkcionisanje.

Ovom promenom, IKT sistemi od posebnog značaja će dobiti celovitu i sveobuhvatnu informacionu bezbednost, jer će biti dovoljno finansijskih sredstava i eksperata za istraživanje, savetovanje, propisivanje standarda, nadzor i reagovanje na aktuelne sajber napade.

Na taj način, informaciona bezbednost će konstantno biti na visokom nivou, što će smanjiti broj incidenata i štetu po državu i građane Republike Srbije, u bližoj, a i daljoj budućnosti.

Literatura

[1] Roser, M., Ritchie, H. and Ortiz-Ospina, E., 2020. *Internet*. [online] Our World in Data. Dostupno na: <<https://ourworldindata.org/internet>> .

[2] Default. 2020. *2020 IT (Information Technology) Industry Trends Analysis | Business Of Technology | Comptia*. [online] Dostupno na: <<https://www.comptia.org/content/research/it-industry-trends-analysis>> .

[3] Eng.umd.edu. 2020. *Study: Hackers Attack Every 39 Seconds*. [online] Dostupno na: <<https://eng.umd.edu/news/story/study-hackers-attack-every-39-seconds>> .

[4] Cybercrime Magazine. 2020. *Cybercrime Damages \$6 Trillion By 2021*. [online] Dostupno na: <<https://cybersecurityventures.com/hackerpocalypse-cybercrime-report-2016/>> .

[5] Gartner. 2020. *Gartner Forecasts Worldwide Information Security Spending To Exceed \$124 Billion In 2019*. [online] Dostupno na: <<https://www.gartner.com/en/newsroom/press-releases/2018-08-15-gartner-forecasts-worldwide-information-security-spending-to-exceed-124-billion-in-2019>> .

[6] 2020. *Ulaganjem U Digitalnu Infrastrukturu Do Efikasne I Moderne Javne Uprave*. [online] Dostupno na: <<https://www.ite.gov.rs/vest/sr/4031/ulaganjem-u-digitalnu-infrastrukturu-do-efikasne-i-moderne-javne-uprave.php>> .

[7] Mduls.gov.rs. 2020. *Ministarstvo Državne Uprave I Lokalne Samouprave | Novi Portal Euprava Dostupan Građanima Srbije*. [online] Dostupno na: <<http://mduls.gov.rs/reforma-javne-uprave-u-srbiji/aktuelnosti/novi-portal-euprava-dostupan-gradjanima-srbije/?script=lat>> .

[8] Naled.rs. 2020. [online] Dostupno na: <<https://www.naled.rs/htdocs/Files/05064/Analiza-infomacionih-sistema-lokalnih-samouprava-2020.pdf>> .

- [9] Paragraf.rs. 2020. *Zakon O Informacionoj Bezbednosti*. [online] Dostupno na: <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_informacionoj_bezbednosti.html> .
- [10] Mtt.gov.rs. 2020. *Sektor Za Informaciono Društvo I Informacionu Bezbednost | Министарство Трговине, Туризма И Телекомуникација*. [online] Dostupno na: <<https://mtt.gov.rs/sektori/sektor-za-informaciono-drustvo/?0=lat>> .
- [11] Ratel.rs. 2020. *Ratel*. [online] Dostupno na: <<https://www.ratel.rs/sr/page/nacionalni-cert>>
- [12] 2020. *CERT*. [online] Dostupno na: <<https://www.ite.gov.rs/tekst/sr/88/cert.php>> .
- [13] (2020). Dostupno na <<https://www.ite.gov.rs/>>
- [14] Mtt.gov.rs. 2020. *Odsek Za Informacionu Bezbednost I Elektronsko Poslovanje | Министарство Трговине, Туризма И Телекомуникација*. [online] Dostupno na: <<https://mtt.gov.rs/sektori/sektor-za-informaciono-drustvo/odsek-za-informacionu-bezbednost-i-elektronsko-poslovanje/>> .
- [15] Mtt.gov.rs. 2020. *Министарство Трговине, Туризма И Телекомуникација*. [online] Dostupno na: <<https://mtt.gov.rs/download/gi2019.pdf>> .
- [16] Mtt.gov.rs. 2020. *Министарство Трговине, Туризма И Телекомуникација*. [online] Dostupno na: <<https://mtt.gov.rs/download/plan-inspekcijskog-nadzora-2020.pdf/>>
- [17] Enisa.europa.eu. 2020. *EU Member States Incident Response Development Status Report*. [online] Dostupno na: <<https://www.enisa.europa.eu/publications/eu-ms-incident-response-development-status-report/>>
- [18] Aa.com.tr. 2020. *Novi Sad: Hakerski Napad Paralisao Gradsku Upravu*. [online] Dostupno na: <<https://www.aa.com.tr/ba/balkan/novi-sad-hakerski-napad-paralisao-gradsku-upravu/1753376>>
- [19] Imf.org. 2020. *World Economic Outlook Database October 2019*. [online] Dostupno na :<<https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2019/02/weodata/index.aspx>>
- [20] Ria.ee. 2020. [online] Dostupno na: <https://www.ria.ee/sites/default/files/content-editors/ria_aastaraamat_2020_48lk_eng.pdf>
- [21] Ria.ee. 2020. *Introduction And Structure | Estonian Information System Authority*. [online] Dostupno na: <<https://www.ria.ee/en/information-system-authority/introduction-and-structure.html>>

Summary: The development of digital infrastructure in the Republic of Serbia, combined with the increase in the number of cyber attacks on a global scale, brings new challenges for the information security of the state and its citizens. Studies and practical examples indicate that the current regulations for information security are not applied adequately in practice, indicating a security risk in the digital infrastructure. This means that the data important to the state and to citizens is not adequately protected from various types of cyber attacks, which can cause great damage. Currently there are several different public authorities that have jurisdiction with regard to information security at the national level. We believe that this distribution of jurisdiction and the current legal framework have not shown good results in the implementation of laws and supervision of their implementation, and therefore there is a need for change. If the law was changed and the institutional framework still remained the same, there would not be enough experts to adequately implement and supervise the regulations, so this option would not really solve the current problems. In order to solve the problem at its core, it is necessary that this issue receives greater priority which would include larger funds and recruitment of the required number of experts. In order to achieve this, a reorganization of the relevant institutional bodies is needed, which would imply the transfer of competencies and resources to a single body within the Office for Information Technologies and Electronic Administration, which would take over all competencies and jurisdiction. After that, this body would be legally harmonized and an employment strategy would be formed as well as the necessary budget for the implementation of all necessary actions that would be planned. This solution would overcome the challenge of lack of priority, experts and financial resources, which could be felt in practice through better implementation and control, and that would lead to a higher level of information security at the state level.

Key words: *information security, cybersecurity, information and communications systems, CERT, hackers.*

Studentkinje: Marija Živanović, Jelena Novaković

Mentori: Aleksandra Đurović, Vladimir M. Pavlović

Institucija: Beogradska otvorena škola

Akadska čestitost kao čuvar poverenja u visokoobrazovni sistem

---

Rezime: Akadska čestitost predstavlja najvišu vrednost koju pojedinac, kao član akademske zajednice, mora da poštuje na svom putu ka sticanju diplome. Kako bi se otklonila upitnost njihove autonomije i vratilo poverenje u visokoškolske institucije u Srbiji, potrebno je uvesti pojam akademske čestitosti u javni diskurs, kao i preduzeti set mera za sprečavanje kršenja ovog principa. Stvaranje neophodne društvene svesti o ovom važnom, ali zanemarenom pitanju, sprečilo bi neadekvatno akademsko ponašanje u dugom roku, što je izuzetno važno za budućnost visokog obrazovanja. Ovaj predlog ima za cilj uvrštavanje pojma akademske čestitosti u zakonodavni okvir Republike Srbije i Strategiju obrazovanja i nauke za period od 2020. do 2027. godine. Takođe, njegov cilj je i približavanje pojma i njegovog značaja svim članovima akademske, a i šire društvene zajednice kroz obavezan kurs o akademskom integritetu unutar kurikuluma svih visokoškolskih institucija, objavljivanje podataka o radu disciplinskih komisija unutar tih institucija i ulaganje u sredstva za sprečavanje neakademskog ponašanja.

Ključne reči: *akadska čestitost, visoko obrazovanje.*

1. Šta je akadska čestitost i zašto je važna?

Akadska zajednica je skup svih studenata, istraživača, nastavnika i ostalih aktera u visokom obrazovanju jedne zemlje. Ona je kao takva neophodna radi razvoja jedne zemlje, njene privrede i društva kao celine. Zadatak akademske zajednice je da na temeljima naučnog rada ostvari tehničko-tehnološki progres, koji je u pozitivnoj korelaciji sa privrednim rastom jedne zemlje.

Akadska zajednica počiva na principu akademske čestitosti - principu koji je višeslojan i podrazumeva sveukupne moralne principe u procesu sticanja diplome i pisanja naučnih radova, i sa strane studenata i sa strane postdiplomaca.

Internacionalni centar za akademski integritet (ICAI) definiše akademsku čestitost kao posvećenost akademske zajednice šest temeljnih vrednosti: iskrenosti, poverenju, pravičnosti, poštovanju, odgovornosti i hrabrosti. Iz tih vrednosti proizlaze principi ponašanja koji akademskim zajednicama omogućavaju prevođenje ideala u akciju.¹

U maju 2019. godine Skupština Crne Gore donela je Zakon o akademskom integritetu koji kaže: „Akademski integritet je akademsko ponašanje koje obezbeđuje očuvanje akademske čestitosti, dostojanstva profesije, kvaliteta rada i proizvoda rada, duha ravnopravne saradnje sa svim učesnicima akademskog procesa, usmjerenosti na istinu kao temeljnu vrijednost i poštovanje zakonskih propisa kao osnove odgovornosti članova akademske zajednice odnosno svako ponašanje koje je u skladu sa načelima akademskog integriteta“.²

Akademska čestitost vodi ka razvoju poverenja unutar akademske zajednice. Ona je kohezivni faktor napretka na osnovi razvoja intelektualnog kapitala.

Akademska čestitost podrazumeva samostalnost u postizanju rezultata. To obuhvata samostalnu izradu testova, domaćih zadataka, seminarskih i svih drugih oblika ispunjavanja predispitnih obaveza, zatim samostalno polaganje ispita, pisanje diplomskih, master i doktorskog rada kao i svih naučnih radova. Akademska čestitost bavi se pitanjem plagiranja, autoplagiranja, pravilnog citiranja itd.

Poštovanje principa akademske čestitosti dovodi do diplome koja ima vrednost. Negovanje ovog principa u akademskoj zajednici dovodi do poverenja privrede u visoko obrazovanje i boljeg uverenja poslodavaca da svršeni studenti zaista imaju znanja i sposobnosti koje su predviđene akreditacijom visokoškolske ustanove u kojoj su se školovali. Ovaj uticaj ima pozitivan efekat i na celokupno društvo, kroz valorizovanje znanja i rada akademskih građana i poverenja u visokoškolske institucije kao gnezda budućih lidera u svojim poljima delovanja.

Nepoštovanje principa sa druge strane ima suprotan efekat – unižavanje vrednosti diploma, nepoverenje privrede u obrazovni sistem i samih studenata u institucije. U istraživanju o mladima koje je sprovedeno 2018/2019 godine³, čak 80% mladih se slaže da postoje slučajevi korupcije u obrazovnim ustanovama odnosno na fakultetima (gde se ocene i ispiti mogu kupiti). Takođe, svedoci smo masovnog polaganja ispita uz korišćenje nedozvoljenih sredstava, plagiranja seminarskih, diplomskih i master radova ili nesamostalnog pisanja radova. Nažalost, zvaničnih podataka o ovim prestupima nema, jer fakulteti i univerziteti nemaju javno dostupne podatke o broju disciplinskih prekršaja i izveštaje o radu disciplinskih komisija.

Praćenjem statističkih podataka može se utvrditi nagli porast broja diplomaca sa zvanjem doktora nauka u poslednjih dvadeset godina u Srbiji, dok u isto vreme u proseku imamo manje studenata na milion stanovnika, u odnosu na države članice Evropske unije, prema rečima Vladimira Kostića, predsednika Srpske akademije nauka i umetnosti. Ove okolnosti, praćene su i povećanjem upitnosti autentičnosti tih diploma i dovode nas do situacije u kojoj se negativno utiče ne samo na autonomiju univerziteta, već i na dostojanstvo samih studenata, kvalitet nastave i njihovo ocenjivanje.⁴

Posledice ovoga su formiranje kadra koji nije adekvatno obučen da obavlja posao u okviru struke za koju se školuje, kao i demotivisanje studenata za izučavanje nauke za koju su se opredelili zbog primera loše prakse kojima su okruženi a koji podrazumevaju polaganje ispita i pisanje radova uz korišćenje sredstava koja su zabranjena pravilnicima o polaganju ispita. Važno je istaći i nepoštovanje autorskih prava, kao i urušavanje ugleda studenata, fakulteta, univerziteta i šire akademske zajednice. Problem je direktno ukorenjen time što je na osnovnim studijama nedovoljna prisutnost ukazivanja na negativne posledice primene nedozvoljenih sredstava, na koje se blagonaklono gleda, te se umesto negovanja principa akademske čestitosti, problem magnifikuje u toku studiranja kroz različite nivoe studija, što nas i dovodi do pomenutih upitnih doktorata.

2. (Ne)Postojanje akademske čestitosti u javnom diskursu

U Republici Srbiji, pitanje akademske čestitosti se u poslednjih nekoliko godina potezalo u medijima više puta. Pitanje akademske čestitosti, odnosno jednog njenog bitnog segmenta – plagijarizma, je bilo jedna od gorućih tema 2019. godine, koja je inicirala proteste studenata u Beogradu, izazvala mnogobrojne reakcije javnosti i medija i dovela do rasvetljavanja jednog slučaja koji je direktno u vezi sa jednim od članova Vlade Republike Srbije, dok postoje indikacije ka istom problemu kod još nekoliko istaknutih političkih aktera u našoj zemlji. U svetlu toga smatramo da je sada napokon vreme kada akademskoj zajednici, nadležnom ministarstvu i univerzitetima treba ukazati na značaj skretanja pažnje studentima kao direktnim korisnicima usluga visokog obrazovanja i budućim članovima akademske zajednice, privrednicima i javnim funkcionerima na princip akademske čestitosti, šta sve on obuhvata, kakvi su sve oblici kršenja ovog principa i zašto je važno poštovati isti. Takođe, u prilog ovome ide i činjenica da se ove godine objavljuje Strategija obrazovanja i nauke za period od 2020. do 2027. godine, koja sadrži niz problema u obrazovanju kojima će se donosioci Strategije baviti u narednih sedam godina, te smatramo da je sada pravo vreme da se pitanje akademske čestitosti uvrsti među strateške ciljeve Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja.

Javnih politika iz oblasti akademske čestitosti u obrazovanju nema, stoga ne možemo komentarisati probleme u implementaciji istih, rezultate, uspehe i neuspehe njihovog donošenja. Ovaj predlog ima za cilj uvrštavanje pojma akademske čestitosti, kao očigledne vrednosti čijim poštovanjem se štiti nezavisnost svih aktera akademske zajednice, u zakonodavni okvir Republike Srbije, kao i približavanje pojma i njegovog značaja svim članovima akademske, a i šire društvene zajednice.

3. Da li su svi zaboravili na akademski integritet?

Pojam akademske čestitosti se prvi put pojavio kao predlog u zakonodavstvu naše zemlje 2015. godine i predlog tadašnjih poslanika je bio da se donese amandman na Zakon o visokom obrazovanju po hitnom postupku radi usklađivanja propisa Republike Srbije s pravnim sistemom Evropske unije kao i radi sprečavanja štetnih posledica koje mogu da nastanu usled sumnje da postoji veliki broj visokih funkcionera države Srbije za koje postoje ozbiljne kritike da su na nepošten način stekli naučna ili profesionalna zvanja, međutim danas ovaj pojam se ne nalazi u Zakonu o visokom obrazovanju i samo se spominje u Zakonu o naučnoistraživačkom radu. Najglasniji zagovornik ovog amandmana bio je poslanik Vladimir Pavićević, koji za tadašnji odgovor Narodne skupštine Republike Srbije kaže da je procedura neprepoznavanja akademske čestitosti, kao značajnog društvenog pitanja, umnogome povezana sa stavom narodnih poslanika, koji uglavnom ovaj koncept ne smatraju bitnim, ali tu dodaje i element koji uzrokuje stranački faktor - prvenstveno uvođenje pojma akademske čestitosti u zakon zagovarano je od strane jedne opozicione stranke, čije predloge vladajuća stranka po inerciji odbija, ne uzimajući u obzir samu sadržinu, a sa druge strane promovisanje akademske čestitosti od strane poslanika koji među svojim stranačkim kolegama imaju plagijatore u najmanju ruku bilo bi paradoksalno.⁵

Od tada, pa do danas, princip akademske čestitosti nije se našao na agendi donosioca odluka. Istovremeno, Republika Srbija je članica ETINED platforme (Ethics, Transparency and Integrity in Education) u okviru Saveta Evrope, i u periodu od maja 2016. do maja 2019. u Srbiji je sproveden projekat „Jačanje integriteta i borba protiv korupcije u visokom obrazovanju“ koji spada u zajednički programski okvir Evropske unije i Saveta Evrope (Horizontal Facility za zapadni Balkan i Tursku) i sprovodilo ga je Odeljenje za obrazovanje Saveta Evrope u saradnji sa Kancelarijom Saveta Evrope u Beogradu. U februaru 2019. godine predstavljeni su kursevi o akademskom integritetu koji za cilj imaju da se akteri u procesu visokog obrazovanja upoznaju sa pojmom i oblicima akademskog integriteta i da ukaže na značaj tog principa. Od tada u medijima se nije govorilo o ishodima projekta, a univerziteti i fakulteti nisu dobili kurs na korišćenje.

4. Šta nas sve muči i kako može drugačije?

4.1. Nepostojanje zakonskog okvira

Smatramo da po uzoru na Crnu Goru, sa kojom delimo ne samo granice, već i sličnosti u pogledu ekonomskog, političkog i kulturnog razvoja, i njen Zakon o akademskom integritetu, treba da akademsku čestitost uvrstimo u zakonodavni okvir. Zakonom se društvena pravila pretvaraju u pravne norme, koje su obavezujuće za sve građane, a osnov je za donošenje svih drugih akata niže pravne snage. Ono što govori u prilog ovome jeste i činjenica da Evropska unija prati napredak zemalja koje su u procesu pregovora o ulasku u EU, među kojima je i Srbija, i njen pozitivan stav prema Crnoj Gori kao zemlji koja je „prva u regionu i šire koja pitanja akademskog integriteta uređuje posebnim zakonom“.⁶

4.2. Izostanak akademske čestitosti u strateškom okviru

Kao što je već implicirano, javnih politika iz oblasti akademske čestitosti u obrazovanju nema, niti je ona definisana zakonodavnim okvirom Republike Srbije. Pored toga, iako je ovo pitanje bilo postavljeno predstavnicima zakonodavne vlasti, i u jednom periodu Ministarstvo u saradnji sa Savetom Evrope pokazalo volju da će početi ozbiljnije da se bavi ovim pitanjem, prošlo je više od godinu dana i tada izneti predlog se i dalje nije implementirao. Nepostojanje ovog principa u javnom diskursu dovodi do zanemarivanja istog, te do njegovog kršenja na bazi neobaveštenosti. Smatramo da je važno da predstavnici obrazovnog sektora daju na značaju ovom principu uključujući ga u svoj strateški okvir - u Strategiju obrazovanja i nauke za period od 2020. do 2027, kao jedan od strateških ciljeva u visokom obrazovanju.

4.3. Apstraktan princip – konkretna implementacija

Smatramo da je potrebno je da u konkretne aktivnosti vezane za ukazivanje na značaj poštovanja principa akademske čestitosti uključimo sve studente, kao buduće nosioce i čuvare akademske zajednice. U okviru kurikuluma svakog fakulteta u Srbiji treba da se pod jednakim uslovima obezbedi mogućnost upoznavanja sa pojmom akademske čestitosti, njegovim oblicima i značajem. Obuke, kursevi, debate, panel diskusije mogu se zasnivati na već postojećim dobrim praksama u zemljama Evrope i sveta. Primer dobre prakse, na osnovu kog su zasnovani kursevi MNTPR su moduli o akademskom integritetu Univerziteta u Geteburgu.⁷ Takođe, slične module ima Univerzitet u Ontariju.⁸ U prilog ovome ide i gorepomenuti kurs o akademskoj čestitosti koji već postoji, ali nije objavljen. Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja treba da bude lider u ovom procesu i ažuran u davanju smernica svim ustanovama, kako bi se institucionalizacija i implementacija na ovaj način mogla postići efikasno.

4.4. Kršenje principa akademske čestitosti – da li se o tome čuti ili je samo zanemareno?

Visokoobrazovne institucije poseduju pravilnike o disciplinskoj odgovornosti studenata, kao i komisije koje se bave definisanjem sankcija i njihovom primenom. Međutim, podaci o učestalosti disciplinskih prekršaja, odnosno zbirni podaci na nivou institucija, kao i analize koje nam mogu pomoći da razumemo koliko je problem duboko ukorenjen u akademskoj zajednici (kao što su najčešći tipovi prekršaja, stope ponavljanja prekršaja kod ranije sankcionisanih studenata, da li procenat prekršaja raste sa godinama studija ili su mlađi studenti skloniji korišćenju nedozvoljenih mera itd.) ne postoje.

4.5. Bolje sprečiti nego lečiti - sredstva prevencije u paru sa sankcijama

Iako pomenuti pravilnici o disciplinskoj odgovornosti postoje i studenti bivaju sankcionisani za kršenje pravila (ukoliko ih zaposleni na visokoškolskoj instituciji primete da krše mere i odluče da ih prijave disciplinskoj komisiji), prepisivanje, plagiranje, kupovina gotovih radova i slični prekršaji i dalje postoje. Tehnologija je neminovno napredovala i po pitanju razvoja sredstava za prepisivanje - postoje naočare sa kamerama, odašiljači raznih vrsta (takozvane „bubice“), „pametni“ satovi itd, te je zaposlenima sve teže da primete prepisivanje. Smatramo da osim ukazivanja na princip akademske čestitosti i adekvatnih sankcija nakon izvršenog, a primećenog prekršaja, zbog velikog broja slučajeva koji prođu nekažnjeno, treba i da se poradi i na načinima otkrivanja prekršaja.

5. Zaključci i preporuke

Ovaj predlog za cilj ima zakonsko prepoznavanje pojma akademske čestitosti, kao očigledne vrednosti čijim poštovanjem se štiti nezavisnost univerziteta, fakulteta i šire akademske zajednice, ali i sprečava eventualna politizacija principa. Smatramo da bi trebalo na normativnom nivou regulisati pitanje akademske čestitosti, definišući je Zakonom o visokom obrazovanju, kako bi se u javnosti ukazalo na značaj poštovanja datog principa. Takođe, smatramo da konkretnom inicijativom od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, u okviru sektora za visoko obrazovanje, treba institucionalizovati diskusiju o pitanju akademske čestitosti kao obaveznu temu razgovora sa članovima akademske zajednice (kroz obavezne kurseve za studente, deo nastave, panel diskusije, debate), tako da svaki član akademske zajednice bude upoznat sa pojmom, oblicima i značajem ovog principa. Postavljajući ideju kao obligatornu za sve učesnike obrazovnog procesa (u visokom obrazovanju), možemo dovesti do smanjenja broja slučajeva kršenja pravilnika o disciplinskoj odgovornosti studenata i kodeksa profesionalne etike svih univerziteta u Srbiji.

- **Uvrštavanje principa akademske čestitosti u zakonodavni okvir Republike Srbije dopunom Zakona o visokom obrazovanju ili donošenjem odvojenog zakona, Zakona o akademskom integritetu** - ovakvim aktom institucionalizovala bi se i omogućila jednakost prilikom primene njegovih odredbi. Zakon treba da sadrži precizno definisanje pojma akademske čestitosti, oblike njegovog kršenja, ali i sankcije koje bi se primenjivale za one koji ne poštuju propisano. U pripremu zakona treba uključiti univerzitete kroz delegiranje predstavnika Konferencije univerziteta Srbije (KONUS) kao i predstavnike najvišeg studentskog predstavničkog tela – Studentske konferencije univerziteta Srbije (SKONUS) u radnu grupu za izradu predloga zakona. Takođe, bitno je i mišljenje nevladinog sektora i organizacija koje se bave obrazovnim politikama, kao nezavisnih eksperata, stoga ih treba uvrstiti u izradu zakona kao savetodavni faktor.
- **Uvrštavanje akademske čestitosti kao jednog od strateških ciljeva Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja u Strategiju obrazovanja i nauke za period od 2020. do 2027. godine** - ovime bi se postiglo podizanje svesti o značaju principa akademske čestitosti, njegovo uvrštavanje u akcioni plan za implementaciju donesene strategije, a samim tim i pritisak javnosti i korisnika usluga obrazovanja na Ministarstvo da se ovim pitanjem zaista i pozabavi, kao i pozitivan impuls Evropskoj Uniji.
- **Unutar kurikuluma visokoškolskih institucija treba da se nađe oblatoran kurs o akademskom integritetu** - Ministarstvo treba da, kao obavezan program na fakultetima uvrsti već postojeći, ali neobjavljen, kurs o akademskom integritetu, prezentovan u februaru 2019. Potrebno je definisati mehanizam kojim bi pomenuti kurs bio oblatoran za sve učesnike u procesu obrazovanja, odnosno na koji način bi on bio uvršten u postojeći kurikulum - da li bi njegovo „polaganje“ donosilo ESPB u okviru diplome (180/240 ESPB), da li bi ono bilo nagrađeno dodatnim ESPB koji bi se vodili kao dodatak diplomi (prethodno definisani pravilnicima o vrednovanju vannastavnih aktivnosti), ili bi to bila dodatna aktivnost koja je uslov za upis godine, semestra, preuzimanje diplome na kraju studija itd. Takođe, pri prvim fazama uvođenja kursa smatramo da je potrebno govoriti i u akademskoj i u široj društvenoj zajednici o principu akademske čestitosti, kako bi se stekla svest o postojanju takve inicijative, kroz medije, panel-diskusije, tribine itd. U ovome umnogome mogu pomoći studentska predstavnička tela, koja mogu preuzeti poslove vezane za logistiku i promociju.

- **Objavlivanje podataka o radu disciplinskih komisija na web-prezentacijama svih visokoškolskih ustanova u Srbiji** - smatramo da je važno obezbediti da podaci o broju i tipovima disciplinskih prekršaja, kao i izrečenim merama, stopama ponavljanja prekršaja, učestalosti po godinama studija i fazama studija itd. budu dostupni na internet prezentacijama svih fakulteta i univerziteta, kako bi se stekao uvid u realno stanje našeg visokoobrazovnog sistema.
- **Opremanje visokoškolskih ustanova adekvatnim sredstvima za suzbijanje kršenja principa akademske čestitosti** - kao preventivna mera, smatramo da je potrebno povećati ulaganja Ministarstva u opremanje visokoškolskih institucija detektorima za nedozvoljena sredstva za prepisivanje, ometačima signala za telefone i druge odašiljače i sličnim sredstvima prevencije prepisivanja. Takođe, svaka visokoškolska institucija u Srbiji treba da ima pristup međunarodnim softverima za detektovanje plagijarizma.

Literatura

European Comision, EACEA, EURYDICE – Montenegro higher education system https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/national-reforms-higher-education-45_fi?2nd-language=me

Internacionalni centar za akademski integritet, ICAI <https://www.academicintegrity.org/fundamental-values/>

Ontario Tech University: Academic integrity Module <https://academicintegrity.ontariotechu.ca/students/learning-modules.php>

Pavićević V. (2015., decembar) Istinomer: Svaki nekažnjeni plagijat je poraz za akademsku zajednicu <https://www.istinomer.rs/ufokusu/svaki-nekaznjeni-plagijat-je-poraz-za-akademsku-zajednicu/>

Santovac A. (2017., oktobar) U poslednjoj deceniji broj doktora nauka porastao za 880%. N1 <http://rs.n1info.com/Vesti/a334477/U-poslednjoj-deceniji-broj-doktora-nauka-porastao-za-880-odsto.html>

Studije o mladima u državama jugoistočne Evrope 2018/2019, Fondacija Fridrih Ebert (FES) <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/belgrad/15295-20190411.pdf>

Ukaz o proglašenju Zakona o akademskom integritetu, Crna Gora Broj: 01-436/2 <http://zakoni.skupstina.me/zakoni/web/dokumenta/zakoni-i-drugi-akti/525/1817-11745-26-1-18-6-9.pdf>

University of Gothenburg: Academic integrity in Canvas <https://pil.gu.se/english/resources/plagiarism/canvas>

Summary: Academic integrity is the highest value that an individual, as a member of the academic community, must respect on his/her path towards a diploma. In order to remove the questionability of the autonomy of Serbian universities and restore trust in higher education institutions, it is necessary to introduce the concept of academic integrity in public discourse, as well as to take a set of measures to prevent violations of this principle. Creating the necessary social awareness of this important, but neglected issue would prevent inadequate academic behavior in the long run, which is extremely important for the future of higher education. This proposal aims to include the concept of academic integrity in the legislative framework of the Republic of Serbia and the Strategy of Education and Science for the period from 2020 to 2027. Also, its goal is to bring the concept and its meaning closer to all members of the academic and wider community through a mandatory course on academic integrity within the curriculum of all higher education institutions, publishing data on the work of disciplinary commissions within those institutions and investing in preventing non-academic behavior.

Key words: *academic integrity, higher education.*

Studentkinje: Katarina Kovačević, Tamara Kitić

Mentori: Aleksandra Đurović i Vladimir M. Pavlović

Institucija: Beogradska otvorena škola

Rak grlića materice kao gorući problem u Srbiji: Zašto ga ne gasimo kada nam je voda tik pred nosom?

Rezime: Poznato je da karcinomi predstavljaju vodeći uzrok smrti u svetu. Karcinom grlića materice je na drugom mestu po učestalosti, a na četvrtom po smrtnosti kod žena. Kod 99% pacijentkinja sa karcinomom grlića materice detektovan je bar jedan tip HPV virusa.

Uvođenjem redovnih skrininga i obavezne vakcinacije u većini razvijenih zemalja uspešno je smanjen broj novoobolelih. Nažalost, u zemljama u razvoju, među kojima je i Srbija, to nije baš tako, jer ovakav vid ulaganja u prevenciju predstavlja veliko opterećenje za budžet države. Trenutno u našoj zemlji postoji protokol za prevenciju karcinoma grlića materice koji podrazumeva samo redovni skrining, u vidu uzimanja brisa za PAPA test. Kako je poznato da skrining dovodi samo do ranijeg postavljanja dijagnoze, neophodno je staviti akcenat na HPV imunizaciju koja sprečava nastanak infekcije tipovima HPV virusa koji izazivaju karcinom i na taj način štiti organizam od nastanka karcinoma, te bi vakcinacija uz redovne skrininge predstavljala najefikasnije sredstvo prevencije.

Iako se u Srbiji ova vakcina nalazi na listi preporučenih, pored toga što je dostupna, ona je i skupa za pojmove srpskih plata. Njena cena, kao i nedovoljna obrazovanost i upoznatost stanovništva sa značajem ove vakcine i sa problemima koje izaziva humani papiloma virus, a koji su u velikoj meri rešivi, dovodi do toga da se mali broj dece vakciniše protiv HPV-a. U ovom radu se bavimo istraživanjem mogućih razloga zbog kojih vakcina još uvek nije besplatna (za svu populaciju za koju je adekvatna i efikasna) i cilj ovog predloga je da ukažemo zašto bi to rešenje bilo dobro na duge staze, kako sa ekonomske, tako i sa psihološke strane, a najvažnije, kako bi se time sačuvalo najviše života. Uz to, ključ da informacija o besplatnoj vakcini i njenoj važnosti dođe do šire populacije jeste da se povećaju mere edukacije, tako da bi obrazovanje populacije o vakcini bilo nužni pratilac ove promene da ona bude besplatna.

Kako se u drugim zemljama uvođenje imunizacije pokazalo kao izuzetno efikasan način da se smanji stopa oboljevanja, postavlja se pitanje zašto država ne finansira i ne promeni politiku javnog zdravlja kako bi svima omogućila besplatno vakcinisanje i tako spasila mnoge živote.

Ključne reči: *humani papiloma virus, karcinom grlića materice, HPV vakcinacija, prevencija.*

1. Kontekst i definisanje problema

1.1. Srbija je na petom mestu u Evropi po umiranju od raka grlića materice

Karcinom grlića materice je oboljenje koje u 99% slučajeva izaziva Humani papiloma virus (HPV) i jedan je od najsmrtonosnijih tipova karcinoma kod žena.

U našoj državi od raka grlića materice svakog dana najmanje jedna žena umre, a četiri žene dobiju dijagnozu ove bolesti. Jedan od razloga velike smrtnosti od ovog oboljenja u našoj populaciji je i činjenica da je u prvoj fazi ova bolest uglavnom bez simptoma, ili su oni nespecifični, pa se skoro 2/3 žena prvi put javi ginekologu kada je bolest već uzela maha. Tada lečenje postaje teško i neizvesno, i pored organizovanog zahvata zahteva primenu agresivne radioterapije, što dovodi do značajnog produženja lečenja i različitih komplikacija, a sve to značajno povećava troškove i umanjuje šanse za izlečenje. Zbog svega ovoga, treba hitno promeniti način na koji se borimo sa ovom bolešću.

1.2. Kao i uvek, prevencija je ključ i u ovoj borbi

Većina ovih slučajeva mogla se sprečiti da je bolest otkrivena na vreme i da se na vreme pristupilo lečenju, jer sa sigurnošću znamo da ova bolest pripada grupi najpreventabilnijih. U Srbiji se od 2007. godine žene aktivno pozivaju na skrining preglede – redovne testove na svake dve godine kojima se utvrđuje da li ima nezdravih promena na materici. Time se obezbeđuje da se bolest rano uoči i stoga lakše leči. Ipak, podaci od 2007. do 2015. godine pokazuju da nije došlo do pada procenta žena koji umire od ovog oblika raka. Odgovor na to verovatno leži u činjenici da se 2015. oko 50% žena odazvalo na ove preglede, a poslednji podaci govore da je došlo do porasta ovog broja, te se u poslednjih nekoliko godina svaka treća žena odazove na poziv (Kapamadžija, 2015). Međutim, ovaj procenat nije ni blizu dovoljan da bi se govorilo o tome da su stope oboljevanja od ove bolesti smanjene, naročito s obzirom na to da tek svaka peta žena ide na redovne ginekološke preglede, što navodi na to da ovaj program prevencije mora biti unapređen.

1.3. Ima li bolje prevencije od skrininga?

Najefikasniji način prevencije je zapravo vakcinacija, koja sprečava da do infekcije HPV virusom uopšte i dođe. Ovaj virus se lako širi i najčešće se prenosi polnim putem, a osim karcinoma grlića materice, ovaj virus može izazvati i druge tipove raka i neka druga oboljenja.

Vakcina je namenjena najviše deci, dečacima i devojčicama uzrasta od 9 do 14 godina, u suštini u dobi pre prvog seksualnog odnosa i pre nego što je osoba imala kontakt sa tim virusom, jer tada vakcina ima najjače dejstvo tj. pruža najbolju zaštitu ako se izvrši pre početka seksualnog života. Nije dokazano da vakcinacija štiti od bolesti ako je osoba inficirana HPV-om u momentu vakcinacije. Zato je verovatno da bi korist od vakcinacije bila manja kod žena koje su seksualno aktivne, jer će do tad, zbog rasprostranjenosti ovog virusa, većina žena biti inficirana barem jednim od tipova ovog virusa. Iz tih razloga vakcinacija seksualno aktivnih tinejdžera i žena može da bude manje efikasna (Pavlović, 2018). Vakcinacija se do sada pokazala pouzdanom. Klinička ispitivanja ukazala su samo na blage propratne reakcije tipične za sve vakcine (otok, svrab, crvenilo na mestu injekcije i ređe temperaturu, mučninu i vrtoglavicu).

U prilog tome, u periodu od 2006. godine, kada je vakcina prvi put preporučena, beleži se redukcija HPV infekcija od 56% kod tinejdžerki u SAD, iako je obuhvat imunizacijom HPV vakcinom tada bio relativno nizak. Istraživanja takođe pokazuju smanjenje pojave genitalnih bradavica (kondiloma) kod tinejdžera. U drugim zemljama kao što je npr. Australija gde je pokrivenost HPV vakcinacijom veća, došlo je do redukcije broja slučajeva prekancerogenih lezija grlića materice kod mladih žena. Takođe, pojava genitalnih kondiloma je značajno smanjena kod mladih žena i muškaraca u Australiji od kako je počela da se primenjuje HPV vakcina.¹

1.4. Kakvo je trenutno stanje sa HPV vakcinacijom u Srbiji?

U nameri da se sprovede imunizacija devojčica i dečaka protiv HPV-a realizovane su razne promotivne i edukativne aktivnosti. Najpre su tokom 2016. godine ove aktivnosti realizovane u okviru pilot projekta „Unapređenje prevencije oboljenja izazvanih humanim papiloma virusom“ na teritoriji četiri okruga (grad Beograd, Braničevski, Severno-banatski i Šumadijski okrug) sa 2.000 besplatnih doza. To, doduše, nije ni blizu dovoljno da ima značajan efekat na populaciju jer jedino veliki obuhvat, kao i kod svih imunizacija, ima značaj za zaštitu populacije. Tokom 2017. godine aktivnosti su proširene i na nacionalni nivo. U navedenom periodu je edukovano 926 zdravstvenih radnika i 593 roditelja/staratelja.

¹ „Sve što treba da znate o prevenciji oboljenja izazvanih Humanim papiloma virusom (HPV)“, Institut za javno zdravlje Srbije Dr Milan Jovanović Batut, 16. maj 2020. <http://www.batut.org.rs/download/aktuelno/rgm/Sve%20sto%20treba%20da%20znate%20o%20prevenciji%20HPV.pdf>

Pored edukativnih, sprovedene su i brojne promotivne aktivnosti u okviru kampanja „Budi odgovorna“ i „Vakcina sprečava! Srbija protiv raka grlića materice“, sa ciljem podizanja svesti opšte javnosti o značaju primarne prevencije HPV oboljenja.² Svim sprovedenim aktivnostima su stvoreni preduslovi za započinjanje uspešne HPV imunizacije. Međutim, iako se godinama najavljuje dolazak ove vakcine, najveća promena koja se dogodila je ulazak ove vakcine na spisak preporučenih, ali ne i obaveznih u Srbiji. Broj dece koja se vakcinišu je neznatan i ni blizu dovoljnog za stvaranje kolektivnog imuniteta, te uloženo vreme i sredstva u brojne aktivnosti mogu biti besmisleni. Jedan od razloga za to je što je vakcina skupa, a drugi nedovoljna informisanost roditelja o značaju vakcine i uopšte o njenom postojanju. Dakle:

1) Vakcina je preskupa za srpske standarde

Znajući da je karcinom grlića materice na drugom mestu po učestalosti, a na četvrtom po smrtnosti kod žena, veliki broj slučajeva, čak 85% je zabeleženo u zemljama u razvoju, kakva je i Srbija. Uvođenjem redovnih skrininga i obavezne vakcinacije u većini razvijenih zemalja uspešno je smanjen broj novoobolelih. Nažalost, u zemljama u razvoju to nije baš tako, jer ovakav vid ulaganja u prevenciju predstavlja veliko opterećenje za budžet države. U Srbiji troškovi vakcinacije nisu pokriveni, tako da roditelji koji žele da se njihovo dete vakciniše moraju da izdvoje i do 45 000 dinara kako bi njihovo dete bilo vakcinisano. Vakcinacija se vrši u fazama, primaju se dve ili tri doze, a svaka pojedinačno košta po 15 000 dinara. Ovaj iznos blizak je prosečnoj plati u Srbiji što dodatno govori o tome koliko je ona nepristupačna velikom broju porodica, naročito onima sa većim brojem dece koju treba vakcinisati.

2) Roditelji ne znaju dovoljno ili imaju negativan stav

Kada je vakcina tek uvedena u Srbiju, bilo je poziva da se deca vakcinišu besplatno i određen broj doza bio je obezbeđen o trošku države. Međutim, veliki broj doza je propao i nije bio iskorišćen, pošto se roditelji nisu odazvali. Dakle, i kada cena nije bila problem, nije postojala informisanost. HPV vakcina je jedna od vakcina čiju preporuku roditelji odbijaju i/ili odlažu. Šta je dovelo do stvaranja negativnog stava? Neki roditelji ne prihvataju da će njihovo dete uskoro biti u riziku od seksualno prenosivih bolesti pa žele da odlože vakcinaciju za kasnije, neki od njih misle da nevakcinisanje njihove dece neće uticati na druge, neki pak nisu sigurni da će korist od vakcine biti veća od mogućih rizika, a neki od njih imaju bojazan da bi vakcinacija njihove dece u preporučenom uzrastu mogla da podstakne njihovu preuranjenu seksualnu aktivnost (Veković i dr, 2018).

² „Sve što treba da znate o prevenciji oboljenja izazvanih Humanim papiloma virusom (HPV)“, Institut za javno zdravlje Srbije Dr Milan Jovanović Batut, 16. maj 2020. <http://www.batut.org.rs/download/aktuelno/rgm/Sve%20sto%20treba%20da%20znate%20o%20prevenciji%20HPV.pdf>

Pored toga, istraživanje sprovedeno u Vojvodini pokazuje da od 5. 000 roditelja devojčica koji su dobili i informativne letke, 43% njih ne bi vakcinisalo svoju ćerku, 28% ispitanih odgovorilo je da ne zna, dok je pristanak za vakcinaciju svoje ćerke protiv HPV dalo samo 29% roditelja. Iako noviji rezultati pokazuju porast broja roditelja koji bi vakcinisali dete, taj broj i dalje nije dovoljno veliki.³

3) Preveliki pritisak i odgovornost stavljeni su na roditelje

Osim visoke cene i nedovoljnog poznavanja blagodeti vakcinacije, nedovoljan broj vakcinisanih posledica je i otežanosti samog procesa odlučivanja. Imajući u vidu postojanje negativnih stavova prema vakcinaciji uopšte, u vidu antivakcerske struje, određen procenat ljudi će „za svaki slučaj“ birati da ne vakciniše svoje dete i neće lično donositi odluku koja sa sobom nosi određen rizik, iako vakcina ima puno dobrih strana. Primer za ovakvu inertnost u odlučivanju primećen je i kod doniranja organa. Pokazalo se da neverovatno više donora postoji u zemljama gde se podrazumeva da je osoba donor osim ako ne odluči suprotno (opt-out), nego u zemljama gde osoba treba da potpiše karticu i tek tada se smatra donorom (opt-in) (Amir et al., 2005). Ovo se dešava zbog toga što je ljudima jednostavnije da se drže odluke koja je doneta nego da sami donose odluku.

Kako u Srbiji trenutno HPV vakcina nije obavezna, a pored toga ne postoji ni organizovan sistem vakcinacije školske dece ili redovnog savetovanja roditelja od strane lekara, preveliki pritisak da odluče da li će vakcinisati svoje dete stavljen je na roditelje i sva odgovornost ukoliko dođe do nekog problema nakon vakcinacije deluje kao apsolutno njihova odgovornost. Ova činjenica značajno dovodi do toga da je roditelje teže ubediti da se odluče na ovakav korak, čak i onda kada im novčana nadoknada ne predstavlja problem.

4) U kampanjama se potencira pozivanje žena na skrining preglede, a vakcinacija je u drugom planu

Ovakva situacija je i logična, imajući u vidu da je vakcina previše skupa kako bi se svi pozivali na nju, dok su skrining testovi besplatni. Iako su započete kampanje sa promovisanjem HPV imunizacije, ceo proces implementacije trajao je dugo, godinama bio najavljan, a ljudi i dalje nisu dovoljno informisani o njenom značaju i specifičnostima. Skrining je potreban uz vakcinaciju, ali značaj vakcine je znatno dalekosežniji.

³ <https://www.021.rs/story/Info/Srbija/224655/Zasto-humani-papiloma-virus-moze-da-nas-kosta-zivota.html>

Međutim, donosioci odluka ne preferiraju metode čiji efekti nisu odmah vidljivi, kao što je vakcinacija. Kako su deca ciljna grupa, smanjenje oboljevanja može biti vidljivo tek za određen niz godina od početka primene, kada oni postanu seksualno aktivni.

2. Preporuke

2.1. Obezbediti besplatnu vakcinaciju

To što je vakcina preporučena od strane lekara nije dovoljno da bi roditelji želeli da vakcinišu svoju decu. Cena vakcine igra ogromnu ulogu u takvoj odluci i odvlači od te ideje one roditelje koji bi inače želeli da njihovo dete bude vakcinisano protiv HPV-a. Imajući to u vidu, kao i činjenicu da se vakcinacijom gradi imunitet ne samo pojedinca već i društva, mi se zalažemo za to da vakcinacija svakog deteta bude finansirana od strane Fonda za zdravstveno osiguranje. Najbolji način je da vakcina bude dostupna kao besplatna u najbližim ustanovama u kojima se ne bi dugo čekalo na red za njeno primanje, a to bi bili lokalni domovi zdravlja koje bi Fond finansirao. Dostupnost vakcine je ključni faktor za uspeh imunizacije! Ne samo da bi se time veliki deo roditelja podstakao da vakciniše svoju decu, već je novčano više isplativo obezbediti besplatne vakcine i time izuzeti troškove vanrednih pregleda, biopsije i lečenja bolesti. Ima nalaza koji govore u prilog novčane isplativosti vakcina u roku od godinu dana, a potrebno je istražiti i na duže staze (Stojić, 2002). I možda najznačajnije – vakcinama se izbegava stres kroz koji žene prolaze u procesu utvrđivanja bolesti i njenom lečenju, koliko god rano ona bila dijagnostifikovana i sa dobrim izgledima za oporavak.

2.2. Obrazovati i decu i roditelje o značaju vakcine

Jedan deo programa edukacije koje sprovodi Institut za javno zdravlje Batut osvrće se na informisanje o HPV-u i značaju vakcine, ali rezultati pokazuju da ovo nije dovoljno. Odluka o HPV vakcinaciji se smatra individualnom odlukom roditelja i smatramo da bi zdravstveni radnici mogli informisanjem da im pomognu u donošenju najbolje odluke. Zbog toga bi trebalo naglasiti da je za komunikaciju sa roditeljima o vakcinaciji odgovoran lekar, i da roditelji donošenjem odluke ne odlučuju samo o zdravlju svog deteta, već da je to odluka o javnom zdravlju. Lekare treba osnažiti u ovom procesu, treba ih obučiti da uspešno komuniciraju, dati im odgovarajuće materijale i informisati ih o relevantnim digitalnim sadržajima. Lekarima bi trebalo obezbediti brošure koje će olakšati komunikaciju, a roditeljima pisane materijale koji odgovaraju na većinu njihovih pitanja.

Zvanične zdravstvene institucije uključene u proces imunizacije bi trebalo na svoje sajtove da postavljaju informacije o vakcinaciji, sa često postavljanim pitanjima i odgovorima na tipične strahove roditelja. Sa roditeljima treba komunicirati preko postera u domovima zdravlja i školama, preko brošura i preko pedijatarata. Takođe,

lekari pedijatri bi trebalo da koriste svaku priliku da savetuju roditelje i naglašavaju važnost vakcine (ove kao i svih vakcina koje deca treba da prime u školskom uzrastu), uz isticanje značaja uzrasta kada se preporučuje vakcinacija.

Uz to, trebalo bi sprovesti obaveznu edukaciju kako za roditelje u vidu roditeljskog sastanka u školi sa predavačima lekarima, tako i za decu na jednom školskom času. Ovako bi se obezbedilo da i učenici na koje se vakcina odnosi znaju zbog čega je to važno i da to i dalje sa sobom nosi odgovornost, a roditeljima bi se odagnale sumnje u vezi sa rizičnosti vakcine i razloga zbog kojih se ona daje.

2.3. Preneti deo odgovornosti na škole (uvesti „opt-out“ umesto „opt-in“ pristupa)

U skladu sa time da prevelika odgovornost po pitanju odluke o vakcinaciji biva stavljena na roditelje, što otežava njihovo odlučivanje za takav potez, važno je urediti sistem vakcinacije tako da se smanji pritisak na roditelje. To bi se učinilo time što oni ne bi bili kreirani kao neko ko je na vakcinaciji insistirao, već ko ju je prihvatio, odnosno primenom opt-in strategije.

Pokazuje se na drugim primerima da je važno da HPV vakcinacija bude povezana sa školom i da škola vodi ovaj proces (Brotherton & Bloem, 2015). U Srbiji za druge vakcine već postoje pozivi za vakcinisanje preko škola, a za HPV bi vakcinu trebalo organizovati vođenje grupa školske dece u lokalni Dom zdravlja na vakcinaciju. U tom slučaju, bilo bi podrazumevano da će se dete vakcinisati, osim ako roditelj ne izrazi drugačiju želju, na šta ima pravo, a moralo bi se voditi računa o tome da svi roditelji o ovome budu obavešteni. Ovde je jako važna uloga razrednog starešine koji bi vodio evidenciju, bio u kontaktu sa roditeljima i vodio decu do Doma zdravlja. Za to bi trebalo obezbediti novčanu nadoknadu jer ovakve aktivnosti prevazilaze predodređen obim posla razrednog starešine.

Ovim rešenjem postiglo bi se to da roditelji koji su se iz određenih razloga bojali ili im je samo bilo lakše da ne učine taj korak i kupe vakcinu za svoje dete, sada imaju manje koraka u odluci koje treba sami da pređu i time im se ceo proces olakšava.

2.4. Biti dosledan u vakcinaciji i nastaviti sa skriningom

Ukoliko se odmah krene sa vakcinacijom, njeni rezultati će biti vidljivi za deset godina. Zbog toga treba obratiti pažnju na to da se bude dosledan sa primenom vakcine i da se iz godine u godinu drži visok procenat vakcinisane populacije kojoj je vakcina namenjena. Pored toga, iako se vakcinacijom smanjuje rizik pojave raka grlića materice, ona ga ne isključuje. Što znači da iako se deca vakcinišu, veoma je važno

da kasnije redovno idu na skrining preglede Papanikolau testom. Odlasci na skrininge su ključni i za devojke i žene koje više nisu adekvatni kandidati za vakcinaciju.

Literatura

Amir, O., Ariely, D., Cooke, A., Dunning, D., Epley, N., Gneezy, U., ... & Prelec, D. (2005). Psychology, behavioral economics, and public policy. *Marketing Letters*, 16(3-4), 443-454.

Brotherton, J. M., & Bloem, P. J. (2015). HPV vaccination: current global status. *Current Obstetrics and Gynecology Reports*, 4(4), 220-233.

Kapamadžija, A. (2015). *Prevenција infekcija izazvanih humanim papiloma virusima*. Novi Sad: Medicinski fakultet.

Nikolić, S., & Kapamadžija, A. (2011). Level of knowledge about sexually transmitted infections in the population of female students at the University of Novi Sad. *Medicinski pregled*, 64(1-2), 84-88.

Pavlović, N. N. (2018). *Ispitivanje prostorne distribucije obolevanja od raka grlića materice kreirane pomoću Geografskog informacionog Sistema*. Doktorski rad. Beograd: Medicinski fakultet.

Stojić, I. (2012). Analiza odnosa troškova/kliničke efikasnosti primene četvorovalentne vaccine u prevenciji karcinoma grlića materice na teritoriji Republike Srbije. *Racionalna terapija*, 4, 31-40.

Institut za javno zdravlje Srbije Dr Milan Jovanović Batut (2020, maj 16) *Sve što treba da znate o prevenciji oboljenja izazvanih Humanim papiloma virusom (HPV)*. <http://www.batut.org.rs/download/aktuelno/rgm/Sve%20sto%20treba%20da%20znate%20o%20prevenciji%20HPV.pdf>

Veković, V., Živković, Z., Veković, B., Tomašević, M. (2018). Primarna prevencija oboljenja izazvanih humanim papiloma virusom. *Preventivna pedijatrija*, 4(1-2), 41-43.

Summary: Cancer is known to be the leading cause of death in the world. Cervical cancer is in second place in terms of frequency, and in fourth place in terms of mortality in women. At least one type of Human papilloma virus (HPV) has been detected in 99% of patients with cervical cancer.

With the introduction of regular screenings and mandatory vaccination in most developed countries, the number of new cases has been successfully reduced. Unfortunately, in developing countries, including Serbia, this is not the case, because this type of

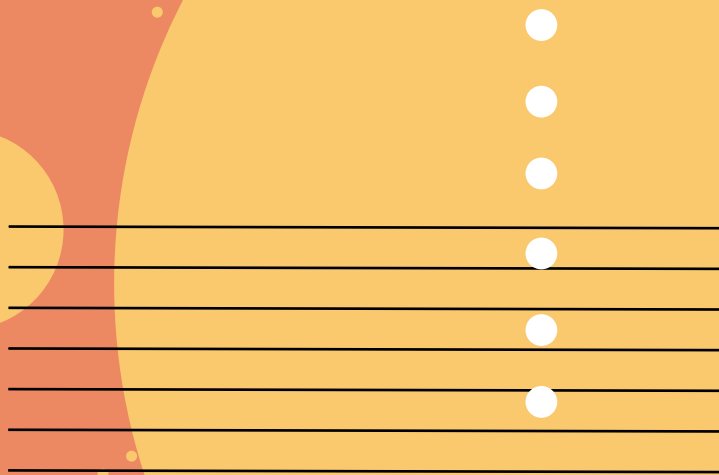
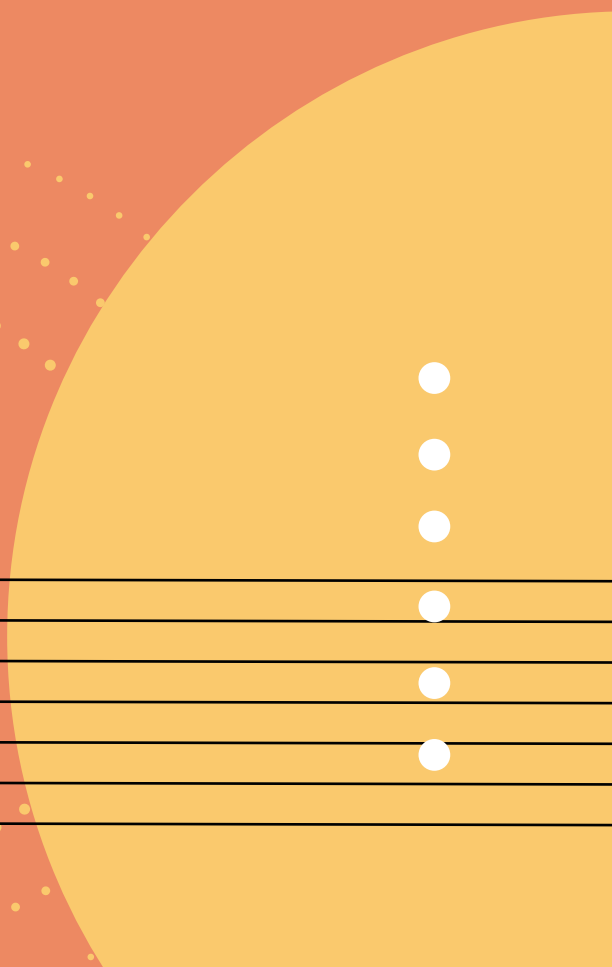
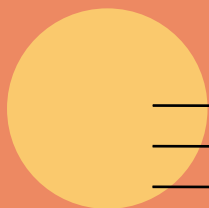
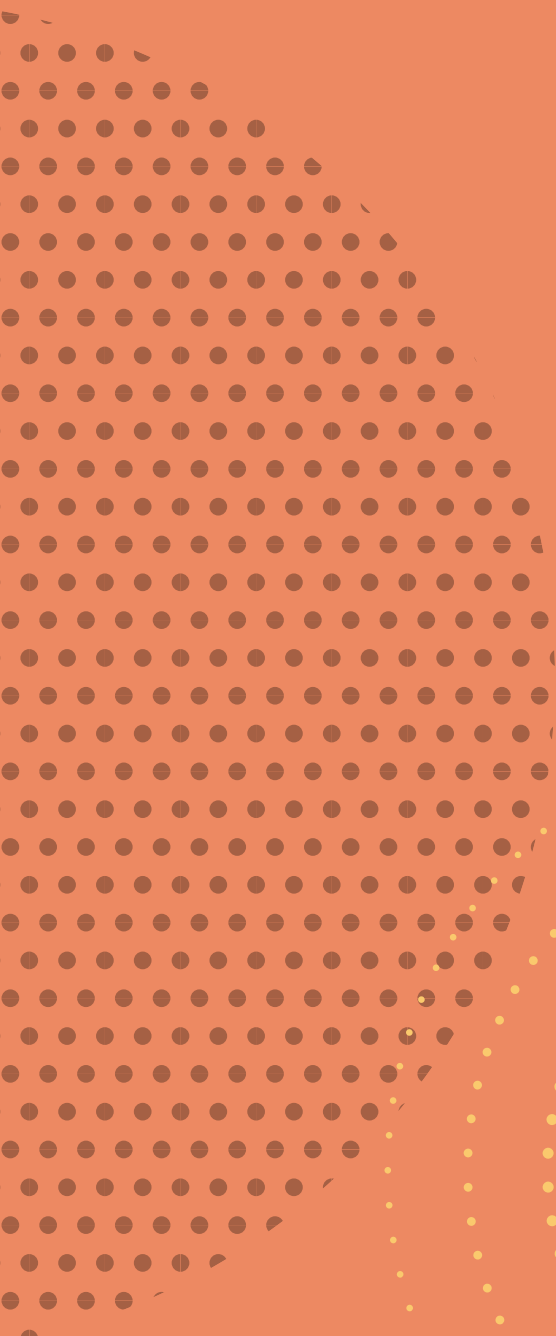
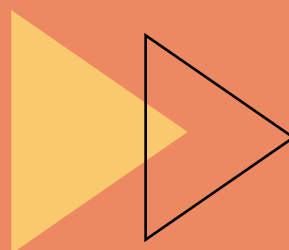
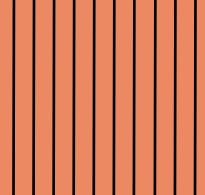
investment in prevention is a great burden on the state budget. Currently, there is a Protocol for the prevention of cervical cancer in our country, which implies only regular screening, in the form of taking swabs for the PAPA test. As screening is known to only lead to earlier diagnosis, it is necessary to emphasize HPV immunization, which prevents the development of HPV types that cause cancer and thus protects the body from infection, so vaccination with regular screenings would be the most effective means of prevention.

Although this vaccine is on the list of recommended vaccines in Serbia, in addition to being available, it is also expensive for the terms of Serbian salaries. Its price, as well as insufficient education and familiarity of the population with the importance of this vaccine and with the problems caused by the human papilloma virus, which are largely solvable, lead to a small number of children being vaccinated against HPV. In this paper, we investigate the possible reasons why the vaccine is still not free (for the entire population for which it is adequate and effective) and the aim of this proposal is to indicate why this solution would be good in the long run, both economically and psychological sides, and most importantly, in order to save the most lives. In addition, the key to getting information about the free vaccine and its importance to the general population is to increase education measures, so that educating the population about the vaccine would be a necessary companion to this change to make it free.

As the introduction of immunization in other countries has proven to be an extremely effective way to reduce the incidence rate, the question arises as to why the state does not fund and change public health policy to provide free vaccinations for everyone and thus save many lives.

Key words: *human papilloma virus, cervical cancer, HPV vaccination, prevention.*

STUDIJA SLUČAJA

Studenti: Lazar Subotić i Anđela Trkulja

Mentorka: Milica Vukadinović

Institucija: Beogradska otvorena škola

Inoviranje i modernizacija sadržaja na sajtu Studija budućnosti

---

Sažetak studije slučaja: U ovoj studiji slučaja izrađen je plan modernizacije sadržaja na sajtu Studija budućnosti, programa neformalnog obrazovanja pod pokroviteljstvom Beogradske otvorene škole. Kako se u današnjem poslovnom okruženju reputacija u velikom delu izgrađuje i održava kroz adekvatan onlajn sadržaj, od velike je važnosti isti neprestano inovirati, a u skladu sa potrebama odabrane ciljne grupe. Cilj studije slučaja je povećanje posećenosti sajta Studija budućnosti, što bi potencijalno rezultiralo i većim brojem kvalitetnih pretendenta za upis na program.

Detaljno analizirajući postojeći sajt Studija budućnosti, uočili smo određene nedostatke koji se tiču kako njegove strukture, tako i sadržine, sa posebnim naglaskom na rubriku „Vesti“, pa smo shodno tome fokus našeg rada usmerili na modernizaciju upravo ovog segmenta sajta. Uz to, posebnu pažnju posvetili smo i strukturi početne stranice (kao prvog kontakta koji posetioci ostvaruju sa sajtom), opisu modula (sa predlogom uvođenja „neformalnijeg“ stila u isti), kao i video-evaluacijama programa i kreiranju Dnevnika BOŠ-ovaca, u cilju ostvarenja određene emocionalne interakcije posetioca sa sajtom i samim programom Studija budućnosti. Na kraju, naš rad pokriva i segment koji se tiče kanala komunikacije, odnosno predlog na koji bi način Beogradska otvorena škola mogla uspešno da ispriča 27 godina dugu priču svog obrazovnog programa, a da istovremeno bude sigurna da će je odabrana ciljna grupa zaista čuti.

Predlozi su definisani u skladu sa potrebama ciljnih grupa koje smo prepoznali kao glavne konzumente sadržaja na sajtu Studija budućnosti: studenti završnih godina osnovnih i master studija (primarna ciljna grupa) i pripadnici BOŠ alumni zajednice (sekundarna ciljna grupa). Takođe, predložena rešenja pokrivena su *Cost-Benefit* i *SWOT* analizom, te je u radu iskazan utrošak finansijskih i ljudskih resursa, potencijalne pretnje i opasnosti ovakvog rešenja, ali i ukupne prednosti i benefiti koje ono podrazumeva.

Ključne reči: sajt, sadržaj, studenti, BOŠ.

Case study abstract: In this case study, a content modernization plan was developed for the Future Studies website, a non-formal education program sponsored by the Belgrade Open School. Since in today's business environment reputation is largely built and maintained through adequate online content, it is of great importance to constantly innovate it, following the needs of the selected target group. The goal of the case study is to increase the number of visits to the Future Studies website, which would potentially result in a larger number of quality applicants to enroll in the program.

Analyzing the existing site of the Future Studies in detail, we noticed certain shortcomings concerning both its structure and content, with special emphasis on the "News" section, so we focused our work on modernizing this segment of the site. Also, we paid special attention to the structure of the home page (as the first contact that visitors make with the site), the description of the module (with a proposal to introduce a "more informal" style in it), as well as the video evaluations of the program and the creation of emotional interactions of visitors with the site and the Future Studies program itself. Finally, our work covers the segment concerning the communication channel, i.e. the proposal on how the Belgrade Open School could successfully tell the 27-year-long story of its educational program, and at the same time be sure that the selected target group would hear it.

The proposals are defined by the needs of the target groups that we have identified as the main consumers of content on the site of future studies: final year undergraduate and students pursuing master's degree (primary target group) and members of the BOS alumni community (secondary target group). Also, the proposed solutions are covered by Cost-Benefit and SWOT analysis, and the paper shows the consumption of financial and human resources, potential threats and dangers of such a solution, but also the overall advantages and benefits that it implies.

Key words: *website, content, students, BOS.*

Studentkinje: Milica Matanović, Neda Trifunović

Mentorka: Gordana Bojanić

Institucija: Beogradska otvorena škola

Hub Beogradske otvorene škole - BOHUB

Sažetak studije slučaja: Zadatak postavljene studije slučaja bio je da se na adekvatan način osmisli formiranje nove komponente u prostorijama Beogradske otvorene škole, hub-a (u nastavku BOHUB). Kao organizacija koja već punih 27 godina jača kapacitete civilnog, javnog i poslovnog sektora, potreba za širenjem u ovom pravcu javila se nakon preseljenja u nov prostor koji se nalazi u fakultetskom okruženju i pruža mogućnosti da BOHUB postane jedan od prvih studentskih hub-ova u Beogradu. U vreme kada su preduzetnički duh i veštine veoma važni za buduću karijeru svake mlade osobe, nakon istraživanja¹ koje smo sprovedi sa 10 studenata svih godina studija Beogradskog univerziteta, došli smo do uvida da postoji velika potražnja za prostorom koji bi studentima obezbedio platformu za sticanje praktičnih znanja, njihovo međusobno umrežavanje, kao i umrežavanje sa kompanijama i organizacijama. Glavni koncept BOHUB-a sastoji se iz tri programa: „Upgrading mistakes“, „Pick up your idea and go“ i „Analyse and research“. Kroz ova tri programa ideja je da se pokriju oblasti poslovnog i civilnog sektora kako bi se ciljnoj grupi, studentima svih fakulteta, omogućio stvaran uvid u sutrašnji poslovni svet, šta je ono što je potrebno za usavršavanje i napredovanje i koji su to alati koji se u tim procesima koriste. Putem prvog programa, studenti bi imali priliku da kroz greške poslovnih ljudi, njihovih kompanija, startupova i ideja, pokušaju da redefinišu početnu poziciju i isprave njihove greške. Plan drugog programa jeste da studentima koji imaju određene ideje, ali nisu sigurni na koji način da ih sprovedu u delo i kako da ih generišu, obezbedi radionice na kojima bi učili određene metode, kako da nastave da razvijaju svoje ideje, a potencijalno i dođu do nekih novih ideja. Kroz treći program, sa sve većim trendom rasta istraživanja i njegovim sprovođenjem, studentima bi se kroz radionice i predavanja predstavila analiza podataka, njen uticaj i značaj, kao i načini prikupljanja i korišćenja tih analiza.

---

¹ Istraživanje je rađeno putem online intervjua pri čemu su korišćena otvorena pitanja. U istraživanju su učestvovali studenti Fakulteta političkih nauka, Fakulteta organizacionih nauka, Saobraćajnog fakulteta i Farmaceutskog fakulteta.

U skladu sa vrednostima i ekspertizom BOŠ-a u ovoj oblasti, ove aktivnosti doprinose da se te vrednosti još više učvrste, da se baza partnera proširi i da se studentima pruži stvarna prilika za učenje praktičnog.

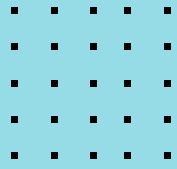
Ključne reči: *hub, studenti, istraživanje, BOŠ, praktično znanje.*

Case study abstract: The task of the set case study was to adequately design the formation of a new component in the premises of the Belgrade Open School, the hub (hereinafter BOHUB). As an organization that has been strengthening the capacities of both the public, civil and business sectors for 27 years, the need to expand in this direction arose after moving to a new space that provides opportunities for BOHUB to become one of the first student hubs in Belgrade. In an age where entrepreneurial spirit and skills are very important for the future career of every young person, after conducting research¹ with students of all years of college, we realized that there is a great demand for space that would provide students with a platform for practical knowledge, networking with companies and organizations. The main concept of BOHUB consists of three programs: “Upgrading mistakes”, “Pick up your idea and go” and “Analyze and research”. Through these three programs, the idea is to cover the areas of business and civil sector, to provide the target group, students of all faculties, with a real insight into tomorrow’s business world, what is needed for improvement and advancement and what are the tools used in these processes. Through the first program, students would have the opportunity to, through the mistakes of business people, their companies, startups and ideas, try to redefine the initial idea and correct their mistakes. The plan of the second program is to provide workshops to students who have certain ideas but are not sure how to implement them and how to generate them, where they would learn certain methods, how to continue to develop their ideas, and potentially come up with some new ideas. Through the third program, with the growing trend of research growth and its implementation, students would be introduced to data analysis through workshops and lectures, its impact and significance, ways of collecting and using these analyzes. In line with the values of BOS, these activities contribute to further strengthening these values, as well as to expand the partner base and provide students with a real opportunity to learn the practical.

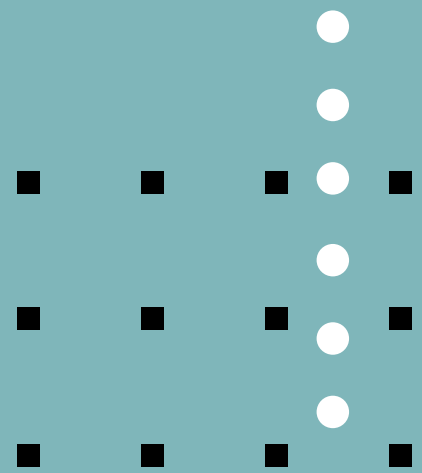
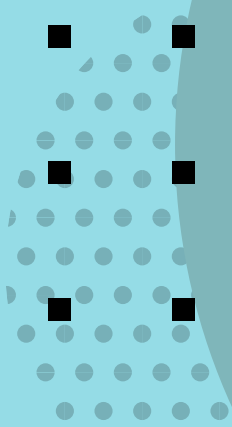
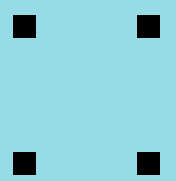
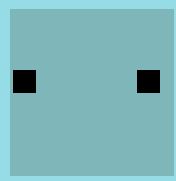
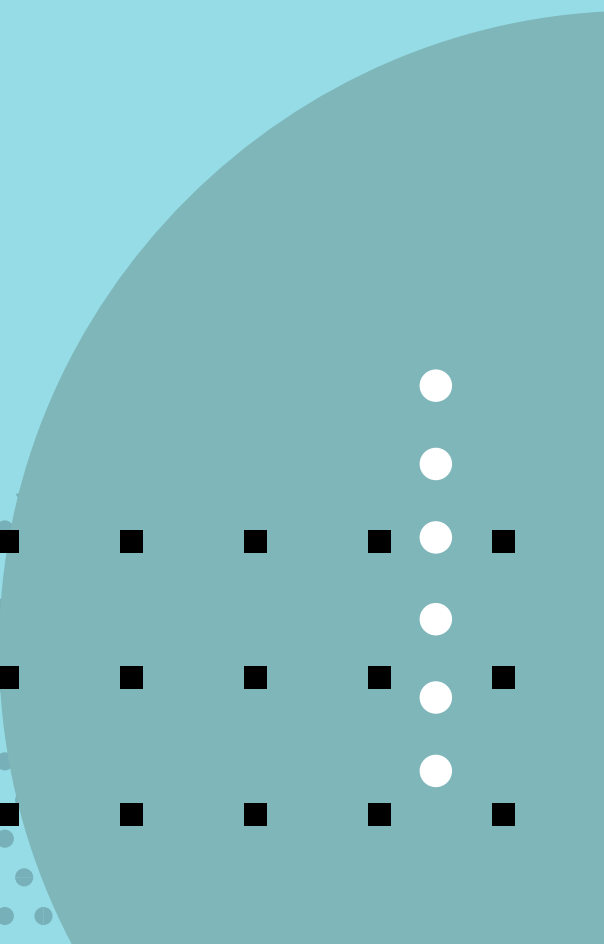
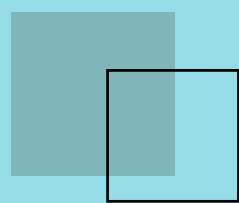
Key words: *hub, students, research, BOS, practical knowledge.*

---

¹ The research was done through online interviews using open-ended questions. Students from the Faculty of Political Science, the Faculty of Organizational Sciences, the Faculty of Transport and the Traffic Engineering Faculty of Pharmacy participated in the research.

PODKAST

Student: Aleksa Tešić

Mentor: Pavle Zlatić

Institucija: IREX

Kad istina utihne

Sažetak: Kada su 9. septembra napadnute Kule bliznakinje, medijske kuće koristile su snimke koje su snimili građani, sa lica mesta. Ovaj datum postao je prekretnica, kako u istoriji SAD-a tako i u razvoju građanskog novinarstva. Fenomen civilnog novinarstva stalno nas vraća na pitanje da li je novinarstvo profesija ili čin.

Podkast obrađuje pitanje budućnosti novinarstva u tehnološkom kontekstu. Koje alatke i kanali su dostupne svakome od nas kako bi se slobodno bavio novinarskom praksom uprkos autoritarnom okruženju. Poslednja epizoda bavi se uzburjivaštvom kao sredstvom ukazivanja na štetne radnje u neposrednoj okolini.

Ključne reči: *novinarstvo, građansko novinarstvo, tehnologije, civilno novinarstvo.*

Abstract: When the Twin Towers were attacked on September 9, media outlets used footage taken by citizens from the scene. This date became a turning point, both in the history of the United States and in the development of citizen journalism. The phenomenon of participatory journalism constantly brings us back to the question of whether journalism is a profession or an act.

The podcast addresses the issue of the future of journalism in a technological context. What tools and channels are available to each of us to freely engage in journalistic practice despite the authoritarian environment? The podcast also deals with whistle-blowers' practices as a means of immediate pointing out harmful actions.

Key words: *journalism, citizen journalism, technologies, participatory journalism.*

Studentkinja: Dina Bošković

Mentor: Uroš Ćemalović

Institucija: Institut za evropske studije

Uticaj muzičke pop kulture na mlade

Sažetak: Ovaj podcast ima za cilj da istraži uticaj popularne muzike na mlade fokusirajući se na tekstove i vrednosti koje ova muzika promovira. Kroz razgovor sa mladima nastojaću da utvrdim koliko pažnje posvećuju temama o kojima pevaju njihovi idoli, uticaj takvih tematika na njihove stavove prema životu i na ponašanja, kao i šta to znači za njih da se ova muzika više gleda nego sluša. Takođe, oslanjajući se na polustrukturirane intervjuje i dostupne diskusije u medijima, u podcastu ću otvoriti teme vršnjačkog nasilja i novonastalog pravca muzike, gde se deca sve češće pojavljuju u ulozi nasilnika, ili žrtve nasilja, konzumenta droge. Na ovaj način, trudiću se da steknem uvid da li postoji korelacija između poruka pesama i ponašanja adolescenata. Na kraju, razgovaraću i sa roditeljima kako bih dala pregled i njihovih stavova prema popularnoj muzici i njenom uticaju na vaspitavanje mladih. Kroz podcast, ponudiću odgovor koliki je udeo popularne muzike u oblikovanju ponašanja mladih i kakav efekat ovaj muzički opijum za mlade ima na njihove međusobne odnose, kao i odnose sa roditeljima, prijateljima i širim okruženjem.

Ključne reči: *muzika, kultura, mladi, vršnjačko nasilje.*

Summary: This podcast aims to explore the impact of popular music on young people by focusing on the lyrics and values that this music promotes. Through conversations with young people, I will try to determine how much attention they pay to the topics that their idols sing about, the impact of such topics on their attitudes towards life and behavior, as well as what it means for them to watch this music more than to listen to it. Also, relying on semi-structured interviews and available media discussions, in the podcast I will open the topics of peer violence, where children increasingly appear in the role of bullies, or victims of violence, drug users. In this way, I will try to gain insight into whether there is a correlation between the messages of the songs and the behavior of adolescents. Finally, I will talk to parents to give an overview of their attitudes towards popular music and its impact on the education of young people.

Through the podcast, I will offer an answer to the share of popular music in shaping the behavior of young people and what effect this musical opium for young people has on their mutual relationships, as well as relationships with parents, friends and the wider environment.

Key words: *music, culture, youth, peer violence.*

Studentkinja: Jana Stanojević

Mentorka: Ana Vehauc

Institucija: New Startegy

Word of mouth: Koliko je marketing zaista evolvirao?

Sažetak: Cilj ovog podkasta je da ispita tezu da li je reklama „od usta do usta“ (preporuka) još uvek jedan od najbitnijih vidova marketinga i esencijalni element u poslovanju i kako je digitalizacija uticala na nju. Kako bih sprovela ovo istraživanje, razgovaraću sa Nemanjom Jovanovom, Milivojem Čalijom i Mlađenom Merdovićem o njihovim biznisima i načinima reklamiranja. Tokom razgovora postaviću im pitanja vezana za profil njihovih mušterija, da li imaju ciljnu grupu, na koji način misle da njihove mušterije saznaju za njihove proizvode, na koje se sve načine reklamiraju i slična. Ovaj podkast treba da doprinese boljem razumevanju uloge koju lično korisničko iskustvo i preporuka imaju pri izboru bilo kog proizvoda ili brenda, kako u vreme kada sredstava masovne komunikacije uopšte nije bilo, tako i danas kada smo njima okruženi.

Ključne reči: *marketing, mali proizvođači, lokalni brendovi, reklamiranje, masovna komunikacija.*

Summary: The aim of this podcast is to examine the thesis of whether word of mouth advertising (recommendation) is still one of the most important forms of marketing and an essential element in business and how digitalization has affected it. In order to conduct this research, I will talk to Nemanja Jovanov, Milivoje Čalija and Mladjen Merdović about their businesses and ways of advertising. During the conversation, I will ask them questions related to the profile of their customers, whether they have a target group, how they think their customers find out about their products, how they are advertised in all ways and the like. This podcast should contribute to a better understanding of the role that personal user experience and recommendation play in choosing any product or brand, both at a time when there were no media at all, and today when we are surrounded by them.

Key words: *marketing, small producers, local brands, advertising, mass communication.*

Studentkinja: Katarina Silvia Udovičić

Mentor: Dragan Janković

Institucija: Muzej grada Beograda

Na gozbi kod neolitskog trgovca

Sažetak: Veza između prošlosti i sadašnjosti je osnov na kom počiva glavni cilj ovog projekta - približavanje prošlosti današnjem čoveku kao korak ka očuvanju (i primeni) starih znanja i tehnika. Kroz primenu novog, eksperimentalnog pristupa u okviru zaštite, prezentacije i popularizacije nematerijalnog kulturnog nasleđa neolitske kulture. Akcenat je na upoznavanju široke javnosti sa načinom života u neolitskom naselju kao i na „oživljavanju“ kulturnog nasleđa u edukativne, prehrambene, naučno-popularne, kulturne svrhe. Podkast će kroz implementaciju inovativnog načina predstavljanja arheoloških saznanja o ishrani u prošlosti kroz rekonstrukciju „originalnog“ zvučnog ambijenta, predmeta i aktivnosti korišćenih i praktikovanih u neolitskoj Vinči.

Neolit se u nauci sve češće povezuje sa načinom života u kojem vlada harmonija čoveka i prirode, to jest, gde ljudi vode računa o prirodnom okruženju i gde je eksploatacija prirodnih bogatstava umerena i dobro planirana, rečju - samoodrživa. U tom smislu bi podkast "Na gozbi kod neolitskog trgovca" ukazao na saznanja iz prošlosti koja su direktno relevantna i primenjiva na sadašnjost, pre svega u smislu podizanja ekološke svesti i društvene odgovornosti prema prirodnom okruženju i resursima.

Rekonstruisana priča o neolitskoj kuhinji i kulinarskim aktivnostima imaće višestruku funkciju: istraživačku, naučno-popularnu, edukativnu i promotivnu. Naučna otkrića i rezultati arheoloških istraživanja biće predstavljeni na razumljiv način dostupan širokoj i raznovrsnoj slušalačkoj publici. Podkast će predstavljati neposredan i efektan način da se publici približi prošlost: da se predstavi kako je ishrana - jedan od najvažnijih aspekata života - izgledala u dalekoj prošlosti, i da se istaknu sličnosti i razlike u ishrani nekad i sad. Zbog specifičnosti zvučnog ambijenta u kom će se slušaoci naći, imaće priliku da pored ishrane saznaju o duhovnom, kulturnom i materijalnom nasleđu tog vremena. U tom smislu, projekat će ukazati na neophodnost zaštite kulturnog nasleđa uopšte, a posebno će podići svest o sveukupnom značaju neolita - u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti.

Izbor hrane i ishrana na Vinči svakako su bili „ključ uspeha“ za hiljadugodišnji opstanak i razvoj ove neolitske zajednice. Utoliko je važnije prikazati nove rezultate naučnog rada na Vinči i, povrh toga, na neposredan i prijemčiv način predstaviti običaje i iskustva iz davnina širokoj i raznovrsnoj publici. Ovaj projekat biće direktan doprinos sve izrazitijim težnjama da arheolozi izađu iz usko-stručnih okvira ove nauke i da, u saradnji sa stručnjacima iz drugih oblasti, učine svoja dostignuća razumljivim i dostupnim naučnoj i nenaučnoj javnosti, a u cilju razvijanja interesovanja i podizanja svesti o saznanjima iz prošlosti kao vrednom kulturnom nasleđu.

Projekat je namenjen širokoj stručnoj i naučnoj javnosti iz različitih sfera i različitih delatnosti; publici koja je zainteresovana za način života u prošlosti, iskustva i znanja nekadašnjih stanovnika Vinče; đacima, studentima i prosvetnim radnicima; posetiocima koji su posebno zainteresovani za sastav i načine pripreme hrane u prošlosti, promoteri organske ishrane i samoodrživih metoda proizvodnje/nabavke hrane i eksploatacije prirodnih resursa.

Ključne reči: *nematerijano kulturno nasleđe, ishrana, neolit, Vinča.*

Summary: This podcast aims to bring the past closer to contemporary audience as a means to preserve (and apply) old knowledge and skills. The emphasis is on introducing the general public with the way of life in Vinca, a Neolithic settlement, as well as on reviving the cultural heritage for educational, food, popular science, and cultural purposes.

In science, the Neolithic period is increasingly associated with a self-sustaining way of life in which there is harmony between humans and nature. In other words, it is the period where people took care of the natural environment and where the exploitation of natural resources was moderate and well-planned. In that sense, the podcast “At a Neolithic Merchant’s Feast” will point to knowledge from the past that is directly relevant and applicable to the present, primarily in terms of raising environmental awareness and social responsibility towards the natural environment and resources.

The reconstructed story of Neolithic cuisine and culinary activities will have multiple applications in research, popular science, education, and promotion. Scientific discoveries and the results of archaeological research will be presented in an understandable way accessible to a wide and diverse audience. The podcast will discuss what nutrition – one of the most important aspects of life – looked like in the distant past, and highlight the similarities and differences in nutrition then and now. Due to the specifics of the sound environment in which the listeners will find themselves, they will have the opportunity to learn about the spiritual, cultural and

material heritage of that time, in addition to food. In this sense, the project will point to the need to protect cultural heritage in general, and in particular will raise awareness of the overall importance of the Neolithic - in the past, present and future.

The choice of food and nutrition in Vinca were certainly the key to success for the millennial survival and development of this Neolithic community. It is all the more important to present the new results of scientific work on Vinča and, on top of that, to present customs and experiences from the past to a wide and diverse audience in a direct and receptive way. This project will be a direct contribution to the growing aspirations of archaeologists to go beyond the narrow professional framework of this science and, in cooperation with experts from other fields, to make their achievements understandable and accessible to scientific and non-scientific public, in order to develop interest and awareness past as a valuable cultural heritage.

The project is intended for a wide group of scholars; an audience interested not only in history, but also in the experiences and knowledge of the former Vinca inhabitants; pupils, students, and educators; people who have particular interests in the composition and methods of food preparation in the past, promoters of organic food and self-sustainable methods of food production/procurement, and exploitation of natural resources.

Key words: *intangible cultural heritage, nutrition, Neolithic, Vinca.*

Studentkinja: Natalija Stojiljković

Mentor: Đorđe Samardžija

Institucija: Organizacija međunarodnog civilnog vazduhoplovstva

Vazdušni saobraćaj i klimatske promene

Sažetak: Cilj ovog podkasta je da ukaže na uticaj koji klimatske promene imaju na vazduhoplovstvo. Vazduhoplovna industrija pogođena je ovim na više načina. Promene u obrascima padavina, vetrova, oluja, temperaturne promene, poplave i klizišta utiču različito na sve korisnike vazdušnog prostora. Već decenijama se procenjuju rizici od uticaja klimatskih promena i definišu mere za njihovo smanjenje. Aktuelnost informacija je veoma važna zbog velike brzine promena, pa je ovo proces koji ne staje. Ovaj podkast zasniva se na istraživanju naučnih radova i master-planova vodećih evropskih i globalnih organizacija u oblasti vazdušnog saobraćaja. Delovanje klimatskih promena na vazduhoplovstvo značajno je jer utiče na životnu sredinu, ali i stanje svetske ekonomije.

Ključne reči: *vazduhoplovstvo, klima, promene, zagađenje, avioni.*

Summary: The purpose of this podcast is to explore the impact which climate change has on aviation. The aviation industry is affected by it in several ways. Changes in patterns of precipitation, winds, storms, temperature, floods, and landslides affect all airspace users. For decades, the risks of the climate change effect have been assessed and measures to reduce them have been defined. The timeliness of information is very important due to the high speed of change, so this is a process that does not stop. This podcast is based on review of scientific papers and master plans of leading European and global organizations in the field of air transport. The effect of climate change on aviation is significant because it affects the environment, but also the state of the world economy.

Key words: *aviation, climate, change, pollution, airplanes.*

Student: Stefan Kurandić

Mentorka: Jelena Šapić

Institucija: Beogradska otvorena škola

AR – Digitalna transformacija sledeće decenije

Sažetak: Početkom 21. veka mobilni telefoni su uveliko bili na tržištu, ali većina populacije nije ni slutila da ćemo usled digitalne transformacije doći u situaciju da ne možemo da zamislamo život bez svojih pametnih telefona. I sada, kada smo se navikli da nosimo kompjuterske uređaje u džepu, čini se da je na pragu potpuno nov medijum konzumacije digitalnih uređaja. Reč je o AR tehnologiji.

AR – augmented reality, ili poboljšana, odnosno dopunjena realnost, je zasnovana na ideji da korisnik ima pomešanu interakciju njegovog stvarnog okruženja sa digitalnim sadržajima koji se prikazuju putem medijuma (digitalne naočare, ekrani mobilnih telefona).

Ovaj audio zapis kao oblik završnog rada zasnovan je na proverenim podacima o najvećim investicijama u ovakve tipove softvera – od najvećih igrača u Silicijumskoj dolini pa sve do zapaženih startapa iz celog sveta. Cilj ovog pristupa ja da se omogući pregled svih poznatih informacija kao i ubedljivih argumenata zašto će ovaj novi konzumerski trend promeniti deo IT industrije koji je okrenut prema masovnom tržištu.

Ključne reči: *dopunjena realnost, AR, transformacija, tehnologija, virtuelna realnost.*

Summary: At the beginning of the 21st century, mobile phones were widely on the market, but the majority of the population had no idea that due to the digital transformation we would find ourselves in a situation where we could have not imagine life without smartphones. And now that we are used to carrying these computing devices in our pockets, it seems that a completely new medium for consuming digital realm is on the doorstep. It's AR technology.

AR – augmented reality is based on the idea that a user has a mixed interaction of their real environment with digital content that is displayed through the medium (digital glasses, mobile phone screens).

This podcast is based on verified data on the largest investments in these types of software – from the largest players in Silicon Valley to notable startups from around the world. The goal of this approach is to provide an overview of all known information as well as compelling arguments as to why this new consumers' trend will change the mass-oriented part of the IT industry.

Key words: *augmented reality, AR, transformation, technology, virtual reality.*

Studentkinja: Tamara Ristić

Mentor: Saša Randelović

Institucija: Ekonomski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Penzije budućnosti

Sažetak: Penzije jesu stvar o kojoj često čujemo, ali ne iz pravog ugla. Važi verovanje da se novac koji se uplaćuje na ime doprinosa čuva i uvećava kako bismo mi taj isti novac dobili u vidu penzije kada za to dođe vreme. Ali to nije tačno. Taj novac je davno, davno potrošen i to od strane tadašnjih penzionera. Cilj mi je da vam objasnim po kom osnovu je to tako i zašto takav sistem nije održiv. Činjenica da dužina prosečnog života u Srbiji raste, zajedno sa brojem penzionera, ne bi bila loša informacija da se broj mladih ne smanjuje, zajedno sa brojem onih koji ne planiraju da nastave da žive i rade u našoj zemlji, pa samim tim ni da plaćaju doprinose za naš, nego za neki drugi penzioni sistem. Rad na crno i „polu-crno“ (situacija kada zarađujete višu platu ali ste prijavljeni na minimalac npr.), negativan prirodni priraštaj, radno sposobno stanovništvo koje radije nudi svoje sposobnosti inostranstvu i još dosta manjih okolnosti utiče na manjak sredstava za obezbeđivanje solidnih primanja penzionerima. Po svemu sudeći, ako sada ne preduzmemo ništa, naš dohodak u penzionerskim danima može da bude doveden u pitanje. Zato predlažem rešenje u vidu privatnog obezbeđivanja sopstvenih penzija. Svako može da se odluči na taj potez, čak i roditelji mogu da počnu sa uplatama koje će njihova tek rođena beba dobiti za 58 godina. Saznaćete zašto je to drugačije od obične štednje i zašto bi budući iznosi bili veći, pa čak i kakve poreske olakšice biste u tom slučaju dobili od države. Stoga, ako se po ovom pitanju oslonimo na sebe, u budućnosti može da nam bude mnogo bolje, i to ne po cenu toga da nam sada bude gore.

Ključne reči: *privatne, penzije, prirodni priraštaj, budućnost.*

Summary: People hear often about the pensions, but not from the right perspective. Popular wisdom says that contributions are made for the pensions returns when the time comes. This is not true as the contributions funds were spent long, long time ago by other pensioners. Therefore, my aim is to explain why it is so and why this system is not sustainable. Phenomena such as prolonged life expectancy in Serbia, increased

number of pensioners, brain-drain, undeclared work and grey economy, negative rate of natural increase are just some of the processes weakening the pension system. If we did not act now, our pensions may have been in questions. That is why I argue for private pension funds in this podcast. Anyone can decide on that move, even parents can start with the payments that their newborn baby will receive in 58 years. You will find out why it is different from ordinary savings and why future amounts would be higher, and even what tax benefits you would receive from the state in that case. Therefore, if we rely on ourselves on this issue, we can be much better-off in the future, and not at the cost of being worse now.

Key words: *private funds, pensions, natural increase, future.*

Biografije/ Biographies

Aleksa Tešić rođen je 23.12.1996. u Čačku. Završio je Osnovnu školu Tanasko Rajić i Gimnaziju, društveno-jezički smer. Diplomirao je na Fakultetu političkih nauka, novinarski smer, 2019. godine. Njegova interesovanja vezana su za novinarstvo, komunikacione strategije i filmsku teoriju. U slobodno vreme fotografiše, razvija svoj biznis i meditira.

Aleksa Tesic was born on December 23, 1996 in Cacak. He finished Tanasko Rajic elementary school and gymnasium in Cacak. He graduated from Faculty of Political Sciences, Department of Journalism and Communications Studies. His interests are journalism, communication strategies and film theory. In a free time he takes photos, entrepreneurs and meditate.

Andela Trkulja rođena je 28.02.1996. u Beogradu. Završila je osnovnu školu Majka Jugovića, nižu muzičku školu Kosta Manojlović (flauta) i Treću beogradsku gimnaziju, društveno-jezički smer (bilingvalno odeljenje: italijanski). Diplomirala je na Pravnom fakultetu, smer poslovno-pravni 2019. godine. Trenutno je student master studija na istom fakultetu, volontira u Privrednom sudu u Beogradu i daje privatne časove italijanskog jezika. Posebno je interesuju radno i upravno pravo. U slobodno vreme čita, gleda filmove i serije, putuje i pravi specijalitete italijanske kuhinje.

Andjela Trkulja was born on February 28, 1996 in Belgrade. She finished Majka Jugovica elementary school, Kosta Manojlovic music school and Third gymnasium in Belgrade. She graduated from Faculty of Law, Department of Business Law Studies. Currently, she's studying for a Master's Degree at the same faculty, volunteering at Commercial Court in Belgrade and giving lessons of Italian language. She is interested in labour law and administrative law. In her free time, Andjela likes to read, watch movies and series, travel and prepare Italian cuisine specialties.

Damir Dizdarević je rođen 05.08.1997. godine u Novom Pazaru. Završio je osnovnu školu Bratstvo i Gimnaziju, društveno-jezički smer. Trenutno je četvrta godina osnovnih studija na Fakultetu političkih nauka, smer politikologija. Učestvovao je u realizaciji projekta Popularna demokratija organizovanog od strane Vesminsterske fondacije za demokratiju. Student je 27. generacije Studija budućnosti Beogradske otvorene škole. Posebno ga interesuje politikologija religije, energetska bezbednost i region Bliskog istoka.

Damir Dizdarević was born on April 4, 1997 in Novi Pazar. He finished Bratstvo elementary school and Gymnasium in Novi Pazar. Currently, he is studying at Faculty of Political Sciences, Department of Politicology in Belgrade. He participated in the project Popular democracy by Westminster Foundation for Democracy. He is a student of the 27th generation of Future Studies of Belgrade Open School. He is interested in politicology of religion, energy security and the region of Middle East.

Dina Bošković rođena je 19.06.1996. u Beogradu. Završila je osnovnu školu Branko Radičević i Desetu gimnaziju Mihajlo Pupin, opšti smer. Upisala je Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, međunarodni smer 2015. godine. Trenutno je apsolvant i praktikant za regulatorne poslove u Američkoj privrednoj komori. Član je Formula Student Tima Drumska Strela beogradskog Univerziteta na poziciji koordinatora za komunikacije i odnose sa javnošću. Do sada je učestvovala na različitim programima, projektima i seminarima koji su vezani za oblasti međunarodnog prava. Njena trenutna interesovanja su iz oblasti marketinga, posebno digitalnog marketinga, kao i pojedine oblasti prava. Voli da ide u bioskop, slaže slagalice i redovno čita Politikin Zabavnik.

Dina Boskovic was born on June 19, 1996. in Belgrade. She finished Branko Radicevic elementary school and Tenth gymnasium Mihajlo Pupin in Belgrade. In 2015, she enrolled in the Faculty of Law at the University of Belgrade, Department of International Studies. She is currently a graduate student and regulatory affairs intern at the American Chamber of Commerce. She is a member of the Formula Student Team Road Arrow of Belgrade University as a coordinator of communications and public relations. So far has participated in various programs, projects and seminars related to the field of international law. Her current interests are in the field of marketing, especially digital marketing, as well as particular areas of law. In her free time she likes to go to the cinema, put together puzzles and read Politikin Zabavnik regularly every Friday.

Ivana Krpić rođena je 22.03.1996. u Kruševcu. Završila je osnovnu školu Knez Lazar i gimnaziju u Kruševcu, prirodno-matematički smer. Diplomirala je na Elektrotehničkom fakultetu, na smeru za Telekomunikacije i informacione tehnologije. Ove godine upisuje i master studije na istom fakultetu. Završila je i nižu muzičku školu, odsek solo pevanje. U srednjoj školi bila je učesnik brojnih Festivala nauke. Govori engleski jezik, a trenutno uči i nemački jezik. Posebno je interesuju tehnologija i umetnost. U slobodno vreme voli da čita, putuje, provodi vreme u prirodi i fotografiše. Voli da motiviše ljude oko sebe i najbolje se oseća kada nekome ulepša dan.

Ivana Krpic was born on March 22, 1996 in Krusevac. She finished Knez Lazar elementary school and gymnasium in Krusevac. She graduated from the Faculty of Electrical Engineering, Department of Telecommunications and Information Technology.

This year, she is also enrolling master studies at the same faculty. Also, she graduated from elementary music school, solo singing department. In high school she was participant in numerous Science Festivals. She is fluent in English and currently she is learning German. She is particularly interested in technology and art. In her free time, she loves to read, travel, spend time in nature and take photos. She likes to motivate people around her and she feels best when she brightens someone's day.

Ivana Rudinac rođena je 1996. godine u Čačku, a osnovnu i srednju školu je pohađala u Ivanjici. Završila je osnovne studije na Fakultetu bezbednosti Univerziteta u Beogradu. Upisala je master studije Upravljanje projektima na Fakultetu organizacionih nauka Univerziteta u Beogradu. Stažirala je u Beogradskom centru za bezbednosnu politiku. Deo je 27. generacije programa Studije budućnosti.

Ivana Rudinac was born in 1996 in Cacak, where she attended primary and secondary school in Ivanjica. She completed her undergraduate studies at the Faculty of Security, University of Belgrade. Afterwards, she enrolled in the master's study program Project Management at the Faculty of Organizational Sciences, University of Belgrade. She did an internship at the Belgrade Center for Security Policy. She is a part of the 27th generation of the Future studies program.

Jana Stanojević rođena je 1997. u Beogradu. Završila je osnovnu školu Skadarlija i tri razreda Prve beogradske gimnazije. Četvrti razred završila je u Pike Conty High School u SAD, država Džordžija. Završila je Pravni fakultet Univerziteta Union. Na fakultetu je učestvovala u vannastavnim programima poput Pravne klinike, a 2017. godine bila je polaznica Škole demokratije u organizaciji CRTA-e. Zainteresovana je za humanitarno pravo i pravne aspekte interneta. U slobodno vreme nastoji da što više putuje, uživa u muzici, čita, gleda serije i provodi vreme sa prijateljima. Odlično govori engleski jezik, a sporazumeva se na italijanskom.

Jana Stanojevic was born on November 23, 1997 in Belgrade. She completed elementary school Skadarlija, and the first three grades of the First Belgrade High School. She completed her high school education in the USA, as she graduated from the Pike County High School, Georgia, USA. She enrolled at the Union Faculty of Law in 2016, and currently she is the fourth year full time student. She participates in extra-curricular activities - the Legal Clinic, and in 2017 she attended The School of Democracy, organized by CRTA. Jana is interested in humanitarian law, as well as the legal aspects of the internet. In her free time, Jana enjoys traveling, listening to music, watching tv series, and spending time with her friends. She speaks English fluently, and communicates in Italian.

Jelena Novaković je rođena 25.01.1996. u Beogradu. Završila je osnovnu školu Gavriilo Princip i Ekonomsku školu Nada Dimić kao đak generacije. Trenutno je student završne godine Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, smer Statistika, informatika i kvantitativne finansije. Od prve godine studija bavila se studentskim organizovanjem na fakultetu – bila je član nekoliko studentskih organizacija, Studentskog parlamenta Ekonomskog fakulteta, kao i Studentskog parlamenta Univerziteta u Beogradu. Aktivno radi na realizaciji i kao koordinator projekata Saveza Studenata Beograda. Interesuje je rad sa mladima, neformalno obrazovanje i reforme sistema visokoškolskog obrazovanja. U slobodno vreme piše poeziju, igra društvene igre i putuje.

Jelena Novakovic was born on January 25, 1996 in Belgrade. She finished Gavriilo Princip elementary school and School of Economics Nada Dimic, where she was the best student in her generation. Currently, she is studying for a Bachelor's degree in the Faculty of Economics, University of Belgrade. Her major is in Statistics, informatics and quantitative finance. Since her first year, she has been active in student organizations – she was a member of several student's organizations, Student Parliament of Faculty of Economics, and Student Parliament of the University of Belgrade aswell. Also, she is working as a project coordinator in the Student Alliance of Belgrade. She is interested in working with young people, non-formal education and reforms in higher education. In her free time, Jelena likes to write poetry, play board games, and travel.

Katarina Kovačević rođena je 31.07.1996. Završila je prirodno-matematički smer XIV beogradske gimnazije. Diplomirala je na Filozofskom fakultetu u Beogradu, smer psihologija, a školovanje nastavila na master studijama istraživačke psihologije. Kao srednjoškolka bila je polaznica Istraživačke stanice Petnica, gde je od prve godine fakulteta angažovana kao mlađi saradnik na seminaru psihologije. Voli da stiče dodatna znanja, te učestvuje na konferencijama i edukacijama, ali najviše od svega voli da prenosi svoje znanje što čini kroz držanje radionica i rad u Petnici. Dugo se bavila latino i standardnim plesovima, a sada trenira kik-boks. Piše poeziju od prvog razreda osnovne škole, a od skoro je svoje pesme podelila sa javnošću kroz blog Samotnjakinja. Obožava putovanja i upoznavanje novih ljudi i kultura.

Katarina Kovacevic was born on July 31, 1996 in Belgrade. She finished XIV Belgrade high school, natural science direction. She graduated from Faculty of Philosophy in Belgrade, psychology department, and she continues with master studies of research psychology. As a high school student she went to Petnica Science Center, where she has been engaged as a tutor on psychology seminar from the first year of studies. She likes getting additional knowledge, which is the reason why she participates in conferences and educations, but most of all she likes tranfering her knowledge trough working in Petnica and holding workshops. She used to be a latino and ballroom

dancer, but now she practices kick-boxing. She has been writing poetry from the first grade of elementary school and recently she shared her poems on the blog called Samotnjakinja (the Loner). Travelling, meeting new people and cultures is what she adores.

Katarina Silvia Udovičić rođena je 1997. u Johannesburgu u Južnoafričkoj republici. Završila je osnovnu školu Jovan Miodragović i Šestu beogradsku gimnaziju, društveno-jezički smer. Fakultet dramskih umetnosti u Beogradu, smer Menadžment i produkcija u pozorištu, radiju i kulturi upisala je 2016. Već nekoliko godina organizuje filmski festival Najkraći dan kao i druge slične projekte u kulturi. Posebno je interesuju kreativne industrije i razvoj internet kulture. U slobodno vreme sluša podcaste, posećuje raznovrsne muzičke događaje, putuje i povremeno trenira plivanje.

Katarina Silvia Udovicic was born on April 17, 1997. in Johannesburg, South Africa. She graduated from elementary school Jovan Miodragovic and the Sixth gymnasium in Belgrade. In 2016, she enrolled in the Faculty of Dramatic Arts in Belgrade, majoring in Management and production in theater, radio and culture. For several years she has been organizing the shortest Day film festival as well as other similar cultural projects. She is particularly interested in the creative industries and the development of internet culture. In her spare time she listens to podcasts, attends various music events, travels and occasionally practices swimming.

Lazar Subotić je rođen 26.06.1997. u Čačku. Student je četvrte godine Fakulteta političkih nauka u Beogradu, na smeru međunarodna politika. Posebno se interesuje za savremene balkanske odnose, spoljnu politiku SAD i međunarodnu bezbednost. Služi se engleskim jezikom. Kao član nevladine organizacije, Centar za međunarodnu javnu politiku, koordinisao je istraživanjima Stavovi studenata Univerziteta u Beogradu o rodnoj ravnopravnosti u Republici Srbiji i Stavovi građana o epidemiji virusa korona (COVID-19). Trenutno je član Upravnog odbora. Pored toga, angažovan je kao član projektnog tima veb portala americki-izbori.rs na pisanju nedeljnih vesti i analiza. Svoje slobodno vreme koristi za usavršavanje kulinarskih veština i treniranje. Pasionirani je ljubitelj košarke.

Lazar Subotic was born on June 26, 1997, in Cacak. He is a fourth-year student at the Faculty of Political Sciences in Belgrade, majoring in international politics. He is especially interested in Contemporary Balkan Relations, US Foreign Policy and International Security. He speaks English. As a member of the non-governmental organization, the Center for International Public Policy, he coordinated the research Students 'Attitudes of the University of Belgrade on Gender Equality in the Republic of Serbia and Citizens' Attitudes on the Crown Virus Epidemic (COVID-19). He is currently

a member of the Board of Directors. Also, he was hired as a member of the project team, web portal americki-izbori.rs, to write weekly news and analyzes. He uses his free time to improve his culinary skills and train. He is a passionate basketball fan.

Luka Aničin je preduzetnik i inženjer veštačke inteligencije. Završio je osnovne studije iz oblasti informacionih tehnologija i uskoro brani master rad iz nauke o podacima (Data Science) - fokusiran na personalizaciju i sisteme za preporuku. Pored regularne edukacije, polaznik je 27. generacije programa Studije budućnosti koji organizuje Beogradska otvorena škola (BOŠ). Projekti koje bi istakao: OCR (prepoznavanje teksta sa slike) za kompaniju u Dubaiju kreirao je i AI program za nadarenu decu Dubajja pod nazivom AI4Youth. Takođe, vodio je godinu dana dug projekat za predikcije neuravnoteženosti u elektro mreži EU zemalja. Njegov model je povećao preciznost postojećeg sistema za 35% i zaradio nekoliko stotina hiljada evra profita klijentu. U 2019. godini Luka je ko-osnovao startup koji pravi personalnog asistenta za uštedu novca i vremena pod nazivom Bryce. U januaru 2020. godine osniva startup pod nazivom Scooby AI. Ovaj startup pravi personalnog asistenta koji pomaže ljudima u procesu pretrage poslova. Luka voli edukaciju i da pomaže kako kompanijama tako i drugima da uče o AI-ju na jednostavni način. Pomogao je nekolicini kompanija da kreiraju svoje AI strategije. Luka je i Udemy instruktor sa preko 65 hiljada studenata, gde ih podučava tehnike mašinskog učenja i veštake inteligencije.

Luka Anicin is an entrepreneur and Artificial Intelligence engineer with 4+ years of experience. He completed a Bachelor's Degree in Computer Science and is soon to defend his Master's degree theses in Data Science; focused on personalization and recommendation systems. Besides regular education, he is a 27. generation student of the program called Future Studies, organized and held by BOS (Belgrade Open School). Projects that created a notable influence on his career: OCR for a car rental company in Dubai, creating AI lectures for gifted children of Dubai (AI4Youth), and lead a year-long project of optimizing electro grid imbalance for multiple countries in the European Union. His model ended up improving the pipeline client had by 35% and generating a couple hundred thousand euros in profit. In 2019. Luka co-founded Bryce, a startup that makes a shopping personal assistant. In January 2020, Luka founded another startup called Scooby AI, that makes job searching personal assistant. Luka loves education and helping companies and others learn about AI in a more accessible and more approachable way. He helped multiple companies in creating strategies on how to leverage AI technologies in their businesses. He also creates courses on Udemy on topics such as Artificial Intelligence and Machine Learning. Currently, he has more than 65 thousand students from all over the world.

Luka Blagojević rođen je 1995. godine u Kraljevu, gde je pohađao osnovnu školu, a zatim i medicinsku srednju školu, na smeru Farmaceutski tehničar. Završio je osnovne, kao i master studije na Fizičkom fakultetu Univerziteta u Beogradu na studijskom programu Teorijska i eksperimentalna fizika. Od 2020. pohađa doktorske studije na Centralnoevropskom univerzitetu na programu Network Science. Pored akademskog angažmana, ima iskustva kao biznis analitičar, programer i Geštalt psihoterapeut – edukant. Deo je 27. generacije programa Studije budućnosti.

Luka Blagojevic was born in 1995 in Kraljevo, where he attended primary school, as well as medical high school and specialized as Pharmaceutical technician. He completed his undergraduate and master studies at the Faculty of Physics, University of Belgrade, on the study program Theoretical and Experimental Physics. From 2020 and onwards, he is a PhD student at the Central European University in the Network Science program. In addition to academic engagement, he has experience as a business analyst, programmer and Gestalt psychotherapist - educator. He is a part of the 27th generation of the Future studies program.

Marija Živanović rođena je 28.06.1996. u Beogradu. Završila je osnovnu školu Gavriilo Princip i Ekonomsku školu Nada Dimić u Zemunu. Trenutno je student četvrte godine Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, pravosudno-upravni smer. Već dve godine bavi se debatom, organizovala je debatne turnire i bila jedan od koordinatora Početnog kursa debate na matičnom fakultetu. Trenutno je generalni sekretar Otvorene komunikacije, akademske debatne mreže. Asistent je na projektu Anne Frank - History for Today koji se izvršava u saradnju sa Kućom Ane Frank u Amsterdamu i partnerskim organizacijama u regionu. Interesuje je politika i istorija. U slobodno vreme piše poeziju, čita, provodi vreme sa društvom i putuje.

Marija Zivanovic was born on June 28, 1996 in Belgrade. She is currently a fourth year student at the Faculty of Law, University of Belgrade, majoring in Judicial-Administrative Law. For the last two years, she has been engaged in debate, organized debate tournaments in Belgrade and was one of the coordinators of the Beginners debate course at the Faculty of Law. She is Secretary general of Open Communication, national academic debate network in Serbia. Also she is project assistant of Anne Frank - History for Today project, done in cooperation with Anne Frank House in Netherlands and partner organizations from the Balkan region. In her free time Marija likes to write poetry and read. Also she spends time with her friends and travels.

Milica Matanović rođena je 16.03.1997. u Kragujevcu gde je i završila Prvu kragujevačku gimnaziju, društveno–jezički smer. Uupisala je Fakultet političkih nauka 2016. i sada je na četvrtoj godini politikološkog smera. Tokom treće godine studija,

letnji semestar je provela na Univerzitetu u Marburgu (Nemačka) u okviru Erasmus+ programa. Tokom studiranja bila je aktivna u različitim organizacijama, a iskustvo koje bi posebno istakla jeste volontiranje u Reflektor teatru. Posebno je interesuju teorije roda, istraživanje religije, ali i značaj ljudskih resursa u javnom i privatnom sektoru. Obožava pse i prati sport, a u slobodno vreme voli da istražuje muziku Novog talasa na prostoru SFRJ.

Milica Matanovic was born on March 16, 1997 in Kragujevac where she finished the First Grammar School of Kragujevac. In 2016, she enrolled in the Faculty of Political Sciences, Political Science Department. During the third year of study, she spent the summer semester at the University of Marburg (Germany) as an Erasmus+ exchange student. She was a volunteer in different organizations, but the experience in the production team of the Spotlight theatre is something that she would emphasize. She is particularly interested in theories of gender, religion, and the importance of human resources in the public and private sectors. She loves dogs and sport and in her free time, she explores the music of New wave.

Mina Simić je rođena 17.10.1994. godine u Vrbasu. Završila je osnovnu školu Branko Radičević i Gimnaziju Žarko Zrenjanin, društveno- jezički smer. Trenutno je apsolvent na Fakultetu političkih nauka, smer međunarodna politika. Bila je član Upravnog odbora Centra za međunarodnu javnu politiku. Učestvovala je u letnjoj školi na temu Različiti aspekti bezbednosti u 21. veku u organizaciji misije OEBS- a. Posebno je zainteresovana za geopolitiku i ekologiju. U slobodno vreme voli da čita knjige i bavi se sportom.

Mina Simic was born on October 17, 1994 in Vrbas. She graduated from Branko Radicevic Elementary School and Zarko Zrenjanin High School, socio-linguistic major. She is currently a graduate student at the Faculty of Political Science, majoring in International Politics. She was a member of the Board of Directors of the Center for International Public Policy. She participated in a summer school on Different Aspects of Security in the 21st Century organized by the OSCE Mission. She is particularly interested in geopolitics and ecology. In her spare time, she enjoys reading books and playing sports.

Natalija Stojiljković rođena je 16.03.1995. u Vranju. Završila je osnovnu školu Branko Radičević i Tehničku školu – smer tehničar drumskog saobraćaja, obe u Vladičinom Hanu. Bila je đak generacije u svojoj srednjoj školi. Trenutno je apsolventkinja na Saobraćajnom fakultetu u Beogradu – smer vazdušni saobraćaj i transport i polaznica multidisciplinarnog programa Studije budućnosti u Beogradskoj otvorenoj školi. Volontirala je u ekološkom udruženju ImpactEco i praktikant je u jednoj domaćoj

kompaniji na projektu izgradnje drona. U slobodno vreme posećuje kulturno-zabavne događaje, provodi vreme sa životinjama i fotografiše.

Natalija Stojilkovic was born on March 16, 1995 in Vranje. She finished Branko Radicevic elementary school and Technical school – road traffic technician, both in Vladicin Han. Currently, she is a final year student at the Faculty of Transport and Traffic Engineering Belgrade – Department of Air Transport. In addition, she is an intern at Konelek, involved in a drone construction project, and volunteers in environmental organization ImpactEco. In her spare time, she attends cultural and entertainment events, spends time with animals, and take photos of everything.

Neda Trifunović rođena je 01.08.1997. u Kragujevcu. Pohađala je osnovnu školu Svetozar Marković u Kragujevcu i Prvu kragujevačku gimnaziju, društveno–jezički smer. Trenutno je četvrta godina Fakulteta političkih nauka, smer međunarodni odnosi i stažira u konsultantskoj firmi Industrial Consulting Industrial Processes iz Novog Sada. Treću godinu studija završila je na Univerzitetu u Hajdelbergu i učestvovala je u univerzitetskim debatama koje su bile organizovane od strane Centra za evroatlantske studije i MESA10. Posebno je zanimaju oblasti konsaltinga i upravljanja organizacijom. U slobodno vreme igra košarku, putuje i fotografiše.

Neda Trifunovic was born on August 1, 1997 in Kragujevac. She finished elementary school Svetozar Markovic and First gymnasium in Kragujevac. Right now, she is studying at the Faculty of Political Science in Belgrade, majoring in international politics and diplomacy, and doing her internship in consulting firm Industrial Consulting Industrial Processes from Novi Sad. She finished her third year at Heidelberg University and she participated in the university debates organized by the Center for Euro-Atlantic Studies and MESA10. Fields she is interested cover consulting and organization management. In her free time, she likes to play basketball, travel, and photograph.

Nemanja Anđelković je student Fakulteta političkih nauka, smer politikologija. Trenutno je i student-demonstrator na predmetu Savremena politička teorija. Neke od tema kojima se bavi su deliberativna demokratija, odnos konstitucionalizma i demokratije, ekološkim posthumanizmom i pitanjem ljudskih prava.

Nemanja Andjelkovic is studying politology at the Faculty of Political Sciences. He is currently student-demonstrator on course of Contemporary Political Theory. Some of his areas of interest are deliberative democracy, relationship between Constitutionalism and Democracy, Ecological Posthumanism, and matters of Human Rights.

Stefan Kurandić rođen je 1996. godine u Raški, gde je završio osnovno i srednje obrazovanje. Od 2015. je student Fakulteta organizacionih nauka na smeru Informacioni sistemi i tehnologije. Od početka studija član je srpske debatne zajednice

Otvorena komunikacija, gde se ostvario kao debater i mentor. Godinama volontira kao dizajner u studentskim organizacijama kao što su udruženje studenata IT-a FONIS i studentski magazin InterFON. Danas je dizajner korisničkog iskustva i interfejsa, i radi na kompletnom razvoju digitalnih proizvoda – od ideje preko dizajna do poslovne implementacije.

Stefan Kurandic was born in 1996 in Raska, where he completed his primary and secondary education. He is majoring in Information systems and technologies at the Faculty of Organisational Sciences, University of Belgrade. He has been an active member of a Serbian debating society – Open Communication, practising both debating and mentorship. He is volunteering in several student organizations as a designer. He is currently holding a teaching associate position at Faculty of Organizational Sciences, lecturing a Front-end development course. He enjoys photography and spending time in nature.

Tamara Kitić rođena je 27.11.1996. u Beogradu. Osnovnu i srednju školu je završila u Pećincima. Nedavno je diplomirala na Fakultetu bezbednosti, smer ljudski resursi. Obrazovanje nastavlja na multidisciplinarnim studijama Univerziteta u Beogradu, departman Terorizam, organizovani kriminal i bezbednost. Učestvovala je u realizaciji projekta Reforma sektora bezbednosti u organizaciji OEBS-a i Beogradskog centra za bezbednosnu politiku. Pohađala je 2018. taktički kurs o civilno-vojnoj saradnji u organizaciji Generalštaba VS i Ambasade Kanade. Posebno je interesuju rodna ravnopravnost i oblast bezbednosti. U slobodno vreme čita biografije, boravi u prirodi i putuje.

Tamara Kitic was born on November 27, 1996 in Belgrade. She finished elementary and high school in Pecinci. Recently she graduated from Faculty of Security Studies, Department of Human Resources. Education continues on multidisciplinary studies University of Belgrade, Department of Terrorism, Organized Crime and Security. She participated in project Security sector reform, organized by OSCE and Belgrade Centre for Security Policy. In 2018 she participated in CIMIC course (tactical course about civil-military cooperation), organized by the General Staff of the Serbian Army and Embassy of Canada. She is interested in topics of security and gender equality. In her spare time, Tamara likes to read biographies, be in nature and travel.

Tamara Ristić rođena je 30.10.1996. godine, završila je osnovnu školu Dr. Arčibald Rajs i srednju Medicinsku školu na Zvezdari, smer Farmaceutski tehničar. Trenutno je na završnoj godini Ekonomskog fakulteta u Beogradu, smer Ekonomska analiza i politika. Radi kao predstavnik kluba prijatelja UNICEF-a, tzv. fandrejzer, takođe provodi dosta vremena u radu sa decom. Zalaže se za kvalitetnije i informisanije

društvo. Najviše je zanima je analiza uticaja kretanja makroekonomskih indikatora na nacionalnom i globalnom nivou. U slobodno vreme voli da gleda serije i meditira, voli i da putuje.

Tamara Ristic was born on October 30, 1996. She finished Arcibald Rajs elementary school and medical high school on Zvezdara as a a pharmacy technician. Currently, she is on a final year of the Faculty of Economics in Belgrade, majoring in Economic Analysis and Policy. She works as a UNICEF's Friends Club representative, the so-called fundraiser, but she also spends a lot of her time working with children. She stands for a better and more informed society. She is mostly interested in analyzing the influences of macroeconomic indicators on a national and global economy. In her free time, she likes to watch series, meditate, and to travel.

CIP - Каталогizacija u publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd

316.7(082)
32(082)
34(082)
33(082)

ZBORNİK Beogradske otvorene škole [Elektronski izvor] :
radovi studenata obrazovni program studije budućnosti generacija
2019/2020 = collection of essays students' essays educational
programme future studies generation 2019/2020 / [urednik Marinko
Vučinić]. - Beograd : Beogradska otvorena škola, 2020 (Beograd :
Dosije studio). - 1 elektronski optički disk (CD-ROM) : tekst ; 12 cm

Sistemske zahteve : Nisu navedeni. - Nasl. sa naslovnog ekrana. - Tiraž 100.
- Sadrži biografije studenata. - Napomene i bibliografske reference uz većinu
radova.
- Bibliografija uz većinu radova. - Summaries.

ISBN 978-86-81402-13-9

COBISS.SR-ID 29327369

BOŠ
BEOGRADSKA
OTVORENA
ŠKOLA

Beogradska otvorena škola
Beograd, Bulevar oslobođenja 177
Tel: +381 11 30 65 800
Faks: +381 11 36 13 112
Imejl: bos@bos.rs
www.bos.rs
www.facebook.com/bos.rs